Fasc. I.

Notationes

in

Linguam & Literaturam

Linguæ Hungaricæ

prælegente

Dom. Spect. Stephano Horváth

Diplomatices & Lit. Hung.

Professore.

1830.

A' Magyar Nyelv' Historiája.

K. Mi a' Magyar Nyelvnek története és hánnyféle?

1. A' M. Nyelv' története az a' tudomány, a' melly a' M. Nyelvnek viszontagságait időtől időre fáradtol fáradva elő adja azon idő pontig, a' mellyen az most áll. Ezen M. Nyelv' tudományos története pedig két féle lehet, belső és külső. — Belső, mellyben a' nyelvben ~~történik~~ és foglaltatik, p.o. a' régiségekben, mellyekkel az 1194.-től fogva bírunk; minel pedig az akkori és a' mostani beszéd módjában nagy különbségek vagynak. Külső az, mely annak nem belső, hanem külső viszontagságait, mely ő gában a' nyelvben, hanem az azzal vő élésben áll, azaz:

K. Mi tehát a' M. Nyelv. külső tudományos történetének legalkalmatossabb osztálya?

2. A' M. Nyelv' külső tudományos történeteit legalkalmatosabban felosztatjuk 5 szakaszokra, mellyekben azon némelly külső változások történtek: az

1ső szakasz kezdődik a' Magyarok Europába lett bejövetelektől és tart a' Keresztyén Vallás felvételéig.

2ik idő szakasz A' Keresztyénség felvételétől tart a' különféle idegen házakbol választott Királyokig; mert az Árpád véréből választott Királyok mindnyájan tudták és beszéllettek a' Magyar Nyelvet, mivel azt dajkájok tejével szoptak; de az idegen házakbol választott Királyok többnyire Magyarul nem tudtak, mint Robert Károly, a' ki a' koronázáskor Deák nyelven tette le az esküvést.

3ik idő szakasz kezdődik a' Magyar tronusra különféle házakbol való Királyok választásától, és tart a' Reformig.

4ik idő szakasz a' Reformatio kezdetétől fogva tart II. József Császár rendeléséig, melynél fogva az Ország

Ő dolgai idegen (német) nyelven kezdetteik folytatni.

5ik idő szakaszt vihetjük József Császár rendeléséttől egészen á' mostani időkig vagy időkig.

Első szakasz.

Á' 9 század végével Árpád, bizonyosan á' Magya Nemzetnek mostanra is legnagyobb férfia olly szerencsés volt, hogy ezt á' maga magával mindenkor ellenkező, és egymásnak vetődő Nemzetet és különféle szakadtit egy szövetség alá tudta venni annyira, hogy legalább á' nagyobb rész egyezett abban, hogy egy különös polgári testet tegyenek. De ezek bővebb értésére és átlátására szükséges tudni hogy á' Magya Nemzet két nemzetekből állott és egy nyelvet szollott; kik is voltak 1. á' szoros értelemben vett Magyarok, 2ok Kúnok. 3ok Jászok, 4ek Lófejők v. Székelyek. 5ök Palótzok 6. á' Vál 7. Úz nemzetség. — á' mit Const. Porphyrogenitus is, ki á' Magyarokat Szörökönek neveri, megbizonyít ezen szavaival: Es ezen Szörökök ugyan két Nemzet valának." Hogy két Nemzeteket foglalnak magokban, kitetszik ugyan azoknak 7 kapitányokra vö felosztásokbol, á' mit is Béla Királyunk névtelen Jegyzője Hetu-Mogernek never.

Árpád m. u. ezen Nemzetekkel szövetséget kötött volna, ölet arra is rá vette, hogy őtet legfőbb Urokrak gesmérték, és ha valaki közülök ellene felkelt volna, hat ellenségei voltak. Hogy pedig ezen nemzetek egymással öszve nemférhettek, meg nem egyezhettek kitetszik onnét, hogy m. u. már á' Magyarok itten 300 esztendőket eltöltöttek volna, még akkor is szá-

láltattak

Jegyzések és Ehrvételek

láttatták Kúnok Palotok stb. Országai Ásiában. a' Kúnok a' Tatárok elöl futottak Magyar Országba, a' Palótzok Lébelek pedig Görög Országba, a' hol pénzért Katonáskodtak, most más nyomunk fen látatik, mivel mind Görögökké lettek.

Ásiából a' Boristenes vizén fellyül Lebediába, innen pedig Moldva és Oláh Országokba jöttek, végre Arnulfus Német Fejedelem által segittségül kihivattatván, mostani hazájokba jöttek, mellyet rekenteket más Fejedelmektől s. Nemzetektől elfoglaltak.

Árpád betöltöttekor már a' történet irókban egy fontos dologrol találunk tudositást a' M. Nyelvre nézve, mellyet a' mai időig a' tudósok ékre nem vettek, ámbár azt más Const. Porph. jól tudta, t. i. hogy az akkori M. Nyelvnek 2 Dialectusa volt, egyik a' Palók, másik a' tisztább M. Nyelv. — Ezt ezen szókkal adja elö Const. Porphyr. a' midőn a' Chavarokrol a' Magyarokkal vö öszve kapcsolását leirja: „Tudni kell, „hogy az emlitett Chavarok ‡ a' Chazarok Nemzettségé „ből voltak, és történvén valamely hasonlás nálok Árpá„gokban s polgári háboru támadván az eltöl (Chavarok) „közrülök hatalmasbak levének és uyyan közrülök némellyek „gölettek, némellyek pedig elpalástak és mentek és laktak a' Görö„kökkel (Magyarokkal) Pacinacita Országban (mely Moldva s Oláh „Országbol állott) és egy Nemzetté lettek és némellyek közrülök „Bárbarusoknak neveztettek, a' honnan a' Chazarok nyelvöket „magokat a' Görökölet gtanitották, és mostanig gyakor e' dia„lectusok, betéllik pedig a' Görökönek másik nyelvöket „is." — Lugd. Bat. L. Péris.

‡ [illegible]

≠ Chavarok egy sége volt á Palótaknak; á Chazarok pedig á Kúnoknak.

~~(Ps. A' Charmed egy réske volt a' Budatolmácsolja a' Chodamed pedig a' Hamosnak.)~~

Ezen lét hóejtést a' Indosok, mint hogy minden tudományt a' deákbol vettek, mellyben semmi ilyen változás v. dialectus nincs, mind ez ideig ékre nem vettek: de ékre vette ex Constantinus Görög Császár, kinek nyelvében 4 dialectus v. póejtés volt t. i. a' Joniai, Doriai, Attikai és Doliai. innét szármartak a' különféle irók kinevetése, így p.o. némellyek a' Kúnokrol, Székelyekrol, a' Jászokrol is 1500 és 1600 ezt bizonyitottak, hogy különös és furcsa magyar nyelven beszéltek, s ezt mondhatjuk mi régi Dialectusnak.

4. Miben áll ezen különbség a' mostani és régi Magyar nyelv között?

A' különbség áll 1., Némely magánhangzók más kimondásáb p.o. némellyek a' hosszú á-t változtatják aa-ra, p.o. add ide a' bundaamat, e' helyett bundámat. Mások az é hangot ie ejtik, p.o. iedes = édes, siep = sép. Mások a' hosszú ó betűt majd uó majd ou-ra fordítják p.o. ezt ló majd ig mondják luó majd meg igy lou. Végre gyakran változtatják némellyek az a-t ó-ra, a' régi Diplomákban ez fol-por elő-dül igy: p.o. Forkos = Farkas. Nogy = Nagy etc.

A' különbség áll 2., a' mássalhangzók felcserélésében mert azokat némely betűkre nézve az Ottág különböző részeiben elfoglalták változtatni, p.o. Vas Vármegyét mondják, idegyütt = ide jött, nem gyutott = loco jutott, gyeg = jég, dümöls = gyümölcs, Gyiák = Leák

Heltai Kronikájában találtatik, midön Mátyás Király
választását irja le, á többek közt mondja, midön á Katonák
á Dunán átmentek, repedezni kezdett á gyég. Igy tsavélte-
tik föl á d gyvel, p.o. gyiák = deák, &c.

De legnagyobb különbség van D., á Compositumok formálá-
sában; másképp alkatik á régi, az az palót, másképp á mostani, az
az Magyar Nyelvben. A' kö ejtés különbsége függ á mostani
Magyar Nyelv alkotásától, melly által á major hangzók (vocal)
3 fokatokra oktatnak. 1ö Oktályban vannak: a, o, u. vastag
á másodikban: e, ö, ü vékony. 3dikben é, i. közép vocalisok.
A' vastagok az ~~öszetételben~~ + vastagot vesznek fel, p.o. alkalom,
alkalmasság, alkalmatos, - ság;
á vékonyok csak vékonyat fenvednek meg á derivatióban,
p.o. kedv, kedves, kedvetlen, ség; gyönyörű - ség - es.
A' közép rendbeliek mind vékonyot mind vastagot megszen-
vednek, p.o. igaz, ital, irány, - os - ság, példa, véka &c. ej
ezen rendszabás á Magyaroknál mondatik Euphoniának,
szép hangzás, jollehet kellemes hangnak mondani is lehet,
sőt igazán szólva inkább Kakophoniának vagy monoto-
miának, az az egyféleségnek lehetne nevezni, mely által
á beszélőnek szája á szót kimondásra alkalmatosabbá
tétetik; de ámbár ezen egyféleség uralkodjék is nyelvünk-
ben, mégis kellemes hangja á közbe vetett számos magán
hangzók miatt, mert több magán hangzóval bír, mint
akármely más Europai nyelv.

+ idő

t a' derivatioban

Értvén ezen nyelv tulajdonságot, már azt a' Magyar nyelvnek belső története tanítja, hogy a' Palóczok az ökve tételben az egy féleséget nem tartják meg, így alkotják a' kóczat: sokfet. illyenek találtatnak a' Nemzeti Museumban levő Írásokban 1194. mellyekben gyakran elő fordulnak ezek: halálnek, pucolnek (= nekem, neked, neki). Vagyon más régi maradvány is 1200. szent Margit élete, 4 Béla Király leánya volt, melyben ilyen kóczok jönnek elő: klastromtól, kártól (= tőlem, tőled, tőle). — Más régiségben okosség = okosság. elbámélkodik = elbámódik, ráléck = ráczák. — Somogy Vármegyéb Gösed táját mondják: eredj a' kárbé (= be menni). eredj ráléczni, a' Dalator körül.

Euphonia a' Palóczoknál nincs, csak a' tisztább Magyar nyelv eredeténél kezdődött, melly is okozta, hogy a' Magyarok érette tek só értelmét fel áldozták. Most p.o. írhat, kérhet. ezen két fóban megakarván tudni, vallyon mi itt a' gyök. keresem mellyik az értelmes fó, és gtalálom hogy hat = potest. s innét azt következtetem, hogy ez a' gyökér, s régenten kellett lenniek: írhat, éhat, méhat, felhat &c. Ha pedig keresem ezekben: árasht, ereht, fárasht, ezekben gyökér az eht mert van ebbül havunk az eskör. — Hasonlóképpen ezekben: árad, eped, dagad, kenved, mellyik lesz a' gyökér, feleleve az ad innen van adok. — Ezek körül pedig: irat, veret nem tudom mellyik, mert nincs egyikre is olyan fóuk,

Mert van is hát hat.

† napestig = nepestig. jóben = jóban (ex benneem, benned, benne).

Mert van illyen forma párunk, p.o. mindenható, lékát &c, sá ket &c.
lát hat euphonica mutatio.

de már ezekben: léptet, vágtat, gyökér lett á' tet, mert van tetetem, igy ezt meg tetetem veled. hasonlóképen ezekben, kérlel, foglal, gyökér á' lel ex lelem = találom. itt és ezekben van á' Magyar Nyelv fő titka.

Ezekből á' következendők folynak: 1, hogy á' Magyar nyelv könnyen megváltozott. 2ör hogy á' Magyar nyelv nagy Cultu-ván ment keresztül, mélly mindazáltal neki többet árott, mint haszált, mivel az által némelly hák érthetetlenek lettek. 3ör Elfelejtették á' Magyarok á' gyökök alakját, mellyek az öszve tetésben á' szókhoz járulnak, á' nyelvet nagy homály-ba és érthetetlenségbe hozták, de á' Balátok ellenben megtar-tották. 4ör Látjuk, hogy á' könnyebb kimondás végett sok vi-szontagságokon ment keresztül á' nyelv, mely á' fajnak kedve-zett ugyan de (á' szók érthetősége) á' világos tiszta értelmesség-ére fel áldoztatott. 5ör Végre, hogy az öszhatott szókban minden érthető á' Magyar nyelvben, ha nem világosan is, legalább homályosan. p.o. ír, írat, írhat, írathat, írattat. — Ezekből kitetszik, hogy igaza van Böltz Leónak, midőn azt mondja, hogy á' Magyar nyelvben két Dialectus volt, u. m. á' Balát is á' Magyar Dialectus.

K. 4. Vagynak é' annak nyomai, hogy á' Magyarok á' Keresztyénség felvétele elő is ferették Nemzeti nyelvelet?

Ezen dolog nemében igen keveset tudunk, á' mit tudunk is, á' Kül-földi historikusokbol tudjuk; mind az által vagyon egy szép nyoma s. példája Sjabb Ekkehard á' szent Gáli Klastromb fe-rezetes Atya á' S. Gáli Klastromnak vissontagságait leírta,

Vannak illyenek is: öröz, örör, kedver, érez. &c. Daranyában lapis = lapos, mint hamis = hamos. tövest = tövis, tövisbolos.

Ezek tsak olyan (düledékek) tiszteletre méltó töredékek a' Magyar Nyelvben, mint a' pukta térségeken innett amott találtató régi templom düledékek.

Ezen különbségről mondja Const. Porph., hogy a' Balótsok megtanitották a' Türököket tulajdon nyelvökre, melly Dialectusok most is gyaszon.

Rogérius beszélli, hogy Kutsén Jejedelem midőn a' Tatárok elől a' Kunok hal ide jött, a' Magyar Nyelvet gyanulta.

Ivan Német Boszgh.

és a'többek közt említi, miként jöttek ~~de~~ 925. a' Magyarok a' kent Gáli Klasztrom felé, a' Németekkel háborúskodtak. Ezen alkalmatosággal a' barátok mind elfaladtak, csak egy ifjú maradt ott,† és egy másik, a' ki magaval tudott,‡ ez a' barát a' Magyaroknál fogva volt, és nyelvöket gtanulta. Ez tehát elbeszélte a' Ekkehárd le'írta a' mi történt, 's azt mondja Ekkehárd a' Magyarokrol: 1, bejöttek a' Klasztromba, a' hol nem raboltak, hanem kértek. 2, Lementek a' pintébe 's mértékletesen ittak, de kárt nem tettek. 3, Ebédlen fövet kaféltak 's azon letelepedtek,† végezvén ezt, énekeltek, imádkoztak, Istenreikher magyar nyelven, 's a' barátot is kérsztenitették,† és ennie adtak mivel magaval tudott,‡ megnem öltek. Innét látni, hogy a' Keresztyénség felvétele elött bétsültek nyelvöket.

K.) Mit állíthatunk a' Magyar Nyelvrol, mint Közönsége nyelvrol a' Keresztyénség felvétele elött?

Azt, t Közönsége nyelv volt az istenti tisztelete nézve, Theophilacsgörög iró is mondja, hogy a' Magyarok egy Istent imádnak, annak énekeket mondanak, valamint a' Naprol, holdrol, folyóvizekrol hasonló képpen (énekeket) verseket énekelnek. Innen láthatni, hogy midön a' Magyarok I. Béla alatt vissza akartak menni a' Bogány vallásra, a' Fejérvári gyüleskor magyar énekeket mondattak, a' többieket az által ingerelték. Egy Istent imádtak őseink a' Nap symbolluma alatt, ezt Armuzdnak az az jó Istennek neverték; valamint egy rossz Istent is gondoltak Arman név alatt. ‡ Vallások hasonlitott a' Manicheusok vallásához. — Közönsége volt a' Magar Nyelv a' tanátkozásban is, a' mit mind Bölcs Leo, mind Béla Király névtelen jegyzője mondja, hogy a' Magyarok gakran tartottak gyüléseket, fennnagy dolgot kös gyülés nélkül nem végeztek, a' fö'itélet téte-

+ái'ő abban elmenni.
≠ fő gondja volt, hogy á' pinkét őmentse,
— őfogadta hogy ha megfaladul, Darattó lék.

+ pesenyét fütöttek &c.
+ térdelni; azután Fennötz tartattak, Kettőt galáz, á' kik elis laptak az istení büntetést. á' templom tetején Kakas volt (S. Gallus), leakartak furóni á' garanyozott Kakast &c. ≠ á' barattal fépen bántak, őbetsülték.

≠ innen lett, az ármányos = rossk gyerek, deákul Ariamannus.
az á' hó Mani, manu, manó = Emmanuel. á' Mátra körül az á' fó járás. hidje á' Manó; vigye á' Manó.

lek azokh folgáltattak ki. Volt továbbá á Magyaroknak két bírájok az egyik Kárkán = kárbíró, á másik Gylas (v. az akkori fokás fe-
vént gyülés) ő férfi neve, hanem á bíróság neve. Ugyan erről em-
lékezik Kézai Simon, egyik Judex Damni, á másik Communicans.
Á névtelen jegyző említi, hogy Árpád á Magyar Nemzet fokásait
elintézte, ghatározta, minden közönséges gyüléseket Nemzeti nyelven
tartattak. á'mit onnan is belehet bizonyítani, hogy Kálmán Király
alatt is magyarul hozattak á' törvények és csak azután fordittattak
deákra. Á' Magyar Nemzet olyan gőrög volt Nemzeti nyelve mellett, mi-
á' mikor Deák most. akkor némelyek Konstántinápolyba utaz-
tak, mint most Párisba. Két vezérek Gyula Erdélyi Fejedelem
és Bultsú Contantinápolyba voltak, és Patriciusokká tettettek, me-
keresztelkedtek, á Görög Vallást felvették. de Bulotsú vitháttérje
után abba hagyta á Keresztyénységet, előbbeni Vallását ismét
felvette. — Hadi folgálatot is tettek, Gárdisták voltak, Luitprand
beszéli, hogy 60. Magar elment máj nem Konstantinápolyig
mint ellenséges csapat. Ezekből Thocas Csáfár 30. elfogott,
uj Nemzeti köntösbe felöltöztette, á Saracenusok ellen vezette
mint különös tettet. — Á' németekkel képőbb jöttek ismeretségbe
dőn hazájokat á Bacinaciták elfoglalták, voltak Olak, Fran-
tzia Birágh; Párisba, Hamburgba, Marseilbe, Romába, Con-
stantinápolyba; szövetségbe voltak, ő csoportokba.

6.K. Voltak á Vallásbeli és más világi Ünnepei á Magar Nem-
zetnek á Keresztyénség felvétele előtt?

Á' M. Nyelv tudományos ösmerteti egy felől tsak á Vallásos
Könyvekben állott. Á' régi Magaroknak fő Könyvök volt á Vallásra
nézve (Ördöngnek neveztik) Manes Evangéliuma, Mani-
chaeus Vallás fő Könyve. Á'kik ezt tanitották Ördön-

× ez vizsgálta ő á dolgot és horott sententiát, ha ő nem elégedett vele, á gyülés elébe terjesztette. + erchet Contt. görög Báthó mondja. 10

Gyula = Julius. Dulcsu = Basilius = Lászlóffy Vagynak Diplomáink, ~~tyak~~ Basilius Canádi Püspök, hol Dulcsunál hol Basiliusnak neveztetik, ez pedig Láslót tesz.

gött, Fátosott hivták. Innét, tőn a hazai Kronika p. András alatt mondja: Hungari se dedicarunt Demonüs; nem kell érteni azt, mintha a Magyarok magokat ajánlottak volna az ördögöknek, mint sokan magyarázták, hanem hogy a régi vallásra a Mane vallására vagy is ördöngösségre átmentek. — Voltak a Magyarok a tátosokon kívül jövendölő Asszonyaik is, Liket Fündéreknek neveztek v. jósló Asszonyoknak. Innét a hazai kronikák, tőn említtetik: Dedicarunt se Demonüs" hozzá adatik „fecerunt sibi magas & Biconissas. Utobb ezen szavat Ördöng a rossz lélek neverésére használták a Keresztyén papok, neveretsen a Keresztyénség felvételekor hogy utálatossá tegyék pogány papjaikat a Magyarok előtt, Ördöngnek neveztek, és többen lett ördög. Hogy ezen szó Ördöng Manes Evangéliumát jelenti, arról az egész Napkeleti tudostág bizonyságot tesken. Stak hogy nem úgy írják mint mi, hanem így: Erteng. Voltak tehát vallásbeli könyveik és éneikik a régi Magyaroknak.

Voltak világi éneikik is, bizonyítja a Mateburgi szentbetlen átlörzet, melytől a kik vitsa jöttek, verseket írtak szerináltak, magoknak és azt hárrol hárra énekeltek. A régi Nemzetekneél szokásba volt az ifjakat vitéri énekek által a jeles tettek követésére felbuzdítani. Az ifjak nem könyvekből, nem is iskolákbó tanulták a katonaságot, hanem a leghíresebb Katonákhoz adattak szolgálatba, és hanem idős eleik, kardot és övet kaptak, és Katonákká lettek. Körösségesen akkor az ifjak semmi tudományokra nem tanittattak, hanem csak vitéri gyakorlásokra, és világi énekekre. Ezen fűk időkörből egy lenegy nyom van Luitprandk, hogy az akkori Magyaroknak Krónikájik is voltak, de az idő viszontagságai őőt elvesztek. Sőt azon Neveken kívül, mellyek Béla névtelen jegyzőjénél Az

† Ördögös vagy tátod = magus, ördögösség = magia

~~993~~ = = Hát az deák volt „De angyal Magyarom"

pádtol el. Istvány fen maradtak, mint: Elöd, Árpád, Almos, Kund
habolts &c. csak egy fő maradt fel a régi Historiabol Hui, ere
fogsák kiáltani, dör az ellenségre rohantak. × Más felöl a ha
zai Historiabol még egy szavat tudunk, u. n. Dés, melly ebböl a szó
lett Deus. Dés a Manichaeusoknál aHáború Istene volt. ×

Második Idő Szakasz.

7. K. A Keresztyénség felvétele ábrol minő nagy változáson ment
ábrol a Vallás dolgában a Magyar nyelv?

Mikolyt a Magyarok a Keresztyén Vallást gyöbb tsbe felvették,
az Istenti tisztelet nyelvévé a deák lett, felvették t. i. a Rom
Keresztyén Vallást, az pedig legalább Europa gyöbb részéb deák nyel
ven folyt: de mindazáltal ezen religio megszenvedi a Nemzeti nyel
vet is, például ebben a Sötob, kik jódarabig tulajdon nyelveken ditsér
ték az Istent, megtartották a Papa engedelméböl az istenti tiszte
letb a Szt nyelvet. A Gothusok Örmények olly feltétel alatt
lettek Keresztyénekké, t nemzeti nyelveken tartták az istenti tisz
telet. de a Magyarok illy gondolat nem voltak, minden, a mi
a Vallás dolgáb Nemzeti nyelven vitetett, az hogy névely istenes ém
leket zengettek M. nyelven, az Evangélium és az Epistolák a nép
elött magoml felolvastattak, és fő igazságai a Vallásnak ma
gya nyelven adattak elő az ifjúságnak, t. i. azon szomorú idő
ben gyöls az a szentségtelenség az egyházi dolgokb, hogy minden
pap nem tudott prédikálni, hanem csak olvasni. ×

8. K. A M. nyelvröl mint közönséges nyelvröl a Keresztyénség fel
vétele után az Árpád véréböl való Fejedelmek alatt.

Mindég Közönséges nyelv maradt. Meg kell t. i. különböztetni a Közön
ségs nyelvet a Diplomatikai nyelvtöl. Dipl. nyelv az, melyen valaty
Nemzet a maga irásait viszi; a Magyarokná a Keresztyénség

* a' Németek pig ezt Chyrie eleyson = Uram könyörüly rajtunk, ezt ki magyarok elrontották és kélést trináltak belöle.
* Ide meg sem volt ergedve a tévaroltból fölelem miatt

fehérétele után Deák nyelven írattak az Oklevelek. Illyenek maj
vagynak S. István idejéből 1001 a' Monostori Klastrom. – Körösz
ga nyelv az, melyen valaty Nemzet gyöbb ünnepeken az istenitisz
letet tartja, és az Ország gyülésén beszélnek. — Hogy pig a' Magyar
nyelv ilyen volt, bizonyitják a' Következendők: 1ör Az Árpád vére
ből származott Fejedelmek alatt fokások volt Atyáinkt, hogy a
dön ~~tö~~ a' Koronázatás tartatott, gyának a' Királynak Nemzeti nyel
ven kellett esküdni, a' mi Róbert Károly alatt már Deákul történt
a tudván magarul. 2ör A' Magyar Nemzet Királyát tulajdon
nyelvén választotta, fokás volt t. i. hogy Király választásko
a' Hándor háromszor kérdezte a' népet magyar nyelven: akar
játok e ezt vagy ezt Királytoknak? erre a' nép igy felelt:
akarjuk, éljen a' Király! és tsak a' harmadik akarjuk kiáltás
va koronáztatott meg. Ez a' fokás gyolt Ö. Károlyig, mig
az örökség a' leányágra is ki nem terjedett. 3ör Az Ország gyü
lésekben a' tanátskozások Deg Magarul folytak, nelly abbol ki
tetszik, mivel a' Magarok más nyelven beszélni nem istudtak.
Ennek világos nyoma van Kálmán Király idejéből, a' ki alat
a' Törvényeket Deákra kezdték fordítani, ezen Törvényeket le for
ditotta Albrich Darát és ajánlotta Seraphinus Eberszer
gomi Érsekt, és kéri az Érseket (mint az elöbeszéd mutatja) hogy
a' mit rosszul fordított, és ha valahol hibázott, az Érsek gy
igazittva meg. – Az is szembe tünö, t. I. András Arany Bul
lája eredetiben M. nyelven tétetett fel elöször, de
az oklevél Deák nyelven iratott, az is mutatja, t. fok
szavak, szórol szóra vagynak benne le forditva, p. o.

Fasc. 2.

13

+ hogy a' Király magar nyelven esküdött, onnan tudjuk, mert a' Király Rebes alatt, mint különösieges ugy jegyzik fel, hogy Magyarul nem esküdött.

Jobbagiones Castrorum secundum libertatem a Stephano S. Concessam teneantur.

9. K. Fultád és beszélték é a Magyar Fejedelmek, Fő Nemesek és Nemesek a Római nyelvet, az Árpád véréből uralkodó Fejedelmek alatt?

Ezen dologh több nyomok maradtak fel, mi mindarátal hajj gondolhatunk, hogy mivel a törvények deákul voltak írva, beszélték is a deák nyelvet, nem ösmerjük a régi világot. Régen a Fejedelmeknek, Fő Nemességnek és Nemességnek fő gondja volt a vitézség, ezzel a tanulás nem felt öszve a régi gondolat szerint, hanem a 7–8 esztendős gyereket valaty híres Katonához adták, itt a test mozgatásh, emelésh, futásh, lövésh gyakoroltatott, ezeket gyakorolván 17–18–19 v. 20 esztendős korah vitézzé üttetett, a tanulásnak vége volt. Oskolába nem küldötték attól félvén és tartván hogy nem lesh abbol jó Katona, a ki a Mester korbáttjátol félni tanult. Példa van rá a Gothusok historiájábol, Amalamuronta Királynéja Theodoricus Király gyermekeire jobb ügyelvén, mint tulajdon magzatira, azokh mesterst fogadott. Felháborodván erre a Nemesek a Királynét kérperitették a mester elüzésére mondván: az gyös se írni, se olvasni ő tudott, még is gyette Rómát. Nem tudjuk hát, hogy K. István maga se tudott deákul, se írni a mit bizonyít 1001. levele, melly alá K. István nevét nem ő maga, hanem a Vice Cancellarius írta. A kaze a kardforgatását keményh bőrz kapott (manus mea gladio tractando incallluit), Mondatik, hogy K. István gyermekkorah a Grammatikára tanittatott; de ez utóbbi potolah. Rendes tánnad hogy K. István azon Könyvet, melly Jánnak az Evángélj

mert akor inkább bottal verték a tudományt a tanitványok fejébe
mint okossággal és előadással, ezért panaszkodott Horatius is
Orbilius veresedi tanitójával.

vö oktatására íratott, maga írta é, vagy mással íratta? bizony,
labb az utolsó, mivel Sz. István Mellki Diografusa mondja
hogy a' fia oktatására egy könyvet íratott. De ha megengé-
jük is hogy Sz. István beszélt deákul, tsak ugyan Aba Sá-
muelről már világos hogy nem tudott; mert koronázásakor
Sz. Gellért Csanádi Püspök deákul papolván tsungául mot-
kolta Aba Királyt és tsak a' tolmás által érthette, azért is
intette a' tolmás Sz. Gellért Püspököt, hogy ne beszélgen olyan
gorombául a Fejedelem ellen, mert ő nem mondhatja gyakorlat
a' Királynak, és ha tudott volna deákul, nem lett volna szük-
ge tolmátsra. — Hasonló példa van I. Béla Királyrol is,
hogy ő tudott deákul, mesztatja a' Kronika; mert dön a' Ki-
gyermek Salamon gyökoronázta[illegible]kor a' Papok a' Soltás
Énekének ezen szavait: tu eris Dominus fratrum tuorum
Különösen gyöbb és fellyebb hangon mondattak, kérdezte
Béla a' körülállókat, mit jelentenek azon szavak, mellyeket
a' Papok fellyebb hangon mondottak, azok felelének, hogy
ez a' gyerek der rokonainak ura fog lenni. ezen fel
indult és felháborodott Béla. — Kálmán Király volt
első, a' ki tudott Deákul, azért neverték Könyvesnek, ty
bizonyosan tsúf neve, mert nem volt akor illő a' Királynak
könyveket forgatni. Ezt írja a' Pápa Kálmán Királyhoz:
„retulit nobis vir venerabilis Obilo abbas Cluniacen-
sis te praeter saecularem, qua excellis, industriam etiam
scripturis ecclesiasticis esse eruditum, & cum primis sa-
cros Canones nosse notitiam. Kálmán a'

Jutott pg S. István egy könyvet, hogy fiát az Oskolázva gyanítaná.

Hat Napra 12

deák nyelvet tanulta pap korán, mert tudjuk hogy az Attya
Sz. László Almus fiát jobb szerette azért is öt Királysága várára,
Kálmánt pg papnak nevelteté. Midőn Almus meghalt, Kálmán
N. Váradi Püspök volt, gát a' Pápa át dispensáltatta, a' trónra
jutott és gyházasodott. S. László mintha nagy vitéz és Kato-
na volt, bizonyítja, hogy ő deákul nem tudott. A' papok közül
se tudott mindenik deákul, mert van rá példa hogy a' Káptalanbeli
urakat Zsinati (Synodusi) törvény át hallett kénszeríteni a' deák
nyelv tanulására. Canonici litterarie loquantur. Dest-
hol Kalocsai Érsek Gertrud Királynné testvére se tudott deákul, a-
és parantsolta a' Pápa, hog Grammatikusa tartson gá mellett.
a' kisebb rendű Papok tsak olvasni tudtak, és a' mise olvasóba volt
foglalatosságok. Innen nem tudálhatni hogy őket, mint durva, neve-
letlen, ércket törvény által hallett a' lapástol vitka tartóztatni
és hogy Synodusi törvény által hallett a' kocsmákbol kitilta-
ni, Hunyadi János nem tudott se írni, se deákul, hám a' fia Mátyás
és Vitéz János Esztergomi Érsek által vitte a' leveleeit. Voltak
Mátyás Király alatt Canonokok is, kik nem tudtak írni, mivel
más volt írni, más olvasni tudni ő nálok. A' papokon ki-
vül tsak azok tudtak olvasni és írni, kik külföldre mentek
Universitásokra, ott gy kölséggel tanultak, de hazajövén boldogok
voltak, mert ők lettek Ministerek, Professorok &c.

10. K. Miben állott az Árpád véréből uralkodó Fejedelmek alatt
a' Magyar Nemzet Literaturája?

Igen fűk körbe volt szorítva, tsak néhány rövid imádságokbol állott,
u. m. Mi Atyánkbol, Üdvözletbül, Hiszek egybül, 10 parancs-
olatbol, egyházi énekekbol, és a' mi legjobb kitérjedésű

— Sz. László alatt van Törvény, hogy á Clericusok ladákat ne loppjanak, és á kortsmákban az énekeseket ne kalgap, ák.

volt, vitéri (versekből) énekekből, ezek ő csak a dolgokt ismételé-
séből. Róbert Károly fogadásból minden nap 100 fő mondotta
el a Miatyánkot, kérte utóbb a Papát, hogy dispensálja, mert
nem ér rá annyiszor elmondani. Megvan a Papa levele, a tyb
ötet felolvasva, és ghagyja, hogy ezután napjáh csak 20 fő
kell elmondania. – 1400, 1500, 1600. csak az rendeltetik, hogy
az ifjúság az Oskolákh ezeket tanulja. 2dr Holmi istenes é-
nekekből, ugyekről már Kálmán Király alatt ez a Törvény hozatott:
Nihil legatur aut canatur in Ecclesiis, quod non fuerit
in Synodo collaudatum. – Egyébaránt volt Kálmán alatt
más papi törvény is, melly által az Epistolákh, Evangyéliumok
és más egyházi énekek nemzeti nyelvre fordittattak és magya-
rártattak. Az egyházi énekek és imádságok után kellesmerni
a világi énekeket, mellyek által a vitézek tettei előhámláltatván,
a felhevült ifjú lelkek még nagyobb vitézebb dolgok tselevéjére
fölindittattak. Legrégibb nyoma a vitézi énekeknek Árpád véréből
uralkodó Fejedelmek alatt vagyon K. István idejéből. Említi t. i.
Sz. Gellért Püspök élet irója, hogy midőn Sz. Gellért Halterral utaz-
ván egy Molnárnál megszállt, annak kolgáloja † vitéri éneket
danolt. 2dr A' világi énekekről mint a magyaroknál fokásba voltakról
Béla Király névtelen jegyzője gyakran emlékezik. 3dr Vegynek Olvelek,
mellyekben bővebben látni, hogy 3. András udvarában ‡ vitéri ének képe-
tők laktak, kik a Középkorban Troubadorok vagy Joculatorok nevezte-
tek. De különben már Kun László idejében gyakr tiltva, § a' Papok
ezen énekesekkel a Korsmákban ne énekelnének. Ezen említett Ének
kel többnyire Attila és valamely Roland Vezér vitéri hős tetteiröl
voltak, mellyek lefoly a Németekröl lefordittatván a hideg Islandot, Fran-
tria Országot, Olaszországot s'a't elszöltötték. ¶ Ilyen énekek

† a mint dolgat

‡ világi éneke

§ jövages is

¶ szerfogadtak

deák nyelven is fen maradt a' Attila tselekedetiről.

***. A' világi ünnek a' régi időben nagyon fokásba voltak

† a' mint dolgát végezte, az alatt fúntelen ünnelt, ezen fellétz tudákosott.

‡ jószágos és birtokos jó ualatok voltak.

† arra fordúltak, hogy az iszú viteréket gyűbb tettekre gerjesszék

Deák nyelven is fen maradtak Attila tselekedeteiről, ugyanról még 1500bol is idézhetünk, de fájdalom! azok Atyáink gondatlansága miatt elvesztek. – Roland vitéz tetteit Mátyás Király Jeleztes bizonyítása szerint tég gával hordorta és olvasta. Vagynak illyen Énekek 1500 nyomtatásban, de mivel a parasztok kezeiben forogtak, úgy elfogytak hogy némellyikből tsak egy példány van fel, találtatnak illyenek Gróf Teleki Könyvtárában.

11. Mikorra nyomai maradtak fent a Magyar Nyelvnek szent Istvántól kezdve 3. Andrásig?

Igen kevés, még is tö fent maradtak a régi magyar szók az Ősleveleiben, ugyanból egy szótárt lehetne készíteni, de mindazáltal erre mind eddig senki fen vetette gondolatját; jollehet igen fontos és haszonos volna annak gyűjtetése, hogy a Magyar Nyelvnek két dialectusa volt, mellyek ezen diplomákban szére vehetők, de az illyen szótárt tsak az eredeti Okleveleiből, nem pg a másolatokbol kell készíteni. Ezen egyes szókon kívül a Maga Nyelv fen maradt még Imre Király alatt iratott két halotti beszédben, ugyan mint Formulárok egy Misés könyvbe irattak, egyik hosszabb, melly a gardagok felett, másik rövidebb, melly a szegényebbek felett mondatott. Ezen két halotti beszédet kiadta b. Révai Miklos ezen Cím alatt Antiquitates Litteraturae Hungaricae a Bft. 1803. igen tudós magyarázattal. Az emlitett Misés könyv volt a Jákói Klastrom, s bizonyosan valamely Benedictinus írta be ezen formulárokat, találtatik ezen Könyvben egy imádság is, melly az Apáturért mondatott. Elégett később ez a Klastrom, és az akkor támadott Premonstratensek tétettek helyekbe. Ezen Apáturság nevezetett Abbatia S. Joannis Baptistae juxta Dalvar sita. – A

Különös szerencsére a M. Nyelvnek, hogy ezen két halotti beszédben van írva, ugyan az is elegendően megmutat, hogy

‡ 1500. táttsól idérnek erre az iránt.

† ésebbül elő lehet állítani a régi Magyar nyelvet. Ezekbül a' két Dialectusb
kilehetne hozni

ψ most általán fogva a' Deákok' szokat predikálni, hanem formulára alkottak,

— Jóhi Kirchturi S. János Apáturságé volt most Bremonttatenki. Deprecaj

‡ Boldva víre tűvét mosa.

Jákón most is Palótrok laknak. Eddig azt gondolták, a' tudósok, hogy valaty Tót papnak a' munkája, mivel sok tót fő is jön elő benne. de ez csak alaptalan vélemény, mivel a' M. nyelv tót szókkal, a' tót magyar szókkal vegyes. Ezen halotti beszédek írva vagnak a' régi M. nyelven. Más tudósok pig azt gondolák, hogy a' M. nyelvet ezen halotti beszédekben mérték, de hogy ez itmét hasontalan véleledés bizonyitja azon 1383. esztendei jó darab fordítás, melly a' mostani M. nyelvtől uggyan eltérő volt, de ehhez még is igyor hasonló. Ennek második nyoma van S. Margit szüznek, a' Nyulak Ligetében volt Apátzának élete irásában, melly a' mostani időig fennmaradt. Kiadta Bray ezen Czim alatt: Vita S. Elisabethæ viduæ Landgraviæ Thuringiæ nec non Beatæ Margarethæ Virginis e manuscriptis eruta Studio Georgii Bray Presbiteri Tyrnavia 1770. Bray ezen Munkáját 1520. iratott Könyvből adtali. de a' Bécsi Császári Könyvtárban az eredeti Bergamenon 4 Kun László idejéb a' Bápa követje jelenlétéb le irva gvolt: de onnét ellopatott. Ebből iratott le papirosra az is, melyből az után Bray kiadta. A' Magyarság Bray munkájaketőrül elüt uggan, de mégis igy hasonlatossága van. Emlittetik ezen Könyvb az is, hogy azon időb más sokféle kériratok találhattak, lyekat a' M. Nemzet egedül az Apátzák létének köszönhet. Ezek is tudván a' Deák nyelvet, más fekete szétfiak át magokat leiratták. S. Margit Apátza életéről szóló Könyvb más emlités van sok kériratrol, n. m. Kristus szenvedéséről, S. Tamás, S. Istvám, S. Jura, S. László és más szentek életéről, Doldog Asszony Legendájárol, az Evangéliumrol; innét gyászolhatni, hogy az akkori időben nem tudtak a Magyarok irni. a' Szin 1200 illyen kériratot találhatott fel, jóllehet később az idő viszontagtági miatt elveszettek

† miloltak – szinlőtt x) tagadhatatlan igazi régi Magyar Nyelv.

† hogy ez egésszen M. Ország közönséges nyelve volt, ezt is gyönyörködtetőbben igazolja.

Harmadik Időszak.

A' Különbféle Házakbol uralkodó Fejedelmektöl a' Reformatióig

12. A' Vallásbeli Magyar Könyvekröl mit állíthatni Roberts Károly uralkodásától kezdve a' Reformatió Kezdetéig?

Valamint a' másik Szakaszban az illyen Kéziratok fámosak voltak, úgy ez idő Szakaszban gyarapodtak. Legneveretesebb az, hogy négy tudó barátok Roberts Károly alatt a' Sz. Írást M. nyelvre fordíttatták: de mivel a' Dominicanusok az akori időkben igen vigártak, nehogy a' Világiak a' Sz. Írást nemzeti nyelveken olvassák, a' fordító kezeket Moldvába üzettek, munkájokat mindenüt elvégezték. Ezen Sz. Írás fordításának egy darabja van a' Bécsi Cs. Könyvtárban, ugyet Révai Miklós háromszor leírt, de ezen 3. példányból csak egy maradt fent. A' Különböző Házakbol válaszott Fejedelmek uralkodása alatt iratott első Vallásbeli Könyv gyűrűfolyja azt, hogy az alatt a' Sz. Írás nemzeti nyelvre nem volt fordítva; minek azon végre volt, hogy a' Világiak a' Szent Írást ne olvassák nemzeti nyelveken. Hasonló nyoma van, hogy Zigmond Király alatt a' Sz. Írás négy részei nemzeti nyelvre fordíttattak, minek Bálki Jóván kiadván Magyar nyelven a' Sz. Írást a' Könyv végére jegyzi: Hogy ő olvasta a' Sz. Írást magyarul, melly ő előtte 400 esztendővel íratott, melly idő Zigmond időszaka. Hasonlóképp találtatik nyoma a' Sz. Bál szemete kezete Történeteik, hogy ugyan egy Sz. Bál kezetéből való Bátori nevezetű Atya a' Sz. Írást magyarra fordította. Ezen Kézirat tartatott (a' mint Sz. Bál kezete Történetei jelentik) az Elefanti Paulinus Klastromban, de az Atyáink gondatlansága miatt elvesett. Néhány esztendők elott T. Jankovits Úr ezen fordításbol nyert 4 levelet. Fő Fitt. Jordánszky Kanonok Úrnál pedig egy Biblia Kézirata van, a' ki gondolja, hogy T. Jankovits Úrnál lévő

Planál és Sibling

+1583. hogy Mária Királyné négy chi Jezus chrestéből négy sirks Darántok át a' Jó Jézus M. nyelvre lefordittatta.

+ Czifra Horvát Istvánnak, mésikat King Benedek 3ikat gának. Ez lett volna az Antiquitas Hung. 2ik darabja. Azt Könyvén keresik. az Ó Testamentomot töredékelben. Ez a régiség óhajtolja azon bolvélkedést, hogy a chi Jó a' Mathyas Khyrolnál nem volt lefordítva a Reformáció előtt.

A levél az ő Bibliájából van ki szakadva. – Révai Miklós
azt vélte, hogy azon kéziratot, melly a Bécsi Könyvtárban vagyon, s ugyan
ő honnan leírt, volt Bécsi fordítása. de hogy nem az gyanítja
először az iránnak minéműsége, melly 1300ra üt. 2dszor a Könyvek
végén az évszám 383. az ezer mint mi is hatsak ki maradt. Ezen
számot nem értette Révai, mivel ő Diplomatikus nem volt. Ezeken
kívül itmét szóra kívánkozik szólva az egyházi Litteratura.
Bogy György 1778. elt. Januarius 22dikén ist Korinides Daniella
a' Kőrösbánvölgyet: Hogy ő éppen most szorgalja Aranyosi János
Gellértet 1469diki kéziratját, ty néhány egyházi dolgokról szóll; Azon
felül ezen kéziratot, nem tudjuk. Azonfelül Ferrarius Ligmond, ki
a' Magyar Országi Dominikanus Rendet Historiáját kiadta, említi,
hogy egy bizonyos Batz Bál Váczi a' Nyalak Ligetében levő Apátság
számára lefordította S. Domonkos regulait is más egyéb szerzeti
intézeteit. Említi munkájában Ferrarius ezen kéziratot ő nála
Bécsben van, mivel így a' Világiak vele ő gondolnak, hova lett ő tudjuk.
József Császár alta a' Klastromok így viszontagságokon mentek
által, a' ki azokat többnyire eltörölötte, a' Könyvtárak is elszóratták,
s az azokban elrejtett kéziratok elvesztek. Első volt a' Magyarok
között Bélius, ki gondoskodott, hogy régi nyomát a' M. nyelvnek
láthatná. Bosztonyh látván a' Bécsi Könyvtárból bizonyosan
szerezte volna gyűnek Ferrarius munkáját, de ő Lutheranus volt.
Ezen felül Kézsely István Kronikáját tartotta legrégibbnek. – Fo-
vabbá a' Bécsi Főiskola Könyvtára bír 1506 egy, 1508. másik,
s 1500 körüléből egy harmadik irott imádságos Könyvecskét, ty-
ből többnyire az Apátzák élnek. Vagyon a' Nemzeti Museumban
is egy imádságos Könyv 1516ból, hasonlóképpen egy kézirat
1517ből, melyben S. Domonkos élete foglaltatik. J. Jankovitz
ke gyűjteményében is vagyon egy régi kézirat, ty részint

1822.

+ a Ruth könyve végén. ~~BBB~~ ez tehát nem a Bátori fordítása

x Bátor Pál 1774.

+ nem igen olvastak, az Eghájtak nem gondolhatnak —

Eci!

Debreceni Ref. Colleg. Könyvtárából egy régi M. kézirat 1510, melyben Lenkei élete foglaltatik.

Gömöry Károly Bátikarius ajándéka.

Szentek életét, réhint más istenii elmélkedéseket foglal magában. —
Ugyan ott 1526. évt. való Kézirat Sz. Krisztina, egy másik sz. Elek
életét foglalja magában. Ismét kitetszik, hogy Robert Károlytol fogva vag-
nak Kéziratok, jollehet arok körül ismét sok elvesett. Angliáh Mitlehu
Várban Báró Fülöp Gyüjteményében vagyon egy régi Kézirat magyar
sz. Gergely Dialogusait foglalja magában. Ezt tudjuk, mivel most a régiben
valami Stenel Guttav neveretü Europiának gy részét bentartván minden
Kéziratot, mellyet vagy közönséges vagy magános Könyvtárokh talált egy
laistromba öszve fedte és kiadta ezen czim alatt: Cathalogus librorum
Manuscriptorum in Bibliothecis Galliæ, Helvetiæ, Hispaniæ, Lusatiæ,
Dolgu, Magnæ Brittaniæ asservatorum Lipsiæ 1824. Ebben a Laistrom-
ban foglaltatik sz. Gergely Dialogusait foglaló Kézirat, itt 9000 Kézirat
neveztetik, köztök van egy magyar.

13. Mit tudunk a M. nyelv keletéröl mint közönséges és diplomati-
kai nyelv keletéröl I. Robert Károlytol kezdve a Reformatióig?

Ezen időszakak alatt a M. nyelv közönséges nyelv volt, valamint az előbbi
időkben. Magyar nyelven választ a Fejedelmek, M. nyelven tartattak
a tanácskozások az Ország gyüléseiben; de mivel az 1ső Fejedelem Robert
Károly deákul esküdött, melly deák esküvés a rendek magyarázatot-
mindazát ennek fia Nagy Lajos a M. nyelvet már tudta, a kinek idejéből
jéből fent is maradt egy Magyar esküvés formája, melly a Törvény
könyben most is olvastatik. A Törvénykezések Magyar nyelven
folytak, de máson nem is folyhattak, mivel a világiak nem vol-
tak deákos emberek. Vagynak Diplomák N. Lajos idejéből, melly-
parantsoltatik a Nádor Ispány által, hogy a végső ítéletek a
Tábla Biráit magyar nyelven jónak látták. Továbbá ezen
időkben N. Lajos gondoskodása dicséretet érdemel, ki midőn Lismond
Királyt mint Austriai Herczeget (: Erzsébet Mária és Hedvig Leá-
nyait hánta feleségül :) a maga udvarán Magyar nyelvre gyá-
Abes
nitatta. Hasonlóul gondoskodtak az Ország rendei Ladislaus

+ réginé Kfélo egyházi esztendői

≠ Hevell Gost.

≠ Clericzok Laiczok – Czobel Rovachich Köszönt Kundzi 1799. Dec.

Posthumusrol, hit eggedül azért kérték Friderik Német Császárol, hogy gyermekségében a M. nyelvet gyakorolja, és meg is tanulta a' Magyarok örömére; mert midőn a' Magar és Cseh Követek a' Király hollakásárol perlekedtének: László a' Magyarokhoz fordult mondván A' Magyarok köst fülettem, illik hogy köztök is laljan. Mivel ezen gyermek rövid idő alatt a' M. nyelvet gyakorlta, a' Magyarokat ga iránt igen lekötelezte. Második László alatt vagyon a' Nemzetnek egy allu kötése, melly által fürgette a' Királyát, hogy fiát a' Magar nyelvre megtanittatná; mivel pedig maga László a' M. nyelvet nem tudta, bötsülete sem volt a' Nemzetnél. Innét lőn, hogy a' Rákos mezején öszve gyülekezvén 1505. állhatatosan egymásnak ígérték, hogy ha László Successor nélkül ghalna, soha többet Külföldi Királyt magok'nak nem fognak választani. Ezen időszakasba darát Nemzeti nyelven választotta a' M. Nemzet Királyát, M. nyelven tartotta tanátskozásait, úgy a' törvényszéseket is, egyedül azon különbséggel, hogy a' végső Sententiák akkor is Deák nyelven tétettek fel, tyek azután a' Biák'ál gyakorlattak. Hasonló helyhezetésh voltak a' Nyje tiktjei is, kiket a' Követek a' végső Sententiákat Deák nyelven leirva kozták el, a' kik akkor a' Deák nyelvet nem értvén a' Káptalanokhoz küldettek Papiérés végett, hogy azon Sententiákat meg magyarázná. Mindazon által ezen időszakokbol más vagyon egy Magyar eskövés formája a' Törvény könyben, Nagy Lajos idejéből. Vö Hasonlóképp egy másik eskövés formája a' Törvénykönyvh, mellyet az Ország rendjei tettek Hunyadi János Gubernátornak. Ez ugyan Deák, de ugyan ott világosan mondatik, hogy Magarbol forditattatott deákra. Ezen forditás mott is gyakon kérirathy egy bizonyos Ős' Könyv

Fasc. 3.

23

tárly. Továbbá más az 1416. esztendőtől fogva a' Magyar nyelv diplomatikai nyelv volt, a' mit is be bizonyit azon Vez. Dalás Mátyás Király Fiskjje által irt Quietantia, melly most Gróf Teleky örököseinek régiség collectiójához találtatik, melly Dipl. jelebre darát mind eddig ez Archivarius fen vetette figelmét.

14. A' M. nyelvet a' külföldi Fejedelmek, Hercegek és más Külföldi emberek befélték és tanultak a' 1ső Róbert Károly-tol a' Reformatióig befoly idő hatok alatt?

Ugy vagyon, mert a' M. Nemzet forros öszve kötetésbe jö-vén a' külföldiekkel, több külföldi Fejedelmek Magyar Orszá-gra is fest tenni akarván a' M. Nemzet gőkha édesgeti Koronájára is, de nináth a' M. nyelvet gőtanultak. Példánk vagyon 4 Károly Német Császáróly és Cseh Fejedelemtől, kiről Fritenius De-redek a' Hersangi Amáliahoz azt állitja, hog befélette a' M. nyelvet, Hasonló nyomunk van 1. Ulászlóhoz is, ki Cseh Ki-rály vala előbb s továbbá a' M. Koronát is gőzerni akarván hog a' Nemzetnek tetszene a' M. nyelvet gőtanulta, mellyet jól is be-félvén, a' Német Császár Követjeinek Magyar nyelven válaszolt. Több nyomok is vagynak, mellyek világosan kimutatják, hog a' Német Fejedelmek és Vitézek a' török háború alkalmával, hog a' M. Nemzetnek gőkot ajánlhatnák s vitézségeket kimutathat-nák Magyar Országh jövén a' Nemzeti nyelvet gőtanultád. Sőt annak is van nyoma a' történet irásokhoz, hogy az akkori időkh-ben valamire való Lengyel a' Német tudta a' Magyar nyelvet. Ennek oka természetes volt, mivel Lengyel Ország a' Magyar Koro-val öszve lévén kapcsolva, a' Lengyelek Budára, Nyegrádra és az Ország gőlésére jövén is a' Király mellett forgolódván a' Magyar nyelvet gőtanulták. Utóbb Magyarok lettek

a Lengyel Királyai p.o. Bétori. Más részről pig még akor gánoppan
álló Nemzet lévén a Magyar Nemzet, a Külföldiek a Magyar Király en-
gedelmével az Országba bejövén, különbféle portékákkal kereskedt
s itt M. Ország forgolódván további idéig a M. nyelvet gyannultál,
magok a Bétoriek gyermekeiket a M. nyelv gyanulása végett Rá-
kosibe, a hol gy vásárok szoktak erni, Bestre és Budára küldötték.
De Buda már akor Németes volt, Albert Király alatt már a
Budai Magyarok és Németek között véres vetekedések történtek.
Német egyházi beszédek tartattak, váltva tev esztendőkig válaszatott
Diró, sőt a Cseh Király lakás végett ide jöttekor más tóth
egyházi beszédek is tartattak; de mindezeket egyedül a Magya-
rokat gőlat lehet okozni; mivel nem tudták ezen külömb-
féle öszvelék M. Országi Nemzeteket olly helyhertetésbe tenni, hog a
M. nyelvet kénszeren kellesen is gyanultak volna.

15. Miből állott a Magyar Literatura Róbert Király uralkodásától a Reformatió kezdetéig?

Azon kivül, a mit már az Egyházi Könyvekről és a Magy
Nyelv ~~Literatura~~ Diplomatikai Keleteiről fellyebb mondottam,
a M. nyelv Literaturájának köre csak énekekből állott leg
inkább. Illyen énekek a vitézség táplálására szolgaltak; szántó-
lanok voltak, de a mi szájdalom mind azok az unokák gondat-
lansága miatt elvesztek. Ugy p.o. a kassai Krónika említi, hog
azon ellenségeskedő tetteket, a mellyeket Kont és társai Zsig-
mond Király ellen elkövettek és egyszersmind utánna vet,
hogy m.n. Zsigmond Kontot és társait gőlette volna, a
Magyarok énekeket készítettek, és azokat gőb kőt
énekelték. Jakotus említi, hogy Mátyás ifjúságában

dig á Roland éneket olvasta, hog á vitéjségre annál inkább fel
buzdittatna; de ezen vitéri ének is elvetett. Mátyás Király
választásakor, á mint á történet irók bebizonyitják, á
Betti Deák gyermekei verseket készitettek, és árokat éneld-
ték. Irja Galeotus Mátyás Királyról, hog az ő Asztalánál
Musika ~~ala~~ mellett többnyire vitéri Magyar éneket, de á mi
elvétve ’s ritkább történt, szerelmesek énekeltettek. Ugyan Gale-
otus irja Bátori Véczi Püspökről, hogy ennel Asztalánál
az ebéd felett vagy könyvek olvasztattak vagy okos dolgokrol
folyt á beszéd, vagy Musika mellett vitéri éneket ékeltet-
tek. A’ hires Kenyérmezei ütközetről felvagyon jegyezve
á’ történet irokba, hogy az ütközet után á’ Magyarok ezen gö-
rögdelenről hosszú verseket irtak, azokat énekelték, utob-
bi á’ halottak felett tántzot tartattak. Ugy mint Kiniti
fogával felemelt törökkel együtt tántzolt. Ezen szokás
az énekléseknek nérve Köröntsége volt elannyira
á’ Magyarokná, hogy Katpiniamus Betti tudós, ki Ma-
gyarországba többször gyordalt, még á’ maga Korában is
ezen vitéri éneket á’ Magyarokrol, mint mindennapi
dolgokat emlit. Sőt á’ hires Janus Pannonius Betti Püs-
pök versibe nyoma vagyon annak is, hogy ő maga is irt
illyen Magyar vitéri éneket; de azok fent nem marad-
tak. Más felöl valami Darát deák predikátiókat
nyomtattatott ki, melyek panaszolkodva azzal do-
gállya halgatóit, hog az allyan helyekenn is, á’ mellyeken
máskor á’ szeretetek az Istennek áldottak, theatrá-
lis éneket szengedznek. Dicsonyos tehát mind

ezekből és más történeti helyekből, hogy a Magyar Literatura
nak é volt az egyik főtárgya. De mint ezek mellett még is meg
kell vallanunk, hogy illyen énekekkel ezen időpontokból nem
bírunk, melynek vékpérint a sok török háborúk és ezek
következései, vékpérint pig Atyáink gondatlansága oka, a kik a legnyobb
virontagságok között is azon régiségeket gyarthattak volna, de azt
tselekedni vagy nem akarták vagy nem tudták. Egyetlen egy Ugyhárilk
ünk Kent István kezénél maradt fen ez idő hatokból, mely 1484.
Norimbergában nyomtattatott ki, ezen egetlen ez éneket bírta Erdélyh
Dálthalis Jegenyi Plebanus. Ezen tudós pétsi férfiú leirván azon
Plebaniának történeteit, munkájáh világosan jelenti, hogy ő bírja
azon nyomtatott éneket: de mivel Erdély Ország éppen olyan álapotb
van Maga Országgal, hogy az Anglus, Francia stb. nyiságokat
előbb gyakrabb tudni, mint az Erdélyieket, mivel t. i. Erdélyből
Magyar Országban semmi tudományos közötület fiszen; ezen
Plebanus Munkája, következésképen azon ének sem epnéttetett
itt: de több eztendők után eljutván már Magyar Országba is an
nak esmérete, de ezen idő alatt gyakván Dálthalis Plebanus
boldogult Révay Jurgette Markonfy Erdélyi Püspöket, hogy
azt gyarctné, önéki leirná és megküldené; keresse Mar
tonfy a Jegenyi Plebaniában, de azt gy találván, azt vála
szolá vitsza, hogy a Jegenyi Plebanus halta elött ezeben meg
háborodván, a Katona Ugyotálba vitetett, hova is minden
régiségeit gyával elvitte, a hol továbbá meghalt, és halta után
azon régiségeiből talán a Katonák fujtátt szináltak —
De ~~hogy~~ azaránt, hogy a dolog ő ugy van, azt az is bebizonyitja
hogy Dálthalis azon az éneken kivül bír még egy régi Missa
lét, melly az Ultramontanusok számára készítve volt,

és Telegdy Predikatriojából (melly 3 részre oktva volt) egy részt. Hogy pedig Balthalis gával azon régiségeket az ispotába el nem vitte, bizonyos ornét, hogy két extendőkkel ez előtt a Károly Fejérvári Könyvtárbol kimustrálta tott azon missale, mellyet Barthalis birt, ezen Missaliba tulajdon kezével beirta Barthal, hogy ő bir egy Magyar éneket K. István kezéről. Nem vitte el tehát gával Barthal az Ispotályba hanem á mi liketőbb, Battyányi Erdélyi Püspök Barthal idejéb, á li á régiségett különös vadásza, mellyeket jó módjával gnem vehetett, erőszakkal is elvitt, á kinek figelmét azon lnek el nem mellőzte; azt is azon Károly Fejérvári Püspöki Könyvtárba beverette. Innét végtére nem mondhatni, hogy örökre elveszhanem glehet, hogy valamellyik Könyvtárba tétetett bé. Más nyoma á Magyar Literaturának nintsen. A mi Egyházi irásbeli töredékeink vagynak p.s. az 1383. ekt. K. Jrás forditás, még nem nyomtattatta ki; mivel arra még senki sem vetette gondolkodját és költségét. A M. Literatura kezdete tehát egyenesen á 4ik idő Zakatbol á Reformatio kiütésétől fogva József Csáfár rendeléséig tart, hivén náty egyházi töredékeket. á Könyvektől itten még kő sebben, mivel az első nyomtatott Könyv már 1533ik extendei, t.i. Komjáti Benedek leforditotta K. Pál leveleit és Krakóba kinyomtattatta. Mivel pg az illy régiségekre nézve á Magyarok igen gondatlanok, nem csuda, ha á regi Magyar Könyveket nem esmerjük, hogy pg időtől időre különbféle uj Könyveink vannak, azt egyedül náty lelkes Hazafiak buzgóságának köszönhetjük. Sallustius forditásai is találtatnak Magyarul Decius Barnavistól megá 16ik Kárbol, mellyek mai napig majd nem esmeretlenek voltak elöttünk. Lett Könnyebb Magyar Orszagba régi Deák, mint régi Magyar Könyveket találni.

Negyedik Idő szakasz.

16. A Reformatio azoknál, kik azt elfogadták, az Oskolákat jobb karba helyheztetti, és Nemzeti nyelveket az Isten imádás nyelvévé teszi: innen gy forradásal támadtak á Római Keresztyén Catholikusok közöttis.

A XVI. Század kezdetén jött be Luther Márton által az úgy nevezett Reformatio, ez á történet gáb valamint sok jónak, úgy sok rossznak is kutfeje lett. Valamint á többi más tudományokra úgy á Magyar nyelvre nézve is gy változást okozott. Mondom 1ső hogy á Reformaö sok jótt kutfeje volt, mivel általa sok ismeretlen igazságok napfényre jöttek; az egék világ ujformába öltözött s uj életet nyert, mellyel öltve véve mennyi jót fültek. Mondom 2ső hogy á Reformaö sok rosznak is kutfeje volt; mivel sok polgári belső háborúkat fült, s á Keresztyén Catholica hitből á Reformatara átmenő legjobb Hazafiakat egymástol eltidegenitette. Mégtár mondhatni tehát, hogy á Ref. valamint sok jóknak úgy sok rosznak is kutfeje volt. — A mi á Reformaö által legjobb történt, az volt: hogy á Reformatorok elsőben is az Oskolákon kezdettek az igazitásokat, mellyekben mind addig á gyermekek á Mi Atyánknál, Hiszek egynél, tiz parancsolatoknál egyebet nem tanultak; ezen vipra élések fültek, hogy á Constantiai, Daplein s á t. gyülekezetek gőzbol á Keresztyén Catholikusokbol állók azon rendeléseket tettek, hogy az Anyaszentegyház gigazittatna az az jobb rendbe hozatna. Azonban ha javult is á dolog, olly jó rendbe még sa jött, mint kivántatnék. Innét itkosság volt á barátok s Papok között, hogy prédikálni tudnának, s á midőn Capittran János Olak Barát Magyar Országba

+ jóbbításokat

Sigmond alatt jött a' Catholicusok is a' Cont. Daz. gátlók szegetik, ugy
Melanchtons a' levelei dolgával kezdik a' jobbításokat.

jött volna, őtet ámbár Deákul beszélt légyen, még is örömest hallgatták, egy egy predikatióra ötve gyültek 40,000 is, á mit az Austriai történet irók bővebb bébizonyítanak. Ezen Capistranus midőn Magyar Országba jött volna, siettette őtet Levél által az Egri Püspök (melly levél most is fen vagon) azt írván hogy az öttse vak, bizonyosan tudja, hogy ha Capistranus Predikatioját hallani fogja, fenei megnyilnak. Hasonlóul siettette Hunyadi János Erdély Országba jönni azt írván, hogy egy kis leánya már 4 Letetitől fogva meghalt, de tudja, hogy ha Capistranus jő kerik, gyog elevenedni. — Seminariumok az akkori idők meg nem voltak; hol á papi tudományokat gyamulni kívánták, azok á külső tartományokba ki menvén tok költségeket tettek s egy vissa térvén az Nemzetben Uralkó lettek. — Melanchton volt az első, ki az ége kiegyjélére osztolákat állitott fel, azt követtel á' más Reformatusok, á kik is denkor 500, sőt sok más más más más Janitványaik is voltak. Mivel pő á Reformatusoknál az volt á fő oktatás, hogy á Szent Irást kellessen olvasni innét az irásra és olvasásra tanittattak s á Reformátorok pő Nemzeti nyelvre forditták á Szent Irást, és Predikatiokat készitettek, és igy á Magyar Nyelv uj élete kapott. Énekek is készittettek, mellyek által á Reformáció elterjesztetett, ezen énekek tobbnyire á R. Katholica hit gyengébb oldalait gúnyolták ki, és több emberekneki jelen létekben u. m. lakodalmakban, vendégségekben vat énekeltettek.

‡ esthétiv, gzógal, ha lapjaran eljön.

a tejnvége z hetebez ghale, de ha ő eljön, feltamágja –

† az Oszágh nem voltak

† az első Ref. legindább énekeket készítette, ugyanbez a Cath. gengékoldalait gúnyolták.

Arius is vezérelmes vezérkel kezte az magyar tudományát.

Illyen érzékéről, mint a' Reformátio legjelesebb terjesztő eszközé-
ről emlékezik Molnár Albert Postilla Sculptetica czim
alatt kiadott könyvében. — Azon sok sz. Irásbeli Magyar nyelvre
való forditások 's prédikatiók miatt továbbá kéntelenek lettek
a' Katholikus Papok, hogy a' szerintök úgy vélt hibás Reform. vélemény-
eket megczáfollyák, a' sz. Irást vagy egészen vagy pedig tsak némely da-
rabjait leforditani; prédikálni 's a't. — Szerentséje volt a'
Romai Katholika Anya sz. Egyháznak, melyet egyenesen az idő
szült, hogy az akkori időkben voltak több tudós Pappjai u.m. Oláh
Miklós, Verantius Esztergomi Érsekek, kik magok igen tudó-
sok lévén, azt elkövették, hogy az Egyházi rend a' tudományokba
előmenetelt tegyen; 's azok igyekezetének következése az volt, h.
Telegdy Miklós, ki előbb N. Szombatban Rhetorikát tanított,
Magyar prédikatiói által elhiresedvén, az Ország gyülésében a' Tör-
vény kiszolgáltatások alatt Magyar beszédjei által azon köz tetsz-
etet nyerte meg, hogy Püspökké tétetett; prédikatiója az
Ortographiát kivévén a' valódi férfias ékesen szollásnak
igazi példája. — Telegdy után Monoklai és többek
is az Egyházi ékesen szollásban előmenetelt tettek; de
még is meg kell vallani, hogy a' Reform. Papok sokkal ~~mégis~~ többet
dolgoztak, mint a' mieink, u.m. Dejte András, Superintend.
Mélius v. Juhász Péter, Dávid Ferentz, Bornemisza Péter,
Félegyházi Tamás, Tolnai Detsi Gáspár 's több Refor-
matusok, kik részszerént a' sz. Irást egészen vagy pedig né-
mely részeit tsak leforditották, vagy prédikatiós könyveket, vagy
pedig Theologiai vetélkedéseket irtak. — De legtöbb
könyvekkel öntötte el Magyar és Erdély Országot

Helsai Gaspár Erdélyi Pap, ki Typographiát állitott fel, a' hol is többnyire Enekek nyomtattattak ki; mellyek az akkori időkh a'

+ az Octávár kipolgálatotjò a' ugyanoto a' kis kathesseges, to Énekeskönyve érdemlete.

Kis Evangel. Pap.

Heltai Gáspár, Erdélyi pap, ki Typographiát állitott fel, a'hol is többnyire éneket nyomtattatta ki, mellyek az akkori időkben a'katonáskodó Magyarok nagyon kedvelték. Ezen éneknek nemes körül nétyek végképen elvesztek, másokból pedig csak egyetlen egy nyomtatott példány maradt fent.

Legjelesebb tünemény volt az első Reformatusok munkái körül Sylvester vagy is Erdősy János Grammatikája, melly ugy szólván Nádasdy Tamás Nádor Isspány pártfogása alatt napfényre látott. Ugyan az ő általa forditott Uj Testamentom ezen Erdősy igen tudós férfiú lévén, utóbb a Debreczi Jó Oskolának Professorai létére a Hermenevtika Professorává lett és a' h. Irás leforditásáért Jó Ferdinándtol jóságot kapott. Erdősy Grammatikájából csak egy példány maradt fent Linai Miklós Debreczeni Professor gyüjteményében, melly annak halála után Fáy Debreczeni Senator gyüjteményébe szállott, a' 18. Század elején ezen Grammatikát ismét kiadta Kazinczy Ferenc. Sylvester után jeles Deneredy Székely István, ki mind Sylvester forditásai mind pedig Kronikája által, melyben ő körülfogó historiát akart inkább irni, neveretessé tette magát, mindazáltal a' legrégibb M. könyv i h. István jobb kezénél levő éneken kivül, Konjáti Deneded Báptista papé, melly is nem eredeti munkája, hanem csak jobbitása a' régibb irt h. Bál Leveleinek Krakóba 1560. – Ugy szintén idő szakban Bethi Gábor Uj Testamentoma s Vocabularium, melly-csak kis gyüjtemény és csak elsö nyomta a' Magyar Lexikonnak.

A' 17. Században Bázmán Péter gr is elsöben

Magyar fordítás

Magyar fordítása –

1656.

+ a'mint utobb Szenti Molnár Albert Koberekhez is Báró pápay Ferenk fokkal gyors tökéllettségre vitte, de téj szak inkább dógyűtemény mint elótaót írtak.

Reform. fülöltöl fármarván, de azután a Római Katholika hitre átmenvén, úgyan tsak megnyerte tudománya és élesen fölláza által a Római Katholikusoknál az elsőséget. Ez volt az első, ki fordette a Biblyát, hogy a d. Jött Nemzeti nyelvre fordítanák. Ebben dolgozott elsőb Kánto István Jesuita, a kinek halta után azt tökéletességre hajtotta Káldy György. Ezen fordítással élnek maig a Katholicus Keresztyének. Ezen fordítás úgyan nem ment a hibáktol, de mindenáltal a Magyarságra nézve ~~[illegible]~~ káros érdemű. Ezen híres Férfiannak is maradtak fent prediktaziói, de ezen időb már igen fogan voltak a Magyar könyvek, mellyeket számát itmét öregbitették az Egyházi dolgokb való vetélkedések. Ezen szép elömenetelt gátolta a N. Szombati Jö Otkola felállitása, melyb úgyanúgy szerettek a Deák nyelvet, hogy azt Nemzeti nyelvek elébe tennék. Egy folyt a dolog József Csáfárig és ily bátran mondhatjuk, hogy a N. Szombati Jö Otkolák felállitásátul fogva a Nemzeti nyelv elömenetele leállott.

17. A' M. nyelv az Austriai ditső Ház uralkodása által bi: tosságba tétetik. 1ö Ferdinánd, Maximilian 2. Mátyás 3. Ferdinánd érdemei, az ellentégeskedők által is nyő a' Magyar nyelv kalete.

Az előbbeni kérdésb a M. nyelvet úg tekintettük, mint Egyházi nyelvet, most pg mint Koronafejs nyelvet (valván az Egyháztol fogjuk szemlélni) M. u. az Austriai Ház a Magyar Koronát gnyerte I. Ferdinánd alatt; azokkal Zapolya János székét követtek, azon hirt tegyektemi kedek, hogy a Magyar nyelv az Austriai Ház uralkodása alatt egyben lifog vetni. Ezen ellenfágas hír fok együgyüknek nagy

† A Brotgt, a' 16. 17. Szaszy igen sok fordítgait adták ki a Szerzőnek

‡ mellyek a' Téfiai előadásnak jeles példái.

mellett bizgólkodtak, azt hívelkéd-

ajánlásokat szerzett; melly tovább I. Ferdinánd fülébe is eljutott, melyszerint arra bírta a Királyt, hogy két rendbeli nyilvánsága levéllel bizonyossá tette a Nemzetet, hog ő és maradékai a M. Nyelvet szent fogják tartani. — Ezen időtől fogva pártfogásba alávette Ferdinánd a M. Nyelvet, azt gá tanulgatta, de főképpen gyermekeit tanittatta, és közibek helyheztetvén az első Magyar Nemességből nény ifjakat, ki megis tanult, annál is inkább, minthogy az Annya Magyar Herczegné volt. Hogy valóban tudott Magyarul, bébizonyitják azon M. könyvek, mellyeket különbféle írókneki ajándékoztak. Kiknek is neveit gá tulajdon kezivel azon könyvekbe beirta, ezen könyvek most is gyűjtnek a Bécsi Cáfári Könyvtárban. — Második Mátyás Királynak, ki elsőbb jön elő Magyar öltözetb az ezüst pénzeken, Magyar proclamatiói vagynak. Második és 3dik Ferdinánd alatt vagynak a Törökkel vő Magyar békehöszök. Sőt képes a M. nyelv ezen időbb diplomatikai nyelv volt, sőt 3dik Ferdinándnak vagyon egy Magyar levele is a Török Cáfárhoz. Ezen dolog utóbb ismét gtsüggedt, mert Mária Theresia is 3dik Ferdinándtol alig tudunk nyomot, hogy valamelyik Magyar Király a Nemzeti nyelvet bepélte volna. Mária Theresia különös kiáradással viseltetett a Magyar Nemzethez, tanittatta Josefet, Leopoldot, kik is jól bepélték a Magyar Nyelvet.

A' Magyar Nyelvnek Diplomatikai kelete Erdélybe igen fehes lépést tett, az Erdélyi Fejedelem a' Magyarokat arral akarta gához hóditani, hog nyelvedet diplomatikaivá tette; Különös érdemes van ebben Gottsrai

vénén mellyek a fő kemenczéből kazar iszákot, mint régen is Gamadiákot
kínáltatok, hamar ig-
Maximilián Királyrol világosan mondja az az erdemes Iró; a' ki' fölötte
lálálatos halotti beszédet tartott, hogy a' Maga Nyelvét tudta, annál
inkább

Fejedelemnek. Lassonlétul Betlennek, Rákocsinak, Bátorinak
s a't. Kiknek rendeletei naiglan is a' Dicasteriumnál
köröndégzek. De ezen Magyarságh több Deák fiavak is jö
nek elöl's mind ezekböl köveltetik, hogy az Erdélyi Kormány
Kötnél a' Magyar nyelvh nem járto tisztséget nem viselhet.

18. Tudományos tekintetböl a' Reformatio után
József Csáfár Uralkodásáig a' M. nyelv elö mene
ugyan, de a' finomabb Litteratura ágaihz és a' Tudo
mányok Nemzetekhitésiben még fen tett nagy elömenet

Az Ignháti Litteraturát már feljebb a' Reformatio
alkalmatosságával elöadtam; a' mi a' többi ágait illeti
a' M. Litteraturának az a' Reformatio után József Csáfár rende
léséig nagy elömenetelt tett ugyan, azon értelemben, hogy sok könyv
vei's iröi támadtak, igy a' Verböczi által fel-szerkesztett Törvénykö
lefordittatott's több irben kiadatott. Sokan irtak az elöszö Fö b
pok körül Magyar Historiát M. nyelven, a. m. Verantius Egr
Püspök, azután Esztergomi Érsek. Sőt fönt vagynak az Erdély
Fejedelmektöl való Historiák M. nyelven kézirathan, mellyek
mindazonáltal mind addig még mintsenek kinyomtatva. —
Párizspápai, Balzarati Vitus ja't irtak orvoti Magya
Könyveket. Dejte András, Melius vagy is Juhász János, Lippa
ja't. irtak a' Füvek tudományrol. Sőt nélyek már annyira
vitték a' dolgot, hogy mellesleg szólva már a' Physicárol és más
Philosophiai Tudományokrol irtak volt. Mindezek között külön
ben gyülömböztette magát Apátzai Csere János, ki a' M.
Nyelvnek Encyclopaediáját adta ki. Sőt ezen idöszakban

más

Lábc. 4.

35

már elöjönnek a' hadi tudományrol szollo irások is. De altal
fogva azt nem lehet mondani, hogy a' M. nyelv nagy elömenetelt te
a' Literaturára nézve; irtak ugyan sok könyveket, mellyek
mindazonálal keveset s nem fontosat foglalnak gösb
t. i. A' Magyarok ugy bé édesedtek a' deák nyelvbe, hogy tulaj
don nyelvekröl el is feledtessének (a' N. Szombati Univers
felállitásakor) nem emelkedtek fel azon poltra, melly a' nye
vet miveli, azt kedveltek s annak ten nyelvek felett ez Or
szágban elöséget tud szerzni. Mária Theresia Országlása
alatt kezdett egy keveset a' Magyar nyelv magasabb felemel
kedésre törekedni, melynek is alkalmatosságot adtak a' Fran
triák, kik is Oriási elömenetelelket tévén nyelvek kimivelésé
már 14 Lajos alatt az Aranykort elértek, innét lön: hogy az egés
Ország Franczia könyvekkel telne meg, mellyek lésöbben Magya
Országh is eljutván, mindenek által de föképen a' Papok és
nagy Uraságok által olvasztattak; azok körül legjelesebbek
Báró Orczi Lörinc, Barkóczi és Bartsai. Ezen hires férfi
abba a' Franczia könyvek olvasására ollyan tüz gerjedett,
hogy a' mit a' Franczia's tulajdon nyelvekkel, azt öl is ége
Nemzeti nyelvekkel szeretni kivántak volt. — Barkóczi
a' M. nyelv felemelkedésének lelke hamar ez életböl kiraga
tata, de Báró Orczi Lörinc s Bartsai, a' Franczia izlésre
M. nyelven verseket irtak. Bartsai fejedelmi vérböl szár
mazva s egy darabig katonáskodott is. Ezen férfiak a' ko
sebb rendü irókat is a' Nemzeti nyelv szeretetére éded
gették. Ezen szerencsés körülállásokat nevelte azon
más is, hogy ezen időben állittatott fel Mária

Theréziá által á Magyar Királyi testőrsereg, melly folgálat-
á legnemesebb ifjak is törekedtek. Gyakoroltattak itt nem csak
á Lovaglásbeli mesterségekben, hanem á Különbféle nyelvek tanulásá-
is. Követtségek gyanánt küldettek Franczia, Olasz, Angol
stb. Országokba, s minthogy láttá hogy az ott való fokozá-
más, mint az ide haza vö; innet á Nyelvek kimívelésére
s pallérozására felgerjedtek. Ezen M. Királyi Testőrző
sereghöl támadtak azután több jeles férfiak, kik
szép könyveket á M. nemzetnek ajándékozván á többiek
öröm gyanánt folgáltak, illyenek voltak: Dettenyi
Czinek Mihály, Barotai stb. Ekkor kezdettek má-
fóképpen á h. Tál sendén vö keresetek is á M. nyelvet
kedvelni, akkor támadtak á deák ízlésü Magyar férfiak
kik körül említeni lehet: Molnár Jánost mint Kalaurt,
Baróti Szabó Dávidot, mint jó ízlésü tudóst, Illeit és
több másokat. — Érezték már ezen időben á M. Tudósok
hogy á M. nyelv kifejlésére egy boldogabb idő kivántatik, á mi
az is igen előre segitett, hogy Mária Theréziá jobb rendbe
szedvén á Tudományokat, azoknak Egyetemét N. Szom-
batból az Ország közepére Budára át állitotta.

Ez á Magyar Literaturának legnyöngyözübb idő pontja,
mivel ezen időben á Magyarok olly jeles elömenetelt tet-
tek der Tudományok nemében, hogy valóban egész Euro-
pa figyelmét gőzra vonták légen; mert t. i. ollyanok is is-
tak magyarul, kiknek ezen nyelv majd ismeretlen volt.
Igaz ugyan, hogy mostan több írók vagynak, mint akko-
valának, de mindazonáltal á mostani írók nem

olly elkéstültek, mint az akkoriak. Ezen időtől az Országnak leg
főbb méltóságai kerentséjének tartották, ha á Tudományoknak igaz
gatói vagy elöl-ülöi lehettek. Innét nagy summa pénzt öszveadtak
á tudós férfiak képittésére. Gróf Károlyi — Sinek udvar
Fő Director korában á N. Váradi Kerületben á Tudós férfiak gü
lekezetével tündöklött, szárnyai alatt sokan fejlettek ki, kik
közül volt Révay Miklós is és többek. — Megvolt tehát a
nyelv tsinosodására nézve á kezdet téve, de sokan u. m.
Herder Német tudós azt á hírt támasztották, hogy á M.
nyelv nem sokára eltűnik; ez ellen sok Magyar iródt, mint
igazságtalanság ellen panaszolkodtak és nagyobb ösztönt
kaptak á könyvek irására, hogy illy módon á nyelvet fen
tarthatnák.

Ötödik szakasz.

19. József Császár Uralkodása uj életet önt á Német nyelv behozatása által á Magyar Nyelv tudományos kifejlésébe és á fordítások szaporodásába.

Midőn már az előbbeni pontra elért á M. nyelv, fiatt
vésztelen történet, más sinbe hozta á M. Literaturát. Meghalván
Mária Therézia, fia József egy igen nemes lelkű, tudomány
kedvelő Fejedelem, á tiszta gondolkodást szerettett vő barátja,
de hirtelen természetű, á ki t. i. á jót egy pontra elérni kivánta,
Országlása kezdetén sok és nagyobb részben hasznos rendeléseket
közöt bé. Ezen Fejedelem, ki még annya életében Anglián
Franczia és Olasz Országot gyárta, á Deák nyelvet gutálta,
jólhiven azt, hogy á Közrendeléseket holt nyelven á polgá
rokhoz kiadni se nem lehet, se nem lehet, hanem tsak olyanon

mellyet éltenek. Jutóvott t. i. Néromak azon tettétöl, melly által á kö-
rendelések apró betükkel leírva magosra függesztettek és az azokat
szegök büntettettek. Innét történt, hogy á legtisztább fándérbol á Né-
met Tartományokban á Deák nyelv helyett á Németet hozta be,
azt tette az Oskola készités nyelvévé és ezen tanultak azután az
Oskolákban á Deák nyelvet is. – Magyar Országra nézve azt
kivánta, hogy á M. Nemzet köz dolgait M. nyelven folytatná.
E'végböl irást küldött á M. udvari Cancelláriákoz, de annak
tisztviselöi és más tagjai á M. nyelvet jól nem tudták más-
mart ezek mind nagy urak lévén, még Mária Therézia alatt el
kortsosodtak; más tisztviselö tagok pig nem állottak azon nemze-
ponton, melyböl átlátkattak volna, hogy á Fejedelemnek ala-
ratja á Nemzetnek vij fen maradást igérne. De más részröl
pedig azt gondoltak, hogy ha á Deák nyelv kizárotik, az Oskola
lek, Törvénykönyvek és á jusok vesedelmet szenvednek; innét á
Csáfárnak azt irták fel, hogy á M. nyelv nintsen olly állapot-
hogy á köz dolgok általa folytathatnának és á Deák Constitu-
tionalis nyelv ki nem zárathatik. Olvasván azt á Csáfár, nem
szenvedhetvén á Deák nyelvet azt rendelte, hogy M. Országban is
Német nyelven folytatnának á Kormány dolgai. Ezen rendelését
Józsefnek méltó olvasni, melly is igy kezdödik: A' holt nyelvek
vö élés á Kormány dolgait tanuja annak, hogy az illyen Nemzet
még meg nem érett, és midön azt parantsolja, hogy á Kormány
köz dolgai Német nyelven folytassanak, más rendelés ismét
fürgeti, hogy á Kormány rendeléséi Nemzeti nyelvre lefordittassa-
nak. – E' töreledést valóban Kárhoztatni nem lehet, mivel
midön az Austriai Monarchia olly sokféle Nemzetböl és nyel-
böl állana, azon nyelveket egy Fejedelemnek mind gyanulni

lehetetlenség volt. Közelíteni tehát ahoz, hogy á Kormány nyelv
egy legyen igen okos volt. De mi lett á Köveskeres.? A Magyar
Cancellaria, melly elöbb á M. nyelv behozását á Kormány dolgába ellen
zette, most már á nyomorúságot, á kenyértöl á legöregebb tisztek
kik németül nem tudtak, gyoktatását látván, feliratokat kül
dött á Csáfárhoz és sokféle nyomorúságait elhámlálták. —
Ezek után az Oskolába is á Tudományok német nyelven ta
nittattak, mellyre félelem és borzadás lepte g á Magyarok szivét,
innét lön, hogy Révay Miklós Audentiát nyervén á Csáfárnál
azt fürgette egy M. Akademia felállitására, mellyre á Csáfár az
felelte: Elejbe terjesztettem á Cancellariának, de az el nem vál
lalta, á midőn pg á Deák nyelvet nem szenvedhetem, szintelen
voltam á Német nyelvet behozni. — Ekkor tehát, á mint eg
felül á Fejedelem rendelésének engedelmeskedni kellett, úgy más
felöl minden ember á M. nyelv kivetésétöl félt, de á mi kü
lönös, á fegényebb sorsú irók gozat, mint gátokat vetettek
az ár viz ellen. irtak á Tudományok den nemeiröl, de mivel
azon állapotb helyhertetve nem voltak, hogy eredeti tudós mun
kákat irhattak volna, úgy segitettek á dolgon; hogy á leghires
debb és legismeretesebb akkori Angol irókat lefordítanák
és igy á M. nyelv elömenetele á forditásokban tünt ki. Józef
nem soká uralkodott, egyéb rendeléstei is hidegülést szerettek
szépiben. — Halála elött 3 pontokat kivévén, tenezet visza
vont, és valamint elöbb gnem akarta gát koronáztatni,
hogy eskövése gne lötné á régiség fentartására,
úgy most M. nyelven igérte á Nemzetnek, hogy Apáj
gnülgt fogtartani és magát gkoronáztatni kivánja,

's hogy ezek után á hazai törvények ferént fog országlani. De — á gondviselés népe körzül előbb, mint sem azt teljesíthette volna, ki ragadta.

20. A hazai Törvények sürgetik á M. Nyelv előmenetelét, de az írók még mindenkor á legényebb forsúakbol állanak.

József Csáfár halála után minden felül élet, de filaj élet ütött ki, Magyar lett den, de filaj Magyar. A' Csáfárnak legjobb intézetei gvettettek. A' földmérés actái (jollehet igen sokz kerültek) elégettek, 's á mi több sok helyeken az akadtó fák alatt is. Vissza hozatott á Korona az Országba, á Királyi lakásba; banderiumok tá- madtak, Magar öltözetek hordoztattak annyira, hogy nétyek gon- dolnák, hogy á Magar ezután ey vjj életet fog élni, melly nemzeti létzen; de azok, kik á M. tüzet már 100 esztendővel előb elmesék art mondattak: Intolerabiles forent Hungari, si quantus pri- mus impetus, tanta vis ac perseverantia esset. — Eskve vettek, hogy á M. tüz hamar lángol ngan, de hamar is elalszik, Nem méltatlan neverte tehát egy bizonyos Magyar költő á M. tüzet falma tüznek.

Második Leopold Király Annya ösvénnyén uralkodni akarván, öszve hivta az Ország gülését, melly által M. Ország á régi Kormány lábra, de á deák nyelv is régi méltóságára vissza tétetett; azomb törvény hozatott, hogy á M. nyelv, mint rendes tudomány az Iskolákb tanittassan, az azt nem tudók á hivatalokbol kizárattassanak. Sürgettetett itt egy társaság felállítása is, de midőn ennek felállitására elegendő köl- tségek nem jöttek öszve, azt akarák, hogy á Csáfár által tétessen ezen áldozat. Megrendeltettek á' Magar

Nyelv

Nyelv tanítói, de többnyire á leggávábbak, kik á M. Nyelvet magok sem tudták elég jól, választattak ki. Rendes tudomány volt ugan á M. Nyelv, de rendes árákh nem tanittatott; innét igen kevesen hallgatták azt. A Bessi Fő Oskolákh á mint á Magar Nyelv tanitó Szék felállittatott és á Magar Professor kineveztetett, nem tudott és nem volt képes egy rendszert képiteni; melly szerint á M. Nyelv tanittatnék; továbbá azután két Németek dolgoztak ki, u. m. Mitterpacher és Kroijl Logica Prof. még pedig úgy, hogy azon rendszert még mai napig sem tudták végre hajtani á M. Nyelv tanitói; melly azután nyomtatásban is ki jött ezen czim alatt: Brevis adumbratio tradendæ Linguæ Hungaricæ. Mindazáltal ezen munka á mostani időkh igen ritka, melly akkor is á tanitók számára iratott. — Utóbb itt is á Mennyei Gondviselés különösen kedveszett á M. Nemzetnek; t. i. meghalván Vály András á Bzi Fő Oskolákh Magar Nyelv tanitója, legindrább Somoggi József Vice Cancellarius pártfogása 'által, sok méltatlan kávyattatási után, Révay Miklós nyerte el á Magar Nyelv tanitói helet. Ezen jeles férfiú, arok körül lévén, kiknek á Természet nyiltabb éket és burgóságot adott, az ő fáradozásai jobb úton indultak el, mint sok másoké, de nem is volt szerentsétlen; jól tudta t. i. és ismérte á Napkeleti Nyelveket, mellyeknek más akkor tökeletes Grammatikái voltak, és pg jobban mint á Napnyugotiakat. A' M. Nyelvet á régiségekbül kezdé tanulni és ismérni, á M. Nyelv tulajdonságát, termékeket s á t. fejtegette s igy megkülömböztetté magát érdemei re nézve; innét lön, hogy mihelyt tanitó székébe ült, imígy kezdette beszédét: Nem tudunk Magyarul.

De – derék befédjei esmeretei bőségének kifejtése őszönözél vala hallgatóit. – Munkáját kéziratb egészben el nem végezte, t. i. rövid ideig viselvén a tanítói hivatalt, ghala; de halta után gyobb része munkájának kinyomtattatott, része pg kéziratb fent maradt. – Ezen jeles férfiú a Nyelv természete esmeretéb Epochát készítetto és a M. Nyelv tanítói széket ékesítette. – De az Ország és Törvények sürgetései ő tsak a M. Nyelv tanító szék mellett maradtak, kan lenütt; de a sok sürgetésnek levés vagy éppen semmi fizere sem lett; innét mondatott: Corruptissima respublica, pessimæ leges. Mindazonát az 1805 eztendei Törvény már nag változást okozott a M. Nyelv keletében; meghatározztatott itt, hog a Vármegyék Magar nyelven vigék jegyző Könyveiket, azon közöljék a Helytartó Tanátsal leveleiket, mellytől azután vizsonozva Magyar feleleteket kapni fognak. Ez erőltetéssel ő vett a M. nyelv dolgában, a midőn pedig a Követek az Ország gyülésérol vissa térvén az ebben vö Fejedelmi egyezést hirdettek volna, tüstént a Nemesek a ~~Nyelvet~~ gy részben Magarul kezdtek írni és ezen időtől fogva lett más szükséges a M. Nyelv a Magar hazában. – Későbben az Törvényszéknek is gyob részére a Nyelvet behozták a M. Nyelvet, s igy más kiterjedtebb lett kelete hazájában. Ehez járult az is, hog más 1790. esztt. tartott Ország gyülésében sürgették az Ország rendei a ~~Magyarokat~~, hogy valamint Révay néj József Czáfárnak javasolá, egy Magyar Akadémia állittatna fel, de mindég tsak az igéret sürgetés és ő tselekvés mellett maradván, utóbb réty bőkezű Szaszfiak fejedelme mellett ugyan is tsak elkészült s a Nádor Ispány által helybe hagyatván Királyunk által alá irásával erősittete meg.

Azon adakozó gyülekű hazafiak közül említéz érdemel külö-
nösen Gróf Széchényi István és Dátus Lőrint azután többen
is követtek.

Már előbb a Haza édes Nádora pártfogása által, melly
előbb soha sem történt, az írók nyilvánságos jutalmat nyertek
a Nádor Herczegnél gyűlésgelettek. A' nyelv ujj fúletzét tehát
köszönheti Nemzetünk Nádorának s Fejedelmének (magyaroknak)
Ezek történtek az Ország által. — De az ujjabb időlig nem lehet
mondani, hogy az Ország Nagyjaitol valami segedelmet nyertek vá-
az írók, egyedül Kondé Ferentz és Biber Benedek voltak, kik
Rabó Davidot, Rajnis Józsefet, Virág Benedeket ápolgatták,
a'kik azután példájok által gis mutatták, hogy a kis erő is, tő
akarjon, sokat tehet. — Igy kösztöltek azután Virgilius Enei-
de, Cicero, és Horatius Odái magyarra fordittattak Biber Benedek
Költségével, a Magyar Georgikon Virgiliusbol s a't. Ilyen segitő
férfiak találkoztak még többen is, mint p.o. volt Nankovits
Bétri Kanonok s a't. De kevés volt a' Haza Fő Urai párt-
fogása. Az mig a' Magyar írók fegenyek maradnak, nagy
elömenetelt a' Literaturára bizonyára nem lehet reménylenü,
mivel a' hegény írók a' Könyvel gyüjtésére fogaló elegendő
Költségekkel fürölködvén, valyon mi jót s hasznosat irhat-
nak? — Szép s valóban gyönyörködtető szemlélni Franczia
Országot, a' hol a legfőbb emberek is Könyveket irnak, fel
jegyzik híres tetteiket s azokat kinyomtattatják, tudós
utazásokat tesznek; de nem a' falak vizgálása végett, ha
nem egedül azért, hogy ismeretelet bővitsék, s Nemzet-
jőket elő vezessék. — A' Magyar Fő Urak is már 2.

ektendőktől fogva kezdenek magaruk írni, reméllyeni tehát más
tán lehet, hogy azok, kik elegendő könyveket fereghetnek gyűnek
valami gyjobb s a' többieknél jelesebb munkákat fognak kepi-
teni.

II. Kisfaludy Sándor munkái által uj lelket önt a' M.
Nemzetbe, Virág Benedek és egyéb jeles Haraszfiak által
a' Poésis nagy elömenetelt tesken.

Az ész és erő igen gy kintse az erőnek; uggan is, az ész al-
tal a' legkegényebb is befolyhat a' Köz dolgokba; fokfok azon gy
dolgokat, mellyek által az egész Nemzet változáson megy által,
néhy kegény irók munkái fererneck, jobb útat ten nemű et-
méreteket mutatván a' Nemzetnek. — Illyen irók között emlitis
érdemel legfőképen Kisfaludy Sándor, a' ki régi magyar Nemes
ágból, és pglen ama híres Szabolts Vezértől származott. Ez
a' természettől jobb lelket kapván, mint több elkorrsodott
Nemesek, a' midőn a' Gárdánál szolgálna, a' szép mesterséget
és különbféle nemű nyelvek gtanulásában foglalatoskodott,
sok ütközetekh gjelenvén vitézkedett, de végre a' Franciá-
tol elfogattatván, Franczia, Olasz, Helvetia Országokat
gjárta s az ő Nemzetét ezekkel öszve hasonlitotta, látván
a' gy Különbséget, hazájába vissza tért, a' hol is váratlanul
Munkái kiadása által ellepte a' Magyar Nemzetet. Ezen
Munkáit többnyire a' fogság üdőkh dolgozta ki; és Magyar
Országba vissza jöttéh azokat kiadta. Ezen Munka minden
olvasókban gy hazai szeretetet s nemes érzéseket
kol indítani, írva vagyon pedig többnyire a' szerelemről,

mely

nelly többnyire az ifjú éveket egéthen elfoglalja. A' Magyar Könyvek körül ez jelentő elsőber a' Damák asztalain, azon fe rentsés elömenetelt miatt, mellyet a' Poésistly tett, munkáját kedvesebbé tette úgy annyira, hogy az illyeneket nem olvasók is olvasgatnák, sőt a' mi több, értte a' M. Nyelvet sokan gtanul nák és a' verseket is; példánk vagyon Sattler Generalistly ki egy dül tsak ezen Kisfaludy Sándor munkája miatt tanulta g a' Magyar Nyelvet. — Ezen Könyve után Kisfaludy Sándor írta a' Regéket, a' régi elöidőkből, gy lelkesedével, ezen munkát, mellly fáratalan szenzeti érzésére gerjesztiaz olvasót, örüm olvasni: Példája másokat is azon felemelkedésre bírt, hogy a' Cadentialis formák öntött vesztel más nem tet hettek, ha tsak — Himfi izlésre alkalmatatva nem voltak.

Más részről Virág Benedek a' Romai Classicus Literatura gy ismerője tüzes lélekkel s tisztább nyelvet birván, Mesteri ódákat adott, leginkább gy ö volt, ki az ifjúságot (mellyel különösen tudott bánni) burdítási és társalkodásai át felébreszte. Az lett gy törekedéseinek gyü mölcse, hogy Horvát Andás Péter Plebánossal a' Lelkes He xametereket, Vörösmartitol gy Zalán futását kaptak. — De a' Poésis több nemeiben is, nem tsak a' Hexameter, több jeles munkák adattak ki, főképpen méltó említeni az Aurora, Hebe, Almanachok gyjelenő darabokat, mellyek Kisfaludy Károlynak, Sándor testvérjének, gyö rödemei. Jeleset Dersenyi Daniel, Vitkovits Mihály Szemere Pál s egyebek igyekeztek a' Poésis nét

nemeiben t.i. ezen ifjabb harafiak közül néhányan az Olasz Poétist, mint remek munkát, vették á' gök dolgozása tárgyául és ugyan á' Magyar Nyelvnek ezen oldalról hajlékonyságot és elömenetelt szerezték, neveretes Fáy András igyekezete á' Mesékbe, szóval: Ott áll á' Magar Poétis, hogy más néty darabok Angol, Olasz nyelvekre lefordittattak. A' Magar nyelv granulásáb á' külső Nemzetek is bővebb esmeret meritése végett foglalatoskodnak. Vagynak sok jeles férfiak, kik á' forditásban különös dicséretet érdemlenek, n. m. Kazinczi Ferenz és Kis János Urak, kik á' jelesebb Német, Angol, Frantzia darabokat Magya nyelvre lefordittották, és pedigen á' Nemzetnek legtisztabb irlésire.

22. <u>A' M. Nyelv kifejlödése á' Tudományokban törekedés az eredetiségre?</u>

A' M. Nyelv elömenetelét á' Költészet nemében az elöbbeni kérdésben már elöl adtam. Szükséges azonb még mondanom valamit á' M. Nyelvnek tudományos kifejléséröl. – A'mi illeti az Egyházi tudományokat, á' M. Nyelv mind azokb még igen kevés elömenetelt tett. A' Római Katholika Papság t.i. á'gö gondolkozása szerint á' deák nyelv fentartásáról gondoskodván inkább, á' Magar Nyelv kelletét és tökélletesitését ezen tudományok nemeb is elömozditani rettelte. — Azomban szép elömenetelt tett á' Nemzeti Nyelv az Egyházi életben Pöllöth Bármán és Felegyh után (kik á' régiebb időkből valók) Grüombö tette magát Alexovits á' Remete h. Bál vendén vö Pap, á' Magar

Fasc. 5.

47

a' Magyar Királyi Egyetem volt Exhortatora. — Az ujjabb időkben pig Horvát János Veszprémi Kanonok és Budai titularis Püspök, nem különben Mészáros József Székesfehérvári Kanonok,'s ezeken kivül pig Majer József Fehérvári Kanonok, ki az éleszen hollásnak mintegy lelket adott. — Vagynak azonban több jeles Egyházi Írók is m.a. még nyomtatás alá semmi munkát sem bottsátottak.

A' Protestánsok nálunk több elömenetelt tettek az Egyházi Tudományokban M. nyelven; mert már 1798. elvégezték a' Protestans Gyülekezetek, hogy a' Tudományok nálok a' Fő oskolákban nemzeti nyelven tanittatnának; ezen rendelés azt hozá gával, hogy a' legjelesebb Tanitók oskolai könyveket M. nyelven irnának. Ezek közt különösen gyülömbözte magát Márton István, Bajpai Prof. ki Erkölcsi Tudományt adott ki M. nyelven; azután Fóth Ferenk Bajpai Superintendens, ki is több Theologiai munkákat adott ki. A' Debreczeni Tanitó Urak közül Budai Esaiás Varga; a' Catakiak közül Rathmári Prof. jeles. — A' Theologiai tudományok a' Protestánsoknál Magyar Nyelven kidolgoztattak 's kiadattak; az Egyházi ékesenszólás pig gyülömbözettek gyak Bátori Gábor és Kobolai Debreczeni Predikátor, ki is igen Philosophicus ékesen hallók.

Az Egyházi Tudományokról mostan át megyek a' Fő vény tudományra. — Ezen Tudomány nemében

is volt a próbatétel, és különösen a Magyar Törvény volt
a' porgalom tárgya. Erről más több jeles munkákat írtak Jós
Illés Pest Vize Táblai Birája, Crövek István, Szlemenits
Bál Debreczeni Tanitó; de m. a. mégis egyáltalán fogva
azt lehet mondanunk, hogy a' Törvény most is csak még deák
nyelven megy és úgy valóban a' Természeti törvényen kivül
(melynek M. Nyelvre vö ki dolgozásáh különösen Kultsinak és
Ujfalusinak gyak érdemei) ten más Törvények esmeret-
lenek a' M. Literaturáh. tok vagyon tehát meg hátra
a' Törvény tudományban magarra ki dolgozandó!

Tekintsük mostan már röviden az Orvosi tudományt.
Ezen Tudomány más korább fejlődött ki, mint az Egyházi
s Törvény tudomány. Különös érdemü ezen dolog nemeh
Rátz Sámuel a' Physologia volt rendes Tanitója,
ki is gy nemzeti burgósággal viseltetvén az Orvosi
Tudományhoz, annak négy részeit u. m. az Anatomiát,
Borbélyságot, Dábaságot s'a't. jókor ki dolgozta, erd
után pedig az Orvosi Practist is, mind nemzeti nyelven.
Tanitója nyomdokit követte Tanitványa Nagy s. Dene
Jezenk. Ki. Tan. ki az Orvosok számára Magyar kézi
könyvet készitett. A' legujjabbak közül vö Jakhard s
Dugát, kik közül az első gyobb kiterjedésü oskolai
könyvet, a' második gy ~~Magyar~~ Donk Tudományt
dolgozott ki M. nyelven. – Jeles Schuster Prof. ki
ki a' Chemiai és Orvosi Magar Mester szavakat ha-

tárosta meg.

Erek

Z.

Ezek elfámlálása után leereszkedhetünk már á Philosophiai tudományokra is, mint az elfámláltatt talpkövére.– Ez, leginkább á Matheriszt nézve öltöztetett M. nyelvre. Első volt Dugonits András, ezen kir. Universitásnál Mathesis Professora, ki á Matheriszt 4. kötetben kidolgozta M. nyelven, és pedig azon időpontban, Tőn József Czáfár patronatolatja által á Tudományok Német nyelven kezdődtek Magyar Országban tanittatni. Ha ezen fiának társalkodása egy kevecset tisztosabb lett volna, több hahnokat hajthatott volna még hazájának. Kidolgozta Dugonits után M. nyelven á Matheriszt Bete Ferenc, á Természet Tudom. pedig Varga.

– De ezek tsak még kezdetek; kivánatos is volna hogy á Matherisznek tapasztalásbeli részei is, tyek még deák nyelven Sintsenek igen jól kidolgozva, jól lehet leghasznosabb s legfüksegesebb részei á Matherisznek, M. nyelven dolgoztatnának ki. — Legkésőbben jött á Dálbelledés kidolgozása á Sok T.T. nagy erdemű Imre János Ur által.

Fejtegessük mostan már á Kérdésnek más todik részét, – az az, az eredetiségre vö törekedést. Ezen kérdésnek második részét az eltőtől gyött különböztetni, de nem azért, mintha M. nyelven irt jeles munkákat nem mutathatnánk, á'mi kétségen kivül való, hanem mivel mind azon

Munkák részszerént fordítások, részszerént pedig az idegen 's külföldi munkákbol összeszedett igazságokat gyűjtő foglalók; – a'midőn tehát minden Literatura csak akkor közelget egyedül a' fénynek déli pontjához, ha elegendő eredeti munkái vagynak, azt kell érteni a' M. Literaturáról is. – De ezekkel ellenkernek azon kétséget Magyarban észreveheto hibák, melly által írói iránt nagy bizodalmatlansággal, magok iránt pedig nagy bizodalommal viseltetvén azon elő'ítéletet kisik 's tartyák, hogy a' Magyarnak annyit nem lehet tudni, mint a' külső' Nemzetelnek; nem bír azon lelki tekintetséggel, mellyel a' külső' Nemzetek; de ezen elő'ítéletet könyen gyűráfolja a' Mindenhatónak azon gondviselése, mellya' Magyarnak valamint a' más többi Nemzeteknek lét és szert (értelmet 's akaratot) tiszta ésszt, mellynek a' kifejlésre hadnát veheti, sőt szerentsés vér mérséklést is adott, melly által sem a' Franczia hevességével, sem pedig az Angoly komolyságával nem vesődik. Elérhet tehát a' Magyar is, és akarjon az eredetiségre, csak azt ne kívánnya, hogy nézetjen tudományokat a' külföldiek dolgozták ki, M. nyelven, a'mit az idegenek olly tökéletesen soha sem vihetnek végbe, mint a' tulajdon hazafiak.

A' második hiba a' Magyarban azon véleledés, melly által azt tartja, hogy a' M. író, bár mi munkás, fáradhatatlan 's tudós legyen is, annyit mindazonáltal mégsem tehet, mint a' külföldi. Egy részről igaz ugyan, hogy Magyar Országba többet tenni, mint a' külföldön, nehéz minthogy mintsenek elegendő segéd eszközök 's mivel

az

az irók is mind csak á kegények, á munkájok is csak fe=
gény lehet; de csak tetessen kezdet egyszer, majd azután az e=
lömenetel már folyhat. — Az eredeti munkáknak kezdete te=
tetett akkor, á midőn á Tudományos Gyüjtemények extendei ki=
adása rendszabásul vétetett. Czen gyüjteményekbe egyedül csak
az eredeti munkák (jöllehet sokan á fordításokat is akarnák)
vétettek bé; erre á Magyar olvasók neki bátorodtak, eredeti mun=
kákat készitettek, morogtak mind azok ellen, kikröl megtudták,
hogy nem eredeti munkákat, hanem csak fordításokat írtak.
Á midőn pedigleu itten á fordítások ellen felkelek, azokat
általában nem kárhoztatom, millyenek p.o. á vemek for=
dítások, hanem csak azt jelentem azzal, hogy egy Nemzet
sem lehet addig jeles, míg eredeti munkákat nem készít,
és pedig 1ör az haszáért. 2or pedig az érdem megnyerés végett
á külső Nemzetektnél. Ugyan is, 1ör á Haszáért, mivel á
midőn á Magyar tudósok több nyelveket tudnak, kiki inkább
á Nemzeti eredeti munkákat fogja olvasni. 2or Az
érdem gnyerés végett á külső Nemzetektnél, t. i. azon eredeti
Munkáknak ollyanoknak kell lenni, hogy érdemes legen
azon eredeti Munkáért azon nyelvet, mellyen irva vagnak,
tanulni. Igy tanulják á mostani időben az Arabs
Persa és Szanskrit nyelvet, mivel ezen nyelve=
ken több régi irományok találtatnak. Ha nekünk
ollyan régi irománnyaink volnának, bizonyára á kül=
földi Nemzetek á mi Nyelvünket is, valamint
az előbb emlitetteket megtanulnák. De —

már 800 esztendeje, hogy Europában vagyunk, és még sints sem régi magyar pénzünk, se monumentomunk magyar, de könyvünk sem. Az olyan Nemzetet pedig á külföldiek megvetik. Mindezeket csak azért emlitem, hogy minden Nemzet á maga nyelvében, monumentumában és történetében él; ha pedig nyelvét nem becsüli, eltűnik, elenyészik, valamint történt már á leghiresebb Nemzetekkel. Ha monumentumokat nem vak, nintsen története; ha á Nemzet végtére Nemzeti nyelven nem ír s tökéletes munkákat nem épít, á Nemzetre fenti fenn ügyell.

Szükséges tehát á nélkül, hogy á Deák s más tudós nyelvet valaki gyesse s azokat ne gyakorolja, á Nemzeti nyelvet szeretni, gyakorolni és tökéletesíteni minden idegen nyelvek felett; mivel azt tette s teszi is minden nagy lelkű ember. Cato á Görög nyelvben igen gyakorlatos volt, de mégis á követett beszédjét nem értvén, azt magának tolmátsok által magyarázatta. — Cicero elmenvén Görög Országba á philosophiát tanulni, hogy haza jöttében á maga nyelvén Philosophiát írhatna (mint itt is) szükséges tehát az idegen nyelveket

tanulni, de nem a' fitogtatás végett (mint Lokan a' mai idők tselekednek) hanem egyedül a' Tudo-mányoknak bővítése okáért; – hanem mindenek felett nyelvünket jól ismerni, és azt elmondítani kötelettségünk, vagy a' Kerwita mondása szerint. Leggünk elsőben Kelentreiek, azután jó Keresztyének, az az. elsőben leggünk Magyarok, nehogy Nemzetünk elveszen, s úgy azután jó Keresztyének.

Vége.

55

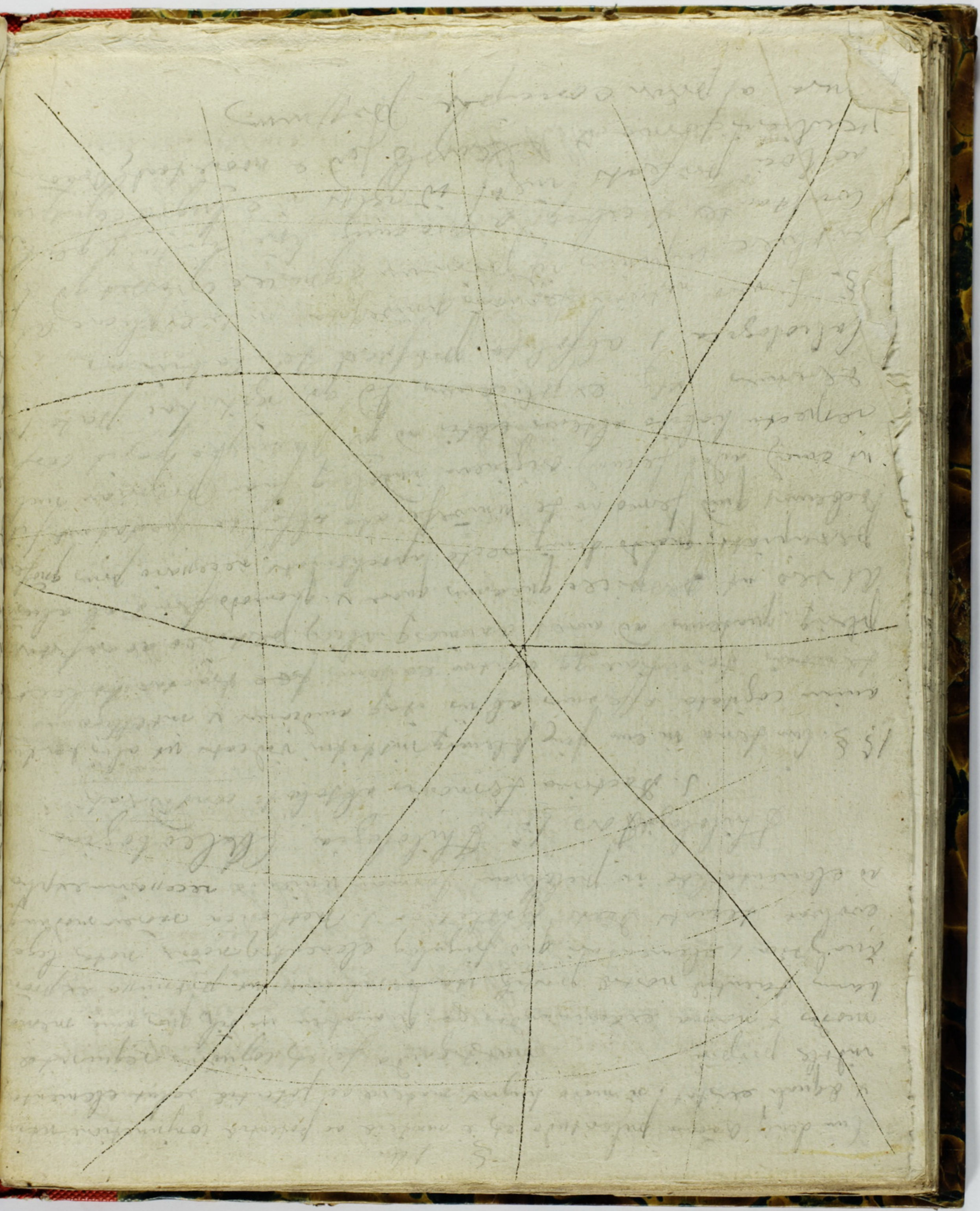

9. Kiv. Indítás és befejezés a Nag. Fejed. és Nemes és Nemes a Roman Nyelvet, az Ágrád vérebülvadodt fejedelmed ostaf. fejedelem és Nemes. Menessegnek fogondjo volt a vitéjség, ezzel a tanulás is, és ohne régi fondolat szerint, kivé a 7–8 ezer évek elkülönezett los katonamelle &c. az emlitt fiatal kinnadesok gadovtatta, 16–19–20 ezer kaál vitézzé ütteszett. Oskolás is kidöttek attol fiben. Azt de a Nyer korbattatol fél abbol is lett jó katona vellavan is a Gothtol Historiabol, Amalomsonta Királyné Amidi adarsa fiát – indább battal vezéli a tanitványol fejébe, mint oltsággal, előadásszal. Ezt István ga se tudott Deákul, se irni is tudott, ezt bizonyitja 1861. levele, mellyet a Vice Cancellarius irta alá a nevét. a kardfogatás által kemény bőr kapott, manus sua gladio &c. incallus. &c. István Mellett Diografusa mondja Latin oktatójára egy könyvet irattott. Z Leopold midőn Sándor fia Nádorrá tétetett, Z. Abe Lamullivel már világos – t is tudott Deákul, Lent Gellért a Csanádi Püspök Aba Király tanyájul mostolsa, a talmás ~~[illegible]~~ t ne beszéllen olyatsz gonoszbanul a Fejedelem ellen. Azonalo pétul. Bécs Királyol, t is tudott Deákul ~~Magarul~~, azt mondja a Krokula a Salomon koronázásrol a Szent Lélek – ezen szavakat. Az Isis Dominus Latum Deus – különösen jobb kangal mondjád, hiszte a Körül allodat – ~~Ez a gyer a bogy lattyal kaszing~~ mint szomszéd a Bogy lattyal kaszing. a gyer der sokoraznat ure fuz lenn, ezen felül vult t. Kálmán Király volt elsö, ki tudott Deákul irni ne vezel Könyvet, ty bisonyosan tiszteve nem is illik a Királynak könyvekben ger –

Detulit nobis vir venerabilis Obitus Abbas Olmiensis de prosta Jeanaren, qua ecclesia indefessa, etiam scriptuni ecclesiastica ac eruditus & cum primis sanctorum Canonum polleat notitiam

Most az Attya Sz. László Papnak neveztetett, és N. Váradi
Püspök volt, attya halála után gót a Bajza át dispensáltatta
és ő házasodott, Sz. László mint hag Vitéz és Katona vol
bizonyára ti Deákul is tudott. A Papok közül is tudott
mindenik Deákul, Synodus törvény átvétellett keresztülvi, ti
nulgarad Deákul. Canonici litterárie loquantur.
Gertrud testvére Kalozsai Ersek is tudott Deákul es
grammatica a Bajza ti Grámatikust tartozon az mellett a
Sz. László alatt van törvény, La Clericus ludokat s ne lo
nak a kutnák az ünnepekes na halgassák. Hunyadi János
is tudott Deákul, hasi a fia Mátyás és Vitéz ~~Eszt~~. Esztrit
Kultsöbe mentek az Universitásokra attól kölöggel tanultak
de hanajövén kölögol voltak, mert ő volt Mi. Pol. Ko
10. miszt állott az Apród Vitéb[illegible] Fejedelmek
alatt a M. Nemzet Listratorja?
Igen sok köle volt szokva, négy szóval imádságokbol állott, Mi
ezekbol üdvözlettel Kiszedgyb 10 pacz. egyházi ének
ből, és a mi legjobb kiszedésünk vol, vitézi énekek. Az olva
dós szalatta fel K. Domonkos. a köfeg szúmára; 1 Corol
Kovacs alatt fogadtak 100 fiat mondatta el a Mi Atyánk
kezze a Papnak, ti dispensalja, mert a szó, gyan a Papok le
vele, tak 20 kellett ontán nekik el mondani 1400. 1500
1600. tak is vendegtetik ti az ifjúság az oskolaszerelő tanu
za hanu istenes énekekbol nihil legatur aut Canat in
ecclesiis qd si fuerit in Synodo Collaudatur.

Kálmán alatt az Evangeliumok Epistolák magyar nyelven [illegible]
a' világi énekek a' régiebb időkben [illegible]. A legrégibb ének ugyan
L. István idejéből való. t. i. Sz. Gellért élet írója említi. t. i. Sz. Gellért
utazván hallott egy Molnár leányának kit szolgálója a malom dol-
gát végezte, az alatt szüntelen énekelt ezen Gellért csudálkozott
2or a' [illegible] a Vezéri énekekre [illegible] Dobeki nevezetű író [illegible]
[illegible] említi. 3or Oklevelekben vannak, azokból világosan kitetszik hogy
3. András udvarának jobbágyai 's birtokos Joculatorok vol-
tak, Trubadur v. Joculatorok nevezetek az ilyen énekes-
[illegible] de már Kun László, ki a' [illegible] ezektől
származott, főképp Attilának 's Bélának vitézi
dolgait 's tetteit énekelni, [illegible] Attila tetteit Németre
lefordították, [illegible] az Izlandi (Eddák) [illegible] Németh
Olasz Országot eltöltötték. (Niebelungen Lied) arra
[illegible] az [illegible] vitézek [illegible] tetteire [illegible]
Fischer nevű tudós. — 1500. [illegible] énekek [illegible]
énekre [illegible], de [illegible] mint [illegible]
Magyar gyermekségük [illegible] a Roland énekes [illegible]
Gróf Teleki László régi Könyvtárában [illegible] maradtak

II. Mikorra nyomai maradtak fen a' M. Nyelvnek
L. Istvántól fogva 3ik Andrásig?

Kevés van ugyan fen, de elég [illegible] volt a' Magyar [illegible]
fen maradtak Magyar [illegible] az Oklevelekben [illegible]
egy [illegible] Könyvet lehet képzelni, ezektől
[illegible] Magyar Nyelven

erdőbül a két Dialectust ki lehetne tanni, de kis jeme-
lőjén. Nagyok nagyon nevetnek bennünk a' szép tárgyak
tőrekedés miatt. De azért ez szavadra kivül is mi
vagy nincs nyomunk Nemz. Nyelvünk. P. i. Jance Sirva
Malkud a' Sol birunk a halotti beszédet. mert
ábrahán fogva a' Papok a' tudatlanságban, tőrö-
multunk a' szavakat. egy Miso mondá Königsberg fen na-
vadt, ezek a' gondolatok fellett s hosszabb, a' más fegy-
ver fellett egyszerűbb fogol. Más ezeket Lőbe-
gult Rivay Mikloss. Ily szinü Nemz. Antigyn. kitha-
Jánó Keresztyén K. Janos Apátságé volt, azt De-
nedictinus ikoatta. Miso mondó königsberg. Bremen.
Katensi Propsságon ikoatta. egy más fogva Apá-
tsága. 2. inod. tartisten alkalmazva a Benedictinus
nevetet. Abbatia S. Joannis Baptistae pieta
Dunavan fitnu. Sokra vagy tőrés nagy. Kilö-
nő szerzője az a' Magyar Nyelv. t. arra a' Latok Nyelvem
ollizja ely. adjuk az gondolatot a' Magyarra volt
Fót Pap prediketője (milont. Turkos) tagad
katostlan igazi szegi Nyelv. Magyar gondolat
tsa egyen K. Ofig Koronag Nyelvnek. Ellen gyü
elevenek al szegi 1787. egy gy dnak fenlata az O
Testamentomb szerzőtt a Deti Königs tanja Rivay
Malkus Mennyja vette ods a' holtra

4 Béla Király leánya, Margit Apácakolostorba. Kiadta
Prag ezen évi Vita S. Marg. Mihai
mon beata Margarita virginis
studio et opera scripta. Socii Jesu Tyrnavia. 1276.
gyűlt Pesgauenne írva a Bétri Könyv Sában (Legenda
s Canonizatio hol írattatott) de onnan valahol lopta.
Különös szentsége a Magyar Nyelvnek, az, hogy Bened. Franc. Bencés a
Apáthák voltak, kik számára a szerzetesek imádságos könyvei írtak.
Kantnariai S. Tamás élete, S. István, S. Imre, S. László, S.
Erzsébet élete említtetik. S. Margit olvasta a Sabbatonak
a S. Atyák életét, szentek legendáit, Boldog Assony legendá
az Evangeliumokat, és S. Jakab Apostol életét. 1200. körüli
és végén. Nem igaz, tartózjék a tudatlanok írni és olvasni.
ennyi nyoma van ezen,

3ik időszakaz, a' Különbféle harczokbol valo
do Fejedelmektől a Reformatiorig.

12. A vallásbeli M. Könyvekrol mit állítanak Robert
Károly halálától kezdve a Reformatio kezdetéig?
Legnevezetesebb (1363.) L. Mária Királyné nőtt S. Szerzetes Sze
Sebül nőtt szűz Brigitta által a S. Írást M. nyelvre
lefordittatta, ugyanis a Hárfaszó — Magam vigasztal
ora, mit Inquisitorok, ha S. Írást M. nyelven a' világi
ek ne olvassák, ennek tőrdéke felvagon a Bétri Király
Könyvtárban ezt 3 szor leírta Révay. — ezek Horai-Király
nál elégett, a 2ik at Sándor István, 3ik at magának
vitatt papen. 600 ft. kiváltotta irásait.

Ez lett volna az Antiquatate Thurg. 2ik darabja. Ruth
Könyvén kezdetik, az Ó Testamentom, tsak közedelidben.
Ez a régiség gyűjtője azt a Kálvélchodjt, t. i. K. Jnó, a Catholi-
kusoknál is volt lefordítva a Reformáció előtt. Hanyma
t Sigmond Király alatt is fordítatva Magyarra a S. Joan
nethy részére, mint Káldi Istvánt kiadván a S. Szent Magyarul, s
intés ád, melyik ewlitt Lakassott ez királyt, Anno 400 ott
Dósai László Deákon ct. Tóth Klastromiak a ct.
Szőst is fordította Mátyás alatt Magyar nyelvre
erről mondatik t. gyol az Elefánt Paulinus Klastromb
is tudjuk hova lett, Jankovics nyert ebből a fordításból
4 levelet Jó Sisi Jordánhy Kanonok Uraná az biblia
a Rút Könyve végén az ev fiana le volt irva, a levé
(383.) Dst elhagyád, mint mi is fogtuk az sehát
is a Dósai fordítása. Ereakisül ifjúi fud Erődie
van fordítva az Egyházi Lettre. Prag Egyig 1478. Janu 27.
írta Corvinus Dániellhez t ő nagy forgatja sokszor,
(1469) Aranyosi János Gellértnek kés iratit, kal van
tudjuk. Ferarius Sigmond, ki a M. Oszag Domin. Ches
Historiájat kiadta, ewlitt mondja t bizony Freis
Tál Veitinji a S. Magyt v. nyel fejét Apátnak fiává
va 1474 le fordította. A Domonkos szegtagin
ci szabb — ss a Kerivat Biblia ó naila vigy
Ferarius a Jó idejéig ki adta a jó mondjaál

a' Világnak' ujjon olvassak' az Eghajnak' az gondolatnak
Josef Császár' alatt a' Klastr. fő' szerzetes menedékhelye
elszálláttak, a' Klastrom Bibliothek. elpusztult. elfi
vott Dóhnis (Besonyi) Labot, a' ki Magyar Nyelvű
Sírek Istvánt Krónikájat' sorakta legrégibbnek. Kovács
a' Degi Jó Emlékű 1605. egy Magyar Imádságos Könyv 1508.
egy más 1500 elején a' Mauriti Museumban. 1516
egy Magyar Imád. Könyv. Gyöngyi Károly Cátiz ajándékozott
bis 1517. egy más Kézirattot, tyszk. Domonkos élete foglalatát
a' Debrek. Ref. Coll. Könyvtárib 1519. Magyar Kézirat tyszkrata
élete találtatik. T. Gundrovics N. Könyv Gyűjtem. 1522. egy régi
Magyar Kézirat, a tyszkrépére szent Anna élete, szépen kifeste
Egy kuri Szekerünk. van egy Kézirat szt. Kristina élete
szt foglalja gáz 1526 ezt kézirat szt. Teleki elsőre
Legnyabb imát egy régiségre ajándékunk, melly van Anglia
Dávi Filipp gyűjtemény. de Gergely Dialectusain Magyar Nyelve
Henell Gustav gyűjtötte Europa gyűllésére, s felyezte a Kézirat

B-Kert. Mit tudunk a' M. Nyelv Kelettől mint Ko-
rónfers s Diptl. Nyelv Kelettől I Robert Királyrol
kedve a Reformatiónak Ezen idő daltat alatt a
M. Nyelv. Karsi nyelv volta mi a dolb időkb. M. Nyelv vátoz
a Magy. Szedelmeket. M. Nyelv fontal a Lanatlanyat az Ol.
gulcsak, annak mutatj az 1. szedanak az idő chadak Robert
Kiralj olak volt, Dani nyelvemgkindett, mikor bevonatta
tott. a Papa Kovesa imsa ilyet Romai Kulöll

bizonyítá t. Rohr Dániel úrnak, és kiadóit, azután Gelber
a N. Nemes Magyarország, s fő Neg. Lajos más-
N. nyelves grammatica fenn maradt id. 3 exemplárus
s törvény könyve, a törvényhez szabott vagyis
vagyis diploma N. Ugyanabban évben Impériumnak
mondja t. a Tábla Direktor s nagy szellemet N. nyelven
gyarásztatta (Cserevszki Lőrincz) Pesten Kovatsics
Mezsor Mindszöly 1799. évben Budán kiadta Tábla szerint
Csokonai Vitéznek Daniel Magyar gondolkodása, a'
d. Szigmond d. Albin Vezsnyi aire tartott, és gyar-
mulhatott a N. nyelven, ezeket fáma leszünk. Sajnálom
gondolkodásait gyűltettel gyűl a Rf. Andrei, tőr László Bosth
Szemelyegel Fridrik udvarának, fürgettel t. a Dsmeszk
vissza hozassa. N. Rf. t. a Nemzi nyelven gyarmatja.

4th idő Rakam

15. Ropes Kurczyol a Ref. Keresztény mik állott a Litteratura köre?

16. A Ref. ároknál, kikart elfogadták, az Iskolákat jobb karba helyezték és a Nem nyelveket a Isten imádás nyelvévé tették ennek gy tartásával a Romai Keresztyén Catholikusok körött is.

A' 16 káro keresztén jötte be Luther M. az nevezett Ref. es a tanítás jól vége fok jórade ing fok sorsnak is kitsegje volt, vagy a Catholicus leszott volt, t Ref. az Iskolba kezdete a jobbításokat, Lymon alatt a Constantini Basileai gülekezetben tőrzetek, t gyjobbítassanak. Refor. Melanchton a Nevelés tgjánál az Iskolánál kezdtek a jobbításokat, Capistran Olas Bruno predikállásaia 40,000 ő gülo ösze halgatni, dőn M. Iskolára jött, ugy vártak a az Egri Püspök kéri (írás a levél) t a' ő Étre vak, ast kiving gyűl, hacsjon Hunyadi János Gubernator hívja Erdélybe, Ifgszége szerint tsinyt, de hacsjon felszámoltja. Seminariumot az Iskolába is voltak. Melanchton is a Reformatorok voltak a kik az ekit 4-5 kor p. a Tolnai Iskolba tanulo volt, ten Ének kellett a Biblíae olvasni, ast fanitottak. a Capistrát fordítani a N. Szt. kellett nem predikátiokat, az első Reg. egy indult ennekes kapitetek tyatk a Catholicus gazdt elbolait gu nyoltak. Ami is vegrdelmes ugyelet kezdte a gé tudományát. ezzel emlekezik Molnár Albert az ő Biblia könyve bevezetésben neve alatt kiadott. Kérdésnek voltak a latin Caput a tőlük hibás vélemény ztrafolt ráspens a N. szt lefordítják szétszórt Biblia. Ellenben. Kulturfrenszége volt a Cat. Eg t akkor sok jelés is tudos fő Papja volt, mint Olah Miklós Prantius Esztergom Erzsebet. lenek az ige szerint kőrszétszórge volt t Telegdy Miklós Kiélt Nekrony Rhetor. tanitó Kiválhlyis predikatio át — tőbb irly az Biblia gy lesén és Octavián kipolgálnak át ugyszte a' kirledvesszegen Püspökiegat szemlette az ős hallgnak jélszíl daja az Orthographiam. Crisan Monostorius

Tobb más az ége hallásig nép elmenesely fettel de
ghell voltam t. a. Cortezainak szálltak.
Melius vz Juhász Jacob, David — Dsenemiben Eke
Telegdi James Tolnai Dezsi Gaspar s tött az Rel
szépen a L. Prost tőlbsa kiadtak, az egyben az
szépen Bécs. Kőnyv és versekedő Theol. irásokat írtak
legindább elöntötte Magyar s Erdélyt Kiágot Char Evang
Bredik. a li Typogr. in allitott legindább Enekeket nyom
tyttak abb a kotonárlado Magyok legindább fiettek. Cred
vzelfogtak Erdélyt kőrül bolay és pádárjt mennek
mensok pi egyben elvesztek. Legjelesebb tűmény
volt az Uj Rel Testvül sylvester a Erdélyi James
N. Grammat. t. vj Lugosbn Nádasdi Tamás Nádaspán
pártfogása alat Kapjenz latott fiatz az Uj Tes
mazt fordítta a. Ez a Sylvester igen tudós férfiu volt utolt
az Dési Vsholly Nádasdy pártfogása alatt Botztány
lisa Hermenertile Professorai lett, s Grosa fordítás
jobágot hagyott. Grammatikája ez marad. Debrecenbe
Lindza Karinthy Jos. Sylvester után Dentedi Sebly Istvan
t a Soltár fordítja át, s Kronikája át gát neveretszpé
tette, azonát a legrégebb M. Könyv a L. Istvan jobb
Egyébül az Könyv Konyát Benedek Kath. Papszal
vagyon gába fogtal s. Bálbogs levelei ly Kradhot
1656 jelentg, ez Konyát tsak figaritott, ugyals
Szt. Jábornak (ezen wöl) Uj Testamentg Vocabulg

a Vacab tak hozzájemény, a mit utóbb Kent
Molnár, Lobenkel és Barisfalvay Kent folkelgyö-
kölleszegre vittek, de ez tak inkább hozzájemenny-
mint Lotár vitak. A 17 Márcz Bécsben Bécs gö is
elhagyá Rel Kulöstöl hazamenvén, de utolsó a Roma Kath
hitre átmenvén, tudománnya gyűlése az elsőséget. Ez
a Bécsben volt a hi mint már egyszer fogette a S. Jós Tr. hiádja
Szántó István Jésuita dolgozott, de el is vége-lettein Kát-
gyűz vitte tőlellesszégre, hol él a Kath. is ment a hibaktol
de magasságára nézve liláng erdemi. A Bottgt. 16 s. 17.
igen fel fordítgait adták ki a Sz. Irásnak legar Bécsmánnak pre
dikátori maradtak fel, tzel a Jéfiáz elöadásnak jéls pétlai.
Már akkor fel Könyvel bolvak, mellette a Vallás vezérelvet
szigye a N. Szombati Fő Iskola fel állítása át is a szentszéklen
gondolkodás, s a Deák nyelvbe szemén ezen tanultak, dent a Magyar
Nyelvet elmellőzték. Szokta a tz egész József Csáfrány is, igy
a N. Szombati Fő Iskola felállítgatolyg a mint a Tudomány-elő-
ing a Magyar Nyelv

17. Kird. a M. Nyelv. az Austriai Ház Uralkodása által
birtokságba tétetik 1 Ferdinand, Mátyás 2 Mátyás 2 Ferdinand
Erdemei, az ellenségskedő át is nőt a M. Nyelv Kelete
dor a fels. Austr. Ház a M. Nyelv 1 Ferdin. alatt gyűzve, a Lengye
mellett borgolkodó az hitletlér s a M. Nyelv a fels. Austr. Ház
uralkodása alat egedes Sifog vehni, es fel egészlen
kis — horott, fulibe menvén az a Király bisonyosi a Lette
Eis rendkeli levele el hog ő i — ezen nyelves Szentszám
fogjak, s ezen időtol fogva 1 Ferdinand M. Nyelv

a M. Nyelven pár fagyos a'la vette, gá'n tanulva, de fel'épper
szerelei a M. Nyelven tanittatak, vévén mellzéh a fö szenvédé
magja. Ifjabb, mint régen in Grammatikabol tsuj tanitatak
a' nyelvet. Malin Birgyol vilagra mondja. E a M. Nyelven tsak
az ördöm fiai a's halálodar feletto halotti beszédeket
annál inkább mint a felszó a M. ollany volt. Fölh Königs
vagyunk fenn a Dóts Könyvtáb, tzelul a Magyar tsak gá'nda
val szóki, tzelbe azolt nevais tulyidon kezével be irta
I Mátyás Király ki a régi Pénzeken elöfiján Magyáltörvén
vagynak magyar Moralanokok. — Ugy a M. nyelv Diplo
matikan nyelv lett, sőtt 3 Fiu van Magyar levelés a fö
rös Grafiska, mabb ha a Tzimu szerzőgadt. Ke
szöbbi idol Maria Theresiaj alig valóban nyomot, ha a M.
nyelvet tudtak volna, O kulönös holádásajabol denk
ggemelent tanitatta magyarul. — Mint réktöl a Magyar
tudom kelete Erdélyben igen gyelömenetek tett,
azzal dicsö gyelos idegenitta M. nyelven. Diplo nyelvé tettek
kulönös dicsiences Erdemel Doboczi, Bethlen Gábornak, Ra
Kocziyatok. Igen kare Magyarok sok Deák favok vagynak, de az igen
t a Erdélyi Kormány szénnel fenti hivatalt is viselhetett ha ma
gyarul nem tudott.
18. Tudományos tekintetbol a Ref. utan Josef Csáfus general
Kodafáj a M. nyelv elömenetben, de a szinmatt Lib agan
ban is tudom nemzetszeretetjel igen tett igen gyelome
netelket. — A továny Kelöni Kanonok Veranczics Magyar
Historiaja Magyar nyelven sok kerisztek tak mint Erdélyi Ge
rizdi Ursi Konyvecze mint a Bécsi pápai Szent Szé
nek Tudomány - p. o. Dera András Melius v. Juhász Istvány

Lipsay s' többek. írtak mint egy mellékfolyóra a Friedairt
ezekbe Filosofiai Tud. a' mely gát Apáczai Csere János
gimnáziumban tette Encyclopediájiba a' Régi Tudomány
sok irójának elő írások, de általán nem lehet mondani hogy a'
Magyar nyelv ez elő menetele tett volna. Igaz ugyan
valamit, de pontosan semmit. M. n. a' Schamberti Bol
felállott a' jó nyelvűek ügyelő tartek a Deákba fordítva
ugyanúl Mária Theresiát Orsolya alatt kezdek a Magyarok
előbbre törekedni, ennek a' Tudomány Littoratura adott alkalmat
tovább Nagy Kara III Lajos alatt gyűlesett, behatott az
olvasás szeretete M. Országba is. Ezen négy jó tapajunk a' Dor
kodva Eseket Déli Ország Lomnet néhó emlékezem
ezekre fent tűz gejedett s Dalok hamu gyalálatott
Ő volt lelke az egés s Dal Déli versekre is.
Ezek felelgetnek a' M. nyelv szeretet a' kifejlett inkább Mecsbe
ert. hogy Mária Theresia eddig állította fel a' Fest Orsó szegat. Erát
Désbe édesgette a' Nemes Magyar ifjakat, Követségbe küldötte ódat
mint Curiosat, innen tanult a' kis Dáchi, Deseuye, Csinyák
Mihály, a' kik sinaszbb iskolával kezdik Környeket gyűj. a' M. Nemzet
Eddig rendetlen a' L. Dal Szenvedő Szenvedő Jeszai s gyűlevelni és szere
a' Magyar nyelvet és a' Jésus Társaságát. Molnár Dáchi Kalá
Dávidot, Rajnis s' más jó szilgáin Lendyt, Illés s' több más okat
glehet emlitteni. Ezeket más a' M. Tudyak. ha M. nyelv
kifejlésivel boldogabb időnek kell következni, mint
mint Theresia a' Jó szolgáit M. Szom Budára a' Kisázi
laskhelybe át tette. Nagy lőmunkát tett a' Tudomány
ollyanok írtak magunk a' kik igen jeles tudományok
volt, ire mgs Dáb van Alias a' Kara essö vendépil.

Országai elöljárói nélkülözve visszahivtak, és summa pénzt utoljára fel. Erre lett Gróf Károlyi Antal és nékünk emlitni, kinek udvara fénylett a Fudsól Országja at Ennek fényei alatt fejlett ki Révay. — Herder szivelve l a M. nyelv a földfinnérül és fodu elfog enyészni, és ellenpa nacskodtak sajnovics, Dod Péter és mások.

K. M. Ft.

5ik "idő" Szakasz

József Császár halálával uj életet öltött a M. nyelv be hogy az a M. nyelv tudományos kifejlésére a fordittatott paprovodások. — Ghalván Maria Theresia fia József igen nemes lelkü a tiszta gondolkodásnak hívelett barátja, Oskolázza Erdélyen minden fok és gyött sépszat hadnak ujitásokat hozott be szomszédjaiba. Es különös idegenkedésel viseltetett a Deák nyelv ellen, azt kitte ki a polgárok a végrendelet idegen nyelven adja ki, irtozott Neonak ezen tettétül és rendeletet igen apró betüvel irattván gyö lehre fejez sette ki, hogy a rendeletek gyö setolát kemegyen kusette Német Ország szinen, Mo Ország M. nyelven adassa folyt tatni, és vissel rendelet kiküldött a M. Cancellárjához. — A hol nyelvel vö élt a Kormány dolgaik annal jele, hogy az olyan szinet g gy ered, azt irjai más rendeleji at ára régi k. da bendelgek Nemzeti nyelvre lefordittassanak A Fejedelem ide alatta vö Nemzet nyelvén gy tanulhatja. — az a Cancellaria a'ty a M. Nyelv behozatását alkalmaztatta — az Oskolai Tanitás is Német nyelven folyt; a Csáp folke vülve mondva Révaynak: a Magyarok ezt fondoljád, hogy

ép a M. nyelvnek, de minden igazak, ghináltan a M. Cancellár
Ekkor ten ér mikor egy volnak fellétek, a tudjok gátol vezettek
gőzös élibe a vezedelemnek! Jszak s' forgattak a Franciá Ar
tének Kongvekat. Mindent hamar elszt tenni, Kevés idéig utszálla
dott, halala előtt 3 perczen kivül ten vissza vont. Gát gnen
Koronázatta Maga nyelven igen a Nemzet, t gát gnog a kifovar
tatni a kövedisö Orszg Gyűlés

20. A harmi Törvények fogetil a Ma Nyelv elömenetele
de az irók mig tenkor a pegünyelb fostinfőfiudbol állanak
fosef Cs halálával dengelő élet de filig élet jött be. Magyarra
lett tenni, de filig Magyar lett. A fő bécs Ausztriai fol he
lett elégetek, Magyar mihát kerdel viselni et a fő fiad t a
fiep nem. De azok lil a Nemzeti Karakter parodokal gátsid az jeg
intolerabiles forent Hungari, Li quantus primus impetus
tanta vis & perseverantia
Arés ez M Coetta a M. Füres halara türnel nevezte.
Leopold vipatette a Deák nyelvet, Törvénybe horatott, t a Magy
nyelvet de oskolába tanitták. Fogetek egy Magyar Tofaj
felállitájrol a Törvény ghoratott. A leg zavább emberek
tanitottak; itt a bécsi fő oskolák is volt kiges a M. nyelv tanitó
kidolgozni a szendfest. Egyik volt Mittepracher Lajos
a másik volt Kraft.

K. A M. nyelv kifejlődése a tudományok, tőrsek és credetiségre

A'M a tud. kifejlődésére, az egyhaz alig é'nek igen sokáig elmenesztette tett, a'
Romai Cath. Papjai a deák nyelvtől fogalmatlanok voltak a'gy gondolkodás szent. —
Mindazáltal az egyh. igen szép elmenetelt tett, az első Alexander a Gy. Ala
nad — az ujabb idők Horváth János Veszprém-ittal Bispének — —
Vagynak egyébiránt is, le mondatlan a' bécsi nyomtatás ala, a' Bécsi tudo
nál több elmenesek sett 1798 — 8 felé elvégeztetett, hogy magyar
nyelven tanittatnak tollnyira az tudományok, tanítók könyvekben
zaal irsak, Máson István Kolozsvári — Toth Ferenc Superin
tőbb Theologiai munkat iratott, A Debreczeni Tanito Iskola
Budai Esaiás, Varga, a Catadial Eörül Szatmár
Aronth az Eglisi elöljárók más részül gőzat Bátori Gábor
és Kolozsvári István különlátetted jó gondot legtöbb
A' Törvény tudományh is szétetted próbák a' M. törvény
volt fogyal. Gőz Ills, Csövek István, Szlemenics Bál
jels mag. Munkákat irtak, mely időtt deák és M. nyelven
gálkorvoltatnak. Ujfaluti és Fluder Mak szakaszt kivétel
az Orosi Tudom. korább fejlődtek ki, mit az egyhaz és törvény
tudományok, különös idem Rát Sámuelnek sende
tanitója, az Anatomiát, Dobák mesterségét, Dabóságot
is a M. Praxist jól tudta, követte nyomodat Nagy
Deme Ferenc Ur, legujabb pő Gebhard és Degai Bál
Urak. egyik Anatomiát, a' más tanitványi pénzen a' Sebész
Neveres Prof. Schuster Urnak bizgyágra az Orosi és
Chemiam megír pavahoz szabásra a Dolgaldes
dés tudom. legjinkább a Mathesis neve elröstetés
M. nyelvre, elő volt Dugonics ezen Iskola sende
tanitója 4 darabban. jels Markovics x

adott Kiabbée Ferenc is. Ugy a' Természet tudomány-
ra nézve Varga Mátyás, annyi szerencsés ujitások-
ban, kivánatos volna a Magyar szabadság szépet.
Legelőbb jött be jön a Dölcsellő tudományára Gyet Jósef ur.
— Más szépe a kérdésnek a' nemzet.
Der Litter. author levelet a' portára, ha — — tudósi munkáit mutatni kaj-
tabnyire fordítások volnak, — jó szánt is tudósai szánt gy a birodalmat lehet
mes az hogy t. tőlled a tudhat, mint a' kultsb. hosta, az hogy t. a' kivel
a' vilet nit ajánlanek, Angolt se — a' Magyar gondoselő adott a' Magy.
Jóvi szánt is birodalmat van, ahá mikjen mindnár leggen, —
a' Magyar egy tiszta kevélység lappang mikelt völl nyelnek tud, a' jócz ne
befelli. Legünk előbb Velenczeiek, arostángi Kecskyenek a
Tridentumi Körek

Magyar Litteratúra

Kassai Kir. Akademiában
tanittatott
1819/20 ik Esztend.

Summa eor

A' Magyar Litteraturának 2ik
Gyakorló Része

Mi a' Stilus: Minden beſzédben kettőt vehetünk észre a' gondolatot mellyet az író jeleneni akar és a' ſzókat, mellyekkel jelenti; a' tapasztalás bizonyitja, hogy ha ketten v. hárman azon egy dolgot beſzéllenek, kiki más ſzókkal más renddel ejti-ki magát, az az kinek kinek más a' Stylusa mert a' Styluſ tsak azon különös módot jelenti melly szerént valaki gondolatjait másokkal beſzédben v. írásban elő adja, mind a' kettőnek ugyan azon egy regulái vannak de minthogy az írásban marad az közönségesen nagyobb figyelemmel tészik a' Styluſ az írásban rendesebb és tsinosabb ſzokott lenni mint ſem az élő beſzédben. 1ör

Mellyek a' Stylusnak fő tulajdoni: A' mint emberek ſzármányokra elméjekre neveltetésekre állapotjokra nézve különböznek, úgy különböznek gondolkodások, különböznek Stylusaik, de még-is minden író abban meg egyez, hogy az olvasó az ő gondolatját megfogja azaz épen azt gondolja, a' mit az író jelenteni akart tehát az értelmesség 1ő fő tulajdona. 2or Az olvasó annál könnyebben általlátja az író gondolatját mennél figyelmetesebben olvas, figyelmetesebben fog ő olvasni ha az író módja tetsző 's kellemetes, tehát a' kellemetesség 2ik tulajdonság. 3or Az írónak gyakran ſzándéka az, hogy az olvasó nem tsak megértse az írást, hanem meggyőzetvén annak igazságától akaratját arra fordítsa alkalmaztassa, azért 3ik tulajdonság a' hathatósság; a' többi tulajdonságok ezen 3-ból ſzármaznak. 2or

Miben áll a' Stylusnak értelmessége: A' Stylusnak értelm. abban áll hogy az olvasó az írónak gondolatját az írásból tellyesen általlássa a' beſzéd tételekből tételek ſzókból állanak. az értelmesség tehát ki terjed 1ör az egyes ſzókra 2or az egéſz tételekre 3or a' tételek öſzve rendelésére v. is az egéſz beſzédre. különössen az egyes ſzókat kétféleképpen tekintsük 1ör mint tsupa jeleket 2or öſzve kaptsolva képzelettel mellyet jelentenek 3or

Ha á' pókat ugy mint pipa jeletet akarnánk elhatalmasodni
minden képzelettől akkor jó gondunk, hogy á' pó tipta M. pólé
tipta M. pó-t az melly á' Magyaroknál mind együtt nint iráj
élö bepéd pokáj rau ki' illyen pókkal él tipta annak
luna, ellenb tiptatalan arc, ki ott-is idegen pókkal él, hol fe
vannak á' nyelbe gyökerezni. M. pókat. —

Mellyek á' vidékbeli pók? Vidéki pók azok, mellyek az or
pógnak tsak egy réjtely vannak pokáj, és ha á' vidéki pó
kellyett orpág peste nint más, akkor vidékivel élünk, p.o. A
mint: interpunim: pókor: ffatua. 2dr Ha á' vidéki pó kel
orpág peste más pó van pokáj, akkor vidékivel nem él
letünk. 3dr de vidéki pókval élünk akkor, ha többnyire
idegen pókat élünk á' vidéki kellyett. p.o. koronfege
ten varga kellyett mondják Schuster.

Mikor élhetünk idegen pókkal? A' M. nemzet á' tiv
tatok, és tudományokkal idegen nyelvel élt, á' terme
szeti termésekben tsivül á' M. kevesset termesht, meg-is á
Nemzet pók ollyan tárgyakkal meg-ismerkedett, melly
nek élünk hírét sem hallották, azért á' mostani vi
lágh azon pókkal nem elegedetünk meg mellyeket
hogy Orokonaival pólják, kiagánya, nagy itpánk
ló-háton hortatta ki Szithiabol, az uj tárgyakat ne
verni kellett, néha ujdon uj, az eloll soha sem hallott
pó jött pokáfba. p.o. dohány, puska, ágyu, de az sokat
ritkán történetik, gyakrabban az idegen pók á' M.
á' maga nyelvébe ál-tal vette annak lassankint M.
hangot adott, illyenek p.o. Angyal, karabély, lekrekye
illyen pókkal mind eredeti M. pókkal ugy élünk
épek ollyanokkal mint nemzetek-is, javasolja Cinti
liany: Multa, igy mond az á' nagy nyelvmester: ex greco
formata nova ac plurima a Servio Flavio quoque diva
gnidam adnod. vidgus, sed eus x essentia, quae tlegen
passennemur ñ video, nisi qd inigni judice adve
tus funnyideos, pauperlate pauper, laborem. Meg
egyez ebben Horátzi-is: Sot vannak némelly idegen
pók, mellyek minden változó, nélkül foraznak á'
M. nyelvb, és ritka ember vépi épe azokra kide
genségét, illyenek p.o. Cáfzor, Korona, Jus, vége
nye p.a.t.

Hollyek á' tellyes idegen pók? Tellyes idegen pók azok,
mellyek minden betti változás nélkül á' M. nyelvb fel
vettek p.o. Chania &c. ezekrol jó regula, élünk azok
kal mikor, Koronyosjak vagyunk, hogy hellyettük mind
más, M. pó, különben 1mo mikor az ujonnan faragott
M. pó fenkinél futy pokáfb, akkor az uj pó á' bettéd es
elnét kellemet tongója, az olvasót kedvetlenitj
szerentsétlen gondolat vók tehát Dárdafalvai Dá
vidtól, á' ki figyártjában minden idegen pót gya
kirzott. 2dr Mikor az idegen pó régi diöktól pókaf
van á' Mostanál és azzal más nemzetek-i élnek p.o.
Kancellária, Methaphisika, Politika &c. 3dr Mikor á' M
pó valamelly alakjon képzeletett gerjéjreme az olva
sóban, p.o. Konfiliarius, Kiemoi Ilk helyesen jegyzé meg
hogy Nevetségessé teszi magát az, á' ki á' Kancellária
korlátonak nevezne, noha igaz, hogy Cancelli hagy
nyarol Korlatok. 4dr Mikor á' M. pó az idegenek
elnét kinem ejti, v az bevett analogia ellen
hibázik, illyen p.o. Gyalázó vers, Gasquillus

Hogy tesünk választ á' régi, mostani pók közöt?
Régi, vagy inkább megavultt pó az, mellyet más mint pobol
a pokátba, ezen pókról jegyezünk meg röviden. Ha á' megavultt pó
kellyett mostanában más M. pó van pokásban, mostani póval élünk
ezek á' pónak egyéj erkelme á' pokáftol jüg. Ha tehát valamelly
dol o pókáj frantivetett, mint annak többé erkelme. 2dr Ha á' régi
megavultt pó kellyett idegen pó van pokásb, inkább á' megavultt
pó kellyett hozzunk élétre, minthogy idegenel élünk. p.o. Helytain á'
Kronikájában igy ir: Mátyás király futó követet küldöt, és
mak vas levelet adott, á' tábor pénzlek, vagy kelfö öczjit az ellen
ség á' Dandárhoz kalaptotta. Fukór ember, pénzlatija van,
garmat, Colonia. Deli ember, Javallér, dáliáskodik, gavallérkodik,
mi kell meg-egyezni á' pókról á' mennyire azok képzeletet jelentenek.
3dr Minden pók azon erkelemb vagyunk, mellyek azt az pág peste
nemi pókták, mert ha azzal más képzeletet kapcsolunk zavaro
dás támad p.o. ha Hallám helyett, habot, ha pereset helyett
szerelmet mondunk. 2dr Noha á' hason-pók egyformá erkelmek
ezek tehát ezek meg-is egymástol különbözenek, azért borga
lomalart válaszunk, mellyt ezzel á' képzeletnek megfelel. p.o.
az ehelöjt nem mondjuk Bolondnak, á' ki bosonkodik az haragu
szik, az nem mérgelödik, igy különbözik egymástol dombo
part halom hegy

tolfolyás, mosſár, tojáſzám, ſepredék, ingovány.

Mikor ſzükségünk új Szóra? 1ſzör Tellyesen új ſzó az, mellyet meg
az előtt ſenki ſem hallott, ſzép ſzerént új ſzó az, melly ſem volt
2dik már az előtt, de most más tárgyat-is jelent. p.o. Szék, kör, kéve
vagy már a' fenálló gyökérből ſzármaztatott. p.o. négyze-
(: Quadratura :) Tellyesen új ſzót egy író nehezen hozhat ſzokásba
mert nem lehet olly nagy tekintete, mellyel a' nemzetet arra bírja
hogy azon ſzóval köz akarattal éljen, p.o. Dajka a' virtust egy
remek ódájában tényneknek nevezi; de ritka, ki őt követte; [illegible]
tehát másképpen pótolja ki a' fogyatkozást vagy a' fenálló
gyökérből formáljon ſzármaztatást, vagy pedig az idegen ſzót
magyarosítsa-meg; illyen új ſzókkal élünk 1ſzör mikor olly
tárgyról írunk, mellyről a' Mrok az előtt még nem írtak,
p.o. Dugonits és Bede midőn Mathesist írtak. 2szor Mikor a'
rég ſzó a' mostani képzeletnek meg nem felel. p.o. Ezrede,
Százados, é helyett Obester, Kapitány 3szor Mikor a' dolgot
most találták fel p.o. Telegraf, gőzhajó; 4szer Mikor a' régi
nevezet elaljasodott. p.o. Marha helyett drága kints. 5ször Mikor
tellyességgel nints ſzó, a' melly a' képzeletet jelentse. p.o.
ſzörnyeteg, ſemoſs, monſtrum.

Hogy kell formálni az új ſzókat? 1ſzör Tegyük által ide-
gen ſzónak értelmét egyenesen Mra p.o. az Electricitast Mohá-
3dik ſtány Gyántárzatnak nevezte. 2szor Formáljunk ſzárma-
zékot a' fenálló gyökérből p.o. Kényesőrzés, amalgamatio
rugósság, Elasticitas. 3szor Néha a' már ſzokásba való ſzót ma
különböző tárgyra alkalmaztatunk. p.o Henger, cylinder.
4szer Néha két különböző ſzót öſzveteſzünk. p.o. Hévmérő
Thermometrum; Mohkék Indura Lachmus. 5ször Néha nevet
adunk a' tárgynak annak tulajdonságából, így lett tajdan
a' puſka, a' gyilk (: ſtillet :) így mostan gymnotus, Electricus
ſajgató hal, Mirmelion formicarius hangyaoroszlán (: Ameiſe Löwe :)
6szor Néha az idegen ſzót megmagyarosítjuk az az M. hangot
adunk néki p.o. Salétrom, Kamarás, Dézka, 7szer Gyakran
új ſzó támad ha a' Hasonſzóknak (: synonima :) értelmeket
bizonyos tárgyra meghatározzuk. p.o. Billango, papilio,
lepke, ~~lepp~~ ſphynx, pille, ſzálana.

Honnét tanuljuk a' tiszta M. ſzókat? Az értelmeſſég megkí-
vánja hogy tiszta M. ſzókkal éljünk, vétkeznek ez ellen, a' kik
ott-is idegen ſzóval élnek, hol igaz M. ſzó van, azonban azok-is
vétkeznek, a' kik minden idegen ſzót erővel-is Mra esigáznak,
a' Német nyelv mint a' M. igen termékeny a' ſzármaztatás és 11o
öſzvetételben, még-is a' Német sok idegen ſzót megszenved nyelvében,
és Kampe nevetségessé tette magát, midőn ujságaiban minden
idegen ſzót németül tett-ki; a' tiszta ſzókat az az élő nyelvből,
a' jelesebb íróktól tanuljuk, különösen a' Mesterſzókat
(voces technicae) azoktól tanuljuk, a' kik valamelly tudományt
egészen leírtak, nem pedig a' kik tsak arról említést tésznek
oka annak az, mert a' ki valamelly tudománynak leírá-
ſához látott kikereste az az élő nyelvből és a' régi és mostani kön-
yvekből, ahol a' tudományh. való ſzókat, legalább kötelessé-
gében áll azokat ki keresni, de a' ki tsak mellesleg emlé-
kezik valamelly tudományos dologról, annak ſem oka ſem
ſzándéka minden kereſőt keresni az oda illő ſzót; innét
következik, hogy vakmerőség minden tetemes ok nélkül
elállni azon Mesterſzóktól, mellyeket már valamelly tudós
bevezetett ſzokásba vett, a' helyett másokat koholván tsak
a' zavarodás, homályosság ſzaporod, így nem ſzabad azon
ſzóktól elállani, mellyeket némelly vármegyék kiaka-
rattal hivatalbéli írásaikban meghatároztak.

Mikor ſzabad a' képzeletet egyenesen jelentő ſzótól elállani?
Néha ſzabad, néha el-is kell állani a' képzeletet egyenesen
jelentő ſzótól 1ſzör Mikor a' képzelet magában a' természetben un- 12o
dok kietlen tárgyat jelent. p.o. félzement. 2szor Mikor az olva-
ſóban kedvetlen képzeletet gerjeſzteni nem akarok, p.o. azt
gen-is jó gazda. 3szor Mikor az egyenes ſzó tétsége, díſztelen
(: alatson képzeletre okot adna: p. Végre 4szer Mikor valamit
illathatóſſan akarunk mondani p.o. A' betegség lerontá
erejének vóssáit.

Mi következik a' tisztaságra való ſzertelen vágyásból? 13
A' ki tiszta Magyarságra úgy törekszik, hogy minden idegen
ſzót Mra fordít, annak ítélete 1ſzör erőltetett az az kitetszik
belőle, hogy nagy fáradtsággal és erőlködéssel írt, és az
egészen elveszti az írás kellemét. 2szor Homályos, mert az

olvasó, á' ki az idegen ſzókat ismérné á' Mű reájok
ismer. p.o. Chemicus deákúl kiki érti; ha Titkárnak
nevezem, senki sem érti. 3or A' Stilus az új ſzók által á'
rövidségben veszt akkor tudniillik, mikor á' M. ſzó hoſz
megfeleljen az idegennek nem egy, p.o. helyes írás é
Orthografia.

Mikéjen vétkezünk az egyes ſzókb az értelmesség ellen
vétkezünk? 1ör mikor az egyes ſzókb az éket ki hagy-
Dil juk. p.o. kért kert. 2or Mikor valamelly ſzó tagot ki
hagyunk p.o. Ez á' kör eladó. 3or Mikor ö ſzóhoz valami
ſzó tagot hozzá adunk. p.o. szép helyett szépséges. 4er Mikor
az öſzve tett ſzót ſzármazékot nem igaz értelmében vesz-
szük. p.o. ſzárnyas ember.

Miből áll á' tételekk értelmessége? A' Tételek ſzókb azokk öſzve-
kötéséből állanak, tehát hogy az egész tétel értelmes légy
15 Dil nem tsak tiszta és helyes ſzókkal éljünk, hanem azokat
1ör helyesen hajlítsuk. 2or Hellyesen szerkesztessük.
3or Hellyesen elrendeljük.

Mi ellenkezik á' tételek értelmességével? 1ör A' barba-
rismus, melly v. tsak a' rosz idegen ſzókat jelenti, hanem
16 Dil az M. ſzók helytelen hajlítását is p.o. A' nem kerülö
á' barbarismust, ha á' Mediál mondom el szélesked mondom
kell elmélkedik. 2or á' Soloecismus v. az á' ſzókk helytelen
szerkesztetése. p.o. szeretettel viseltetik az Isten iránt
Pázmánnal így szeretettel viseltetem az Istenhez. Illy hiba
mikor parantsoló móddal élünk á' mutató helyett.
3or Az idegen nyelvbéli szóllások, ezt á' hibát gyakran
ejtik á' Románok fordítói. 4er Mikor az elrendelésb
azon ſzót, mellyre legnagyobb erőt teszünk hátra tesz-
szük. 5ör Mikor á' Birtokos á' birtoktól sok közbe vetett
ſzók miatt messze szakad. p.o. &c. 6or Mikor úgy rendeljük
á' Tételeket, hogy v. tudhatjuk mellyik mellyhez tartozik
á' Névmássa. p.o az á' birodalom, mellyet á' Király Fiok
rokjához mutat, az ö veszedelmére fordúlhat. 7er Mikor
á' Tételekből valamelly világosító ſzó ki marad. p.o. Bölt
á' lopásért soha sem büntették.

Miből áll az egész beszédnek értelmessége? Az egész be-
Dil értelmessége van, mikor az olvasó az írónak képzeleteit
á' ſzókk ki fejezéséből és á' tételekk elrendeléséből

nyilván által látja, arra megkívántatik 1ör Bizonyos
értelemnek jelelése. 2or Az értelemnek tellyessége. 3or
Egyszerűség, könnyűség, Hellyesség és Rövidség. Külö-
nösen bizonyos értelme van á' beszédnek mikor az olva-
sóban valamelly bizonyos megfogható józan képzeletet
gerjeszt, ha ollyat nem gerjeszt, képtelen á' beszéd.

Mi teszi á' beszédet képtelenné? 1ör Mikor az egész beszéd
általjában semmi józan megfogható képzeletet nem ger-
jeszt. 2or Mikor á' ſzókk rendelése ú magok á' kifejezé-
sek olly homályosak, hogy az olvasó az író gondolatját
tellyességgel meg nem foghattja. p.o. Tesernek jelenté az ö 18
barátja, hogy á' Gályád á' földjeit az ökreivel felszán-
tatta. 3or Mikor az egymástól távol lévő tételek köz-
zül á' világosító v. egybekötő tétel kimarad. p.o. még
kövéredetté éllyen orvossággal. 4er Mikor az egyes gondo-
latok egymásnak ellene mondanak. p.o. Az érzékeket kére-
langzik á' ligetben, á' kevélység tüzét eloltani. 5ör Mikor
valamit sok ſzóval büszke v. hiú ~~szép~~ tudománnyal mondunk
á' mi á' józan ész próbáját meg nem állya. p.o. Nagyobb
böltsesség Platoval hibázni, mint á' Mostaniakkal tartani
mert az tsak ugyan igaz, hogy á' régiek böltsebbek voltak
mi tsak azt tudjuk a' mit tölök tanultunk

Mi vezeti az írót képtelen írásra? 1ör A gondolatokk és kép-
zelésekk zavarodása, mivel á' beszéd azokk tolmácsa, termé- 19
szet szerint á' ki önnön gondolatjait világosan által nem
látja képtelenül adja elő azokat; tehát tsak arról írjunk
á' mit értünk, ollyan ſzókkal, mellyeket kiki ért, vagy
legalább érthet. 2or Mikor valaki valami váratlant, tsudála-
tost akar ki mondani, és észre sem veszi, hogy valamit mondott
á' minek semmi értelme nints, minden ſzót jól meg kell fontolni
magánosan és öſzve kötve á' többivel. p.o. ollyan erkölts mellyet
sírni kell nem érdemes az őrzésre, ezt tellengerő képtelen-
ségnek á' Franciáknál Gallimatiasnak híjják. 3or Mikor
valaki méllységes és á' tárgyaktól messze elvont kifejelése-
ket fitogtatni akar. p.o. á' véghetetlenség határa á' semmi,
melly mindent környülkerít

Mibenn áll az értelemnek tellyessége? Tellyes az, a' minek
mind az megvan, a' mi a' végnek elérésére szükséges, te
tehát a' beszédbe azok a' képzeletek 's kifejezések jelen lesz
3dio mellyek annak értelmére szükségesek, tellyes lészen anna
értelme; a' tellyességet, 's Logica, 's Aesthetica, 's Gramati
szerint tekintjük. A' Gram. azt kivánnya, hogy semmi
Grammatikai hibaellő ne kerüljön; a' Logica azt ki
vánnya, hogy a' képzeletek, mellyek a' beszédnek értelm
adnak ki ne maradjanak, azon kívül azon szók, mellye
a' beszédet 's világossá 's így egymástól függővé tesz
p.o. Péter meghólt, a' fija nem igen jól felelt; mint
ebben tellyes értelem, mert a' világosító képzelet és a
egybe-kötő szó ki maradt. Hibáznak azok-is a' kik
vakmerő Ellipsisekkel élnek, mellyek a' beszédet dara
bossá teszik. Az Aesthetica azt kivánnya, hogy az író
azon képzeletre fordítsa az olvasó figyelmetessé
gét, mellyekre legnagyobb erőt akar tenni. Ez meg
történik 1ör Ha azt a' szót előlteszi p.o. a' vonszó
erő az, melly a' Hajtsókat a' vizet felemeli. 2do Ha
a' tárgyat bővebben leírja. p.o. valóban nagy lelkiere
vel bír, a' ki nyilt szemel tekinthet a' bizonyos halál
Mibenn áll az értelemnek Egyszerűsége? Egy magában
1mo az, mellynek Meghatározásai elválhatatlanok; egysze
rűség tehát az értelemben akkor lészen, mikor úgy meg
választjuk a' Kifejezéseket, hogy azok éppen csak azt
jelentik a' mit azok által jelenteni akarjuk, és
azonnal megváltozik a' beszéd értelme, ha a' Kife
jezésekhez hozzá teszünk, 's tőlök veszünk valamit,
's ha csak rendjöket-is megzavarjuk, már akkor
az olvasó mást-is gondolhat, és az értelem bizontalan
lészen. Megtörténik az 1ör Egyhangú de különb értelmű
szók által millyenek p.o. csata, szeb, csere, szék, hív
ige &c. kotsolya; vagy a' mellyen mondhatnak 2do Ha ollyan
Synonymokat választ, mellyeket az olvasó egyenes érte
lemben-is veheti p.o. Ki merítettek Sumatrai azok a' for
rások

6

mellyekből Európába annyi aranyat hordottak. 2do
az ő ni kétségessé teszi a' beszédnek értelmét. p.o.
t nem elég híres Poéta Virgil. 's Maro; oda hagyta
tért könnyekbe borulva
Mibenn áll a' Stylusnak könnyűsége? Abban áll, hogy az
vist az Írónak gondolatját érti, mint egy akaratja ellen
megértse. ez a' tulajdonság a' tellyes, értelmességnek követ-
kezése; a' mi tehát a' Stylus értelmességét megszokta zavarni 22do
annak könnyűségét-is elrontja; a' könnyű Stylust
másképpen világosnak nevezzük. Quintilianus szerint
Libro 8 C. 2. úgy szálljon a' beszéd az ember elméjében, mint
a' nap a' szemébe. A' Stylus világosságáról jegyezzük meg
hogy annak mértéke a' tárgy és az olvasó, például, vita,
világosabb a' Stylus historiás, mint a Metaphysicas, és ismét
világosabb mikor írok a' tanitványnak, mint mikor
tanitónak; a' világosságra való szertelen törekedés
Excentrici Erorara vezet, így nevezik az ollyan Stylust
mikor valaki minden legkisebb tárgyat-is [illegible]
körnül állását fenhagyni, mindent magyaráz tej-
tést, az illyen Stylusnak mind ereje, mind kelleme
nem egyebb hanem sótalan fetsegés
Mibenn áll a' Stylus Tellyessége? Tellyesnek mondjuk a' mi
magában esetbeli, de a' dolognak mivóltjával megegyez. 23
rozásnak mivólta az hogy az Írónak gondolatját az
olvasó meg fogja következendőképpen az értelmesség, a'
rűek sed az esetbéliek, mellyeket az író kedve szerént választ-
t, 's tehát a' szók a' Stylus mivóltjával az az: az Értelmes-
séggel megegyeznek akkor a' Stylus Tellyes, 's végét éri
író, ha a' Stylus 1ör a' Szokással, 2do az Illendőséggel meg
egyez. 3io Ha kifejezései meghatározottak
Mikor egyez meg a' Stylus a' Szokással? Egy gondolatot 2
lyan különbféle szókkal jelenthetünk meg, 's tapasztal
juk, hogy annak jelentésére a' szokás bizonyos szókat
választott; megegyez tehát a' Stylus a' szokással, mikor
ollyan szókkal 's kifejezésekkel élünk, mellyeket a' szo
kás kiszabott gondolatink kifejezésére; azért 1ör a' szók
szontalan változtatását ne csináljuk, az idegen szót-is
mind addig a' nyelvből ki ne tudjuk, míg helyébe magya
szót a' szokás be nem hozott. p.o. rossul van ezek mejénn

é helyett; némelly, mellyeken 2dor ne változtassuk meg á' szók
értelmét p. o. Hévség, hívség, hűség. 3dor A' melly gondolat
kijelentésére á' szokás v. á' törvény megállapított, attól el ne
álljunk. p. o. Péter hatalmat követvén törvénybe idéztet-
és önnön Atyjába magasztaltatott, é helyett: Péter erőszako-
tett, á' törvényszék elébe hivattatott, és önnön tetteinek fi-
zetésére kárhoztatott. Ha közönségesen bévett szókkal élünk
azért ne lépen á' Stíly lankadott, mert nem igaz, hogy á' kö-
zönséges kifejezésektől minden erejek, csak írjunk velek
okkal móddal, azután á' fellyebb nemű tárgyakb. v. h-
lunk á' szokatlanabb kifejezéseket kitt zárjunk,
csak értelmesek legyenek, és szokatlanságot ne igen
szembe tűnő. p. o. Puszta Magányba lopódzott, hol a' néma
Csend uralkodik

* Miben áll a Stílusnak illendősége az írónak szándékára nézve?

Az Írónak szándéka tanítás vagy mulatság vagy indítás mi-
25dik a tanító a ki tanít értelmes világos beszéddel szókkal magya-
rázza a dolgot ne gyúlassza az olvasó indulatjait képzelő
tehetségét a ki tanítani akar az más mulatni akar annak fi-
gyelje azt a mi szép ami kellemes tehát csak azt válasz-
sza a mi az érzékenységbe hat a mi a képzelő tehetséget
leszi s mind a többiekben talán igaz és helyes fog nek lenni
ki hadja mind [illegible] a ki tanítani és vezetni akar az avalo-
ságos dolgot ad elő mint p. o. az egy házi tündérben de ha
[illegible] elevenebb Stílussal él a ki másokat mulatni akar
[illegible] közép [illegible] el [illegible] annak Stílussa vagy [illegible]
mikor a [illegible] való kívánás igen szembe tűnő vagy ha
mikor a beszédből ki tetszik hogy az író nem érti maga
azt a mit mond vagy [illegible] mikor csak szó [illegible]
elő mellyek se szívben se elméjében [illegible] gondolatokat nem
jelentenek az értelmetlenségnek ki tündöklő jele az [illegible]
[illegible] és [illegible] kérdések végre [illegible] a Stíluy
mikor valaki a közönséges minden napi dolgokat is válogatott
és keresett [illegible] adja elő

26dik Mikor leszen az Stílus illendő az írónak állapotjára nézve

Az író és az olvasó egymáshoz illő legyen azért az írónak
a maga mind az olvasó állapotját tekintse meg ha az író
olvasót [illegible] tartsa meg azon a szokást a mit [illegible]
[illegible] a mit a tisztesség az író és olvasó között meg

állapotjától más és más írunk tehát előljáróinknak másként haso-
nlónak másként az idegennek másként az anyjának vagy
barátunknak a mi az író állapotját illeti tündéli
író az ír azt úgy hogy abból az olvasó annak állapot-
ját világosan meg értse ne írjon víg gondolatokat a víg író ha-
sonlóképen a szomorú kívánjon az és előtte de ugyan azon
korban az írónak mivel sok tudománnyal él maga is
rosszul tesz ha a Stílusban így p. o. más és más le egy
személynek szól az úr más és más a szolgának más
a Pap a Katona más [illegible] a gazdag vagy a szegény
[illegible] a tudós vagy tudatlan ide [illegible] tartozik
dása [illegible] mulatnunk Davus ne legyenek [illegible]

Mikor a Stílus az írónak és olvasó [illegible] állapotjával
meg egy egyez akkor természetes ne-
künk ideiglen

Mikor leszen a Stílus meg határozott? meg határozott [illegible]
[illegible] minden [illegible] [illegible] adva tehát meg határozott
27dik leszen a Stílus mikor olly kifejezésekkel él az író hogy nem ki-
[illegible] venni se el venni valamint nem lehet különösen
kissebb vagy változó értelmű szó a Stílust határozatlan-
ná teszi különösen ez ellen tévedünk 1o mikor nem egyenes
kifejezése valamennyi mellyik gondolatnak az jelentése p.
a talált az ő egyik természetes [illegible] mondani nem sza-
bad 2o mikor a fő [illegible] mellyel [illegible] által
meg gyengíttetik 3o a Tautologia midőn ugyan a
dolgot vagy szóval azt jelentő szót többször egy más
ra tesz 4o a Pleonasmus midőn valaki olyat mond
a mi azon kívül is a mondatokból ki tetszik p. o. fehér
hideg tél az én anyámnak az ő háza

Mi teszi meg a Stílust határozatlanná? A Stílust
sárrá teszi meg a gondolatoknak szertelen bősége
28dik vagy is a szó szaporítás ez által a beszéd értelme [illegible]
vagy is a szó szaporítás midőn ugyan egy gondol-
tot meg [illegible] az előző
többször más és más szókkal adunk elő ezek közül
ja Boalo [illegible] [illegible] az illyen [illegible] lenni
a bőséget 1o a Tirada midőn a fő gond-
[illegible] le írásokkal haszontalan mellyik [illegible]
[illegible] fitra [illegible] meg [illegible]

hogy azok által az olvasó azokat el vonjuk. 3.e Mikor
mellyek kizelek mellyek tovább mulatnak inkább
az fö gondolatnál is tartja meg a beszédnek arányos
gat pl. o. e tanuló szajkhez a tarn lerni kibárnál
hh 210 vers ben egy fiúkor vissza jöj nö versenyirnek le
puszbans pedig a röbbi tizenöt 4.e mikor a Wagy ércbu
segen vala röviden is böl olyan dolgokat is mennyazaz
mellyek eppen nem szükség magyarázni az olvasban mi
dön röviden ennek azaznak egy mi jár jut mind hozzá
mondja brevis et labrosus obscurus fit a rövid szavak
gondolatok és sokat mondunk akkor a Stilus tartaszt
mikor abban meg a szükségtelen elhagyjuk amott ki
marad nak latni is szükség nincsen.

Miben áll a Stilus Mikorsága? Tapasztalás bolcsen
jut hogy a parasat a Párosi szinoslatos a több szavak
vagy annak ember a mind gondolatok ásatban egy ki
fejezésekben is egy másnak kiülömbözik a Stilusnak
rosága sokat abban ál hogy azon ki fejezésekkel és pe
mellyekkel élnek a szinonfabb rendüek ezek ál szabllszen
a Stilus Nemes Deles ellenkező esetben por alá valok
mint a Romaiak a Classicus Stilusa a Broletarium
Sommutul meg külömbözteté és szem fld ommul
hogy so az ora ki fejezés alá vala mely hellen a szino
sabb rendüek disszebb szovel élnak mivel pedig a fö Rend
nél is a gondolatok mondja meg változik azért meg
rö tömöttek hogy a mi az elöre disses tisztaságos volnak
most szétszakasz is alávalo pl. Rigen a fö Rend is a mun
ga kitavejs felesig jegyesis más temar ne ezé
s egy más ollegyelmedel szolnék más most az fö Kife
jezés a por réghez le allyesodnak az mellsó pedigazon
pisaal bell kivülben fordul elö Nagyságaok kegyel
mesek dehol nem d Fö is por Rendnek tarat lunni
fia az vilagosan meg kaná szani tehetetlen a szenné
az orszagban is nekik meg nuszni az a tanárokkal
e az egy orszagbul a másikba eljöna álialmuna
sel

Nota olyan tanitnak tul lunni mind azon által az
mellyen szemlesni szegyelt mindjut azt mellyik az sz
ba szorosit egy a tiszt gondolatok is a vilagosb
is lise fiusabb belsö rejtem ötzi mellyik ki fejezés
szesebb mellyik alább vala

8

Miben áll a' Stílus különbsége? A' Stílusnak különbfélesége abban áll, hogy hasonló gondolatot különböző kifejezésekkel jelenthetünk; az ennek ellenkező hiba az egyformaság; az egyes szókban a' különbféleség azt kívánnya hogy ha ugyan azon egy gondolat többször elő fordúl, azt mindenkor másképpen adjuk elő, lehet azt tenni 1ör Hason szók által. 2or Körnnyülírás által. 3or Grammatikai változtatás által, mikor t. i. az adjectivumból substantivumot vagy ebből amazt csinálunk p. o. örömmel nézem a' szép erdőt, az erdő szépségét, a' stílusnak tevésében arra vigyázzunk hogy az egyes szóknál kellye a' mennyire lehet változzék. De formájára nézve is szükséges a' változás a' tanító formát váltsa fel a' beszélgető, ezt a' kérdező vagy vetekedő formát. Változtassanak a' Periodusok és figurák nevezetessen soha nagyobb figurák egymást minden közben vetés nélkül ne kövessék.

Miben áll a' Stílus újsága? Nem azt mondjuk újnak a' stílust, a' mit még soha senki se mondott, hanem azt, a' mi magában szokatlan, váratlan, és igen ritkán mondattatik. Megkívánnyuk az újságot, mert 1ör a' már megszokott szók és kifejezések figyelmetességet nem gerjesztenek, az új kifejezés pedig nem csak figyelmetessé teszi az olvasót, hanem még többet is gondolkoztat vele. 2or Az új szóllások a' beszédet rövidebbé, tömöttebbé, és ugyan azért hathatósabbá teszik. 3or Az új szóllás a' mindennapit az alávalót közönségest felemeli, jelessé teszi. p. o. A' szép mesterségeknek tárgya a' szépséget tekintyük, ez egy közönséges Axioma, de ha így mondom: Aesthenikus poharat vártam Tadsz vastag ebédet, koldusidat tartsd jól Döbrei nem vagy jól ék. az előbbeni gondolat más szókkal és hathatóssabban van elő adva.

Mi által szerezhetünk újságot a' stílusba az egyes szók? Az egyes szók újságot szerezhetünk. 1ör Új szók által, de ne azt gondoljuk mintha csak a' volna új szó mellyet még senki sem hallott, új szó az is mellyet tulajdon értelmétől ollyanra általvisszük a' hol azt nem is gondolnánk vólna p. o. Könyvgyártó, versfaragó. 2or Mikor szokatlan szókat öszve teszünk p. o. Vászzengzet, mennydurrogtató. 3or Az idegen szónak váratlan, de mégis helyes körbevetése. p. o. Könyvgyártó, Kontár és Czéhbeli vedd az utolsó vedd a' fő levelét, értsd, tüz, czirim. 4er A' megrövidült szók p. o. Csend, Remény, Kegy.

Hogy szerezhetünk újságot a' több gondolatok kifejezések? Több gondolatok kifejezéseknek újságot szerezhetünk 1ör Ha egy gondolatot részeire osztyuk p. o. Meghólt, Nem szólhat remegő nyelvével, erőltet végső

Erőssűjat, csergő lélekzete mellyen alólról
Sollyal magát, hideg izzadság elfogta találj
Képét, szíve dobog halkabban; s végre megáll
Néma sötétbe borúl fényetlen két szeme, meghal

2or Az Allegoria. p. o. Engemet a' Sokaság ért, s Kedvet.
Bór szeg erre! lőzet árulok, s nyir-viret édes

3or Az Antithesisek midőn a' gondolat a' gondolatnak, vagy egy tulajdonság a' másiknak ellent mond. p. o.

Te puha ágyaidban, én nyugszom gyenge rámóton
Te tükrökbe tekintesz, én nézek tiszta folyóba.

4er Minden ollyan váratlan szóllás mellyet az olvasó a' képzeletedének egymás után való folytából ezen nem várhatott. p. o. A' szerelem súlyát mondják sággal elzárod, ez ha talál szíves ért nem ad, adhat üdő. Ha pedig ettől sem tágulna szerelmed igája Hátra vagyon még egy nagy segedelme, kötél.

Mi által szerezhetünk még újságot az egész beszéd
1ör a' Paradoxum által, mikor valamit mondun
a' mi első tekintetre, a' józan ésszel v. ész az em
zett fokott vélekedéseivel ellenkezik; azon
magát mégis igaz p.o. a' halálra ítéltetnék az
ja annyi mint egy ostendo. 2or A' természeti
őszinteség által, mikor valaki t.i. természet
egyenességgel 's ártatlansággal valamit mond
's az által a' nélkül hogy tudná v. észre ven
valami gyengeségét elárúlja, az által paran
zik az, a' mit minden Nemzet a' Frantzia
után Naif szóval nevez; 3or A' körbe vetett
erköltsi mondások vagy példa beszédek által
4er A' Paródia által, mikor valamelly komoly
's magasabb nemű írást tréfásan és nevetség
sen követünk; a' szent írásból választott
Paródiák valamint illetlenek, úgy vétke
sek.–

Hogy osztatik fel a' Stilus? a' Stily feloszta
tik a' tárgyára v. formájára nézve. Tárgyára
nézve 1ör Barátságos. 2or Közép. 3or Ábrázoló. 4er
Magasabb rendű. 6or Kurtsa.
Érzékeny. 5or Magasabb Formájára nézve v. beszélgetés
7er Poétai.
v. levél v. beszéd. ~~mellyek~~

Mellyek a' barátságos Stilus' tulajdonságai

Barátságos Stilus az, mellyben a' kifejezések, sze
retettel és jó akarattal teljesek, a' magya
rázatból kitetszik, hogy annak tsak jó aka
rói 's ismerősök között van helye, és regulát
szab az írónak 's olvasónak személyt, tárgya
tsak ollyan lehet, mellyet bizonyos jó kívá
séggel 's jó kedvel lehet leírni. Ha a' tárgy
komolyabb, akkor tsak azon részét írjuk
le, melly kéjes a' barátságos Stilusra

beszédnek tulajdonságai e' következendők 1ör közönséges
mindennapi kifejezésekkel éljünk, helye van
ebben a' vidéki kifejezéseknek, közmondásnak
kitsinyítő v. rövidített szóknak. 2or kerülni kell
hosszú tételeket beszédmódokat. 3or éljünk
szebb 's elevenebb figurákkal. 4er Értelmes
meghatározott és hathatós légyen a' Stilus
ha ezen 4 tulajdonsága nints meg, akkor a'
barátságos Stilus lankadt unalmas, ha az
ó az illendőséget és méltóságot meg nem
tartja, a' Stily hitvány alávaló, Ha kíszeretet
ingerlők, figyelmetességre v. méltók,
kellemes a' Stilus.

Nehéz tudni tréfás végét
Ki tanulni meſterségét
az Aſzonynak
100 meg 1000 útja vagyon
Tekervényes azis nagyon
Fortélyának
Bír bár bölcsek nagy eſzével
Legſzentebbek ſzentségével
Egy ördög egy menyetskével
Megtsalnának.

A hálóját magavéti
Rút képét ha feſtegeti
Szép ſzinára
Mellyből foly madár lábára
Lép mázzag ragad nyakára
Nem javára.
Így még a bölts, a kopaſz-is
Járatlan Deákok-is,
Még az égi madarak-is
Megfogatnak.
Ha más módokat ű lelnek
Vén aſzonyokat rendelnek
Kerítőnek
Ha illyenekre találnak
Bátran mernek

1800

Phys. 18 Martii
math. 20 –
appl. 21 –

Doct. 25 Febr.
– 26 –

Dr

A

Magyar Nyelvnek

tudományos

Története.

Első Hatod – Hó

Henka József

1831 Esztendőben

Horvát István Professor

utánni.

Első Darab

Első Hatod – Hó,

A' Magyar Nyelvnek tudományos Története

1o Kérdés Mi a' Magyar nyelvnek tudományos története, hányféle mellyiket fogjuk különösen előadni, 's mitsoda kútfőkből lehet meríteni a' magyar nyelvnek külső tudományos történetét?

A' Magyar nyelvnek tudományos története az a tudomány, a melly annak viszontagságait, és változásait, a legrégibb időktől fogva mostig előszámlálja. Az illyen tudományos történet két féle lehet, a' mint a viszontagságok és változások is mellyek a' nyelvel történnek kétfélék t. i. belsők és külsők. A belső tudományos története a nyelvnek előadja, azon történeteket, a' mellyek magában a' nyelvben történnek időről időre p. o. látjuk és tudjuk hogy a Dietán régentén a' Püspökök így szóllottak: Háromszer néhányszer, ezek tehát tartoznak a belső nyelvnek változásaihoz. Ezeknek tudása nélkül nem lehet a' nyelvnek természetét ösmérni, és a nyelvet tárgyozó rendszabásokat hozni. A' nyelvnek külső viszontagságai által értetődik annak kelete, az az kissebb vagy nagyobb kiterje[illegible]se, úgy p. o. 150 esztendőben nagyobb kiterjedése volt a' magyar nyelvnek, mint most, akkor a' Lengyelek

is töbnyire mindnyájan tudtak ma
gyarul beszéllni. Mert Nagy Lajos
Királyi idejében Lengyel Ország
Magyar Országhoz lévén kapcsolva
a' Nemes Lengyelek gyakran mulatván
és tartózkodrának itt, magyarul meg
miltak. Ez foglalja tehát magában
a' magyar nyelvnek tudományos
tortenetét, és ez hibájos az neve
tetik Literaturájának, holott igazi
nere ezen tudománynak: Historia
Litteraria, Pajay Samuel Egerben
a' magyar nyelvnek Tanítója lévén
Literaturára vis, amélkül hogy tudta
volna mitsoda a' Litteratura, ő tud
nillik azt gondólta, hogy mivelá
bölükröl valo oktatást foglal ma
gában tehát azért: Litteratura.
A' magyar nyelvnek külsö tudomá
nyos tortenetét, meríteni kell a tör
ténet tudományából, ebben a' reszben
leg tobb titelt adhatunk, mind ég az
egykorú, és közel korú vioknak, mel
lyek kutfőknek neveztetnek, az
egykorú irók azok, kik uggyan abban
az idő pontban éltek, midőn tortén
tek azon dolgok mellyeket feljegy
zettek, a' közel korú irók pedig azok
a kik valamivel késöbben éltek,

3. azt irja hogy
mindjárt azok tortentek róma
a' mellyeket feljegyzettek.
Ezeken kívül vagynak meg Haza.
béli és idegen kutfők. Hazabéli
kutfők azok a' kik itt születtek vagy
laktak, idegenek pedig a' kik külsö or
szágokban laktak és irnak. A' külsö
Országi: az az idegen kutfőknek gyakran
igen nagy haszna vetszük, igy p.o. az
Izmaelitákról tobb helyeken vagyon
szó a' törvényben, de azon kívül hogy
Magyar országban laktak, semmi sem
tudunk rólok, most nehány eszlendőt
előtt Petersburgban egy Green neveze
tű iró adott ki egy Arab tortenet
iőt, a' ki io Alleppóba lévén Szíriá
ban találltott Izmaelitákat kikel
kérdöre vévén ezeket tudta ki be
lőlök: hogy Mahomedánusok, és hogy
Magyar országban laknak, ott mind
egy Falut birnak, városokban
Lakniok tilos, és hogy ők a' papi rendet
vallaszván magoknak, Alleppóban a' Theo
logiát tanúlják, Ezek az Izmaelita
Papok magyar országban vissza jöven
gyakran fel legnagyobb hivatalokra
léptek ~~[illegible]~~ Külsö hőjen Camera

istöbbre Professorokká szoktak lenni
gyan legtöbbnyire minthogy a szám
vetés igen jol érsetik. Ebből vi
gosam lehet látni mely nagy haszna
vesszük szokszor az idegen külföldnek
egyébaránt meg is mindég jol meg kell
fontolni mindent, mert nem minden
gaz az, a' mi matik.

2. kérdés: Jelmehetté a' Magyar Nem
zetnek története és nyelvének kelete
Árpád bejövetele előtt az ösz idő szá
kaszokban, mennyire mehet fel kü
lönösen, mit lehet tudni a' 7 fele
Magyar népről, ennek viszontag
ságairól és vándorlásairól?

A' Magyar nemzet Árpád előtt vala
mivoltáról és tételéről mindedig
semmit sem tudott, a' mit tudálni is
per nem lehet, ment azon időkben,
hogy ha voltak is valamelly tör
ténet irók azoknak irásaikat az
Egyházi emberek vak buzgosságból a'
közep időkben megégettek, s' így egy
kés székely krónikán kívül azon idők
ből semmi nem maradt, sőtt meg a'
vezérekről is igen homályos tudo
sításaink vagynak a' külföldi

a' aza valamivel nesobben eltek,

történet iróktól, mert egyik azt irja hogy
Pario a' másik hogy Konstantinápoly,
a' harmadik hogy Marseille, a' negyedik
hogy Hamburg vagy Roma körül jártak
Eleink. Leg nagyobb hiba volt mindeg
a' magyar nemzetnél; hogy diffösé
gesebbnek tartották, nagy és diffö
telleket elkövetni, mint azokat le
írni, és így se lem irtak semmit, sem
Monumentumokat nem tettek. 2szor
nem akartak a' történet irásával fá
radni, hanem azt várták, hogy más
idegen nem zetek irják le tetteiket.
3szor a' történet tudomány nagy költsé
geket kíván azt a' Magyarok nem
áldták, Német Országban szanozkrát
Typografia vagyon, Párisban Peters
burgban, Bécsben Madridba, Londonban
arabs könyvek nyomtatattnak, mivel
ezen nem zetnek felette régi irói és
könyvei vagynak, és ezekből tanúl most
a' világ. De magyar országban régi
ezekből semmi sincs, s' így Árpád előtt
mi történt légyen ezen nem tudnánk,
hogy ha a' magyar nemzetnek ellenszé
gei fel nem tartották volna, valamenyre
kiket és emlékezetét. A' Parthus Histó
riából tudjuk, hogy a Parthusok Ma
gyarok voltak, és a' Caspium tenger

mellett, és túl, Chorasmeában vagy is deá
kúl Camjam'ában laktak, mén az Arabok
ból nyomtatatván kijöttek a Derbenti
vagy is Vas Kapum a' Kaukazus hegye mel
mellé onan előre nyomúltak Chioviig,
ezt az az környék, mellyet Constantinus
Porphyrogenitus Lebediának nevez. Vagy
nak régi írók, a' kik a' Magyarok ter.
mészetét, és szokásokat leirván egyenes.
sen a' Parthusok természetét írták ki
Justinusból, 5 Esztendő előtt a' Volsen
büttéli Könytárban találtatott egy kézi
irat a' magyar vezérek tettéiből, melly
egy éneket foglal magában, az Augusburgi
szerentsétlen harczról, a mellyben a
Magyarok maid Hungarusoknak maid Par
thusoknak neveztetnek. Ennén még régebb
története is vagyon a' Magyar Nemzetnek,
azok a' Magyarok a' kik Chorázmában
laktak Nagy Sándorral mentek oda Euro
pából, a' ki is, midőn az Indusokat és Per
szákat megverte, a' Magyarokat küldötte
közibek lakni, hogy a' Békességet fen tartsák
és igy a' magyarok a' régi Macedonokkal egy
nemzet voltak. Még 1100 ik Esztendőben
és Mátyás Királyt alatt is tudták ezt a'
Magyarok, mert Bonfinus midőn a' Hermo
genes Rhetorikáját Mátyásnak ajánlja,
mint valami ösmeretes dolgot, úgy emliti

hogy Mátyás Király Nagy Sándorral egy
nemzetből való. Hogy a Macedónok magya
rok voltak is Magarusoknak vagy Me
garusoknak neveztettek, jöttek pedig Euro
pába igen régen Egyiptusból és Abessyniából
ennek előtte Egyptus a' Biblia szerint Mitz
raim vagy Mizraimnak neveztetett az
az: két Magyar vagy Mizer Ország a'
régi Arabok, a' kik még most is Egyptus
körül laknak, azlat most is Mazsar vagy
Moger országnak nevezik, onan jöttek ki
a' Magyarok először Görög országban, azután
Olasz országban 1800 Esztendővel Attus Ulmak
születése előtt, onan egy részre mentek, Spa
nyol, egy Franczia és Anglus, egy részre
dig Macedóné alatt Görög országban, ezek
közül is mék egy kis rész meg meant Chorasz
meábán örzőknek, és onan jöttek ki Europa
ba. Továbbá bizonyitja, a' történet tudomány;
hogy a' Magyar Nemzet 7 nemzetségre volt
fel osztva, mellyek ezek 1er a' szorosztól
mű magyar nemzet. 2er A' Kún. 3er A' Jász.
4er A' Palocz. 5 A' Ló fejő 6er Ik Ik 7er a'
Vál nemzet. Ezen 7 nemzet sok idő múl
va elfeledette hogy mellyik közülök
leg régibb ezen sokáig vetélkedtek, meg vé.
tére a' Kunok nyertesse lettek, de igazság
talanul, mert Moysesi azt mondja hogy
a' 3 nemzet Mizraimta volt, az az a'

magyarokról vette eredetét, és Mósestellyes hi-
tett érdemel, mert á' Magyar nép annyit
tesz mint földmivelő Egiptus pedig földmive-
lő Országnak neveztetik. Kún annyit tesz
mint Királyi hatalom alatt elő, á' Kú-
nok voltak Ludmillik az elsők kikhez
Királyaik voltak. Sósz annyit tesz, mint
Nyilazó. Palotz annyit tesz mint rabló,
az az ők követek' által nem ízenték meg
á' háborús haren vélettenül támadták meg
az ellenséget, és á' hartz alatt ki rabol-
ták, Lófejő az az equimulgus, nem pedig mint
némellyek tsibájtsam mondják. Lófejű Anak
harzis Hyppomulgus Scythának neveztetett.
á' Székely Könyvtárban most is megvan az á'
documentum melly által Radaguby Gothus
Király ezt bizonyítja, és Anakharzis ma-
ga egyik levelében azt irja, hogyő Lótejel él.
Különösek á' Székelyek igazaknak is
neveztettnek, á' mint bizonyít S. István
Decretuma vagy Diplomája á' mellybe azt
mondja, midőn á' Diósenusoktól fenyegettet-
tek: non patiar terras justos deffrud. Az
annyit tesz mint nagkeleti, Vál pedig az
az elvált. Különösben meg á' Kún nemze-
tet más kép hívják Cumanusoknak az
az homok országi nemzetnek, régenten
Chománaknak hivattatak, á' Görögök
tól pedig Ammonitáknak. á' Székelyek

igazaknak; á' magyarok pedig boldogoknak
neveztettek, Amikor tehát á' Görög írók
á' földmivelőt differik akkor ők mindég á'
magyar nemzetett értették. az Uzokat
különösen Orosznak nevezték. Ezeket
tudhillik az Oroszok elei á' Vareguook ma-
gokhoz hivták uralkodni. és ezek á' magok
nyelveken Sztrelizek nek nevezték az Uz
Jaszoknak. Vagynak még némelly nevek mellyek
alatt mint á' Gy. nemzet egyébe véve értetődtek
tudhillik: 1ör Vas nemzet név alatt jönek
elő Görögül Sysika, midőn Abbgyniában igen
sok vas találtatik. 2or A' Árthuy és Ugtokoj
nevek t. i: á' hajnak vio elés étül, is közös volt,
3or Nemzetségeknek és Frigyeseknek is
hivatott á' Gy nemzet, mivel Constantinus
Porphyrogenitus szerint nem függöttek Ki-
rályoktól hanem szövetségben éltek. 4er
végtére szekeresektnek is hivattattak mivel
nem szerettvén á' városi takaft; többnyire
szekereken laktak.

3. Kérdés: Mit tudhatni a' Gy Magyar nép
neveinek leforditásaikról és részint helyes
Írásbeli részint más különféle vál-
tozásaikról? Mivel á' magyar nemzet igen
sok helyeken letelepedett tehát éppen nem
lehet tsudálni hogy nem egy hanem sokféle
nevek alatt fordultnak elő á' Históriában.
Így Mogyzefnél neoeztettnek á' Magyarok
Gorgaffnusoknak Görögül Gergesek.

az az földmivelőknek, Georgi Scytha, Iberusoknak Gepidaknak az az földjiaknak, Chorasminusoknak az az mezei munkásoknak. Campanusoknak, Agarenusoknak, Argivusoknak, Arcadesoknek Agrianusoknak, Arotereseknek az az szántó vetőknek, Paganusoknak, Maclarenzusoknek, Megarenzisoknek, Magartha Megardi; Magerdi; Thasari Makarii és Eudemonesoknek az az boldogoknak. A' mgtalálnéo Macetes, makrones, magerónes, mind megrontásai a' Magyar névnek. A' fennelmlitelt nevek, a' napkeleti nyelvekben mind annyit teszenek, mint Földmivelők. A' Kunok ezen nevek allatt jönnek elő nevezetesen Mosesnél, Kanaenusok az az Kyrály alatt élők mert kán tesz Királyt Amaleciták, Sakák, Basilii Kunkari, Cangari, Chaozari, mind ezek a' napkeleti nyelvekben annyit teszenek mint Kyrály hatalom alatt élők, Filii Dei, a Napkeleti Partonányokban és az Iráson szokszor a' Királyok Istennek neveztetnek, tehát Filii Dei is tsak annyit tesz, mint Kyrály hatalom alatt élők továbba meg neveztetnek a Kunok Szabeusoknak, Szaviták, Szaunusoknak, Szabirusoknak, Tiruisoknak, vagy Turiaknak, Ezirenusoknak Szarmiciáknak,

Szaránusoknak, Frakonitáknak, Szarmetkheriáknak, és Amazonesoknek Ezekről sok mesék vialtatnak, hogy t. i. minden Férfiú társaság nélkül éltek, de ez mind nem igaz az egész dologban tsak annyi van hogy az Asszonyokat is a' Tsiedelemségre felemeltek. és hogy az Asszonyok a' férjiakkal egyenlő ruházatot viseltek. —

A' Jászok az az Szagittáriusok Mósesnél így neveztettnek Amoreusok Mórok Maurusok, Tónok, Jogszolák, Gazáták, Gezáták, Gazeusok, Tolosóusok, Samgenák Szmaciták, Médusok, Sztrelitzek, melanklámisok, mivel fekete ruhákat viseltek, és azért jól t' ha akarunk irni, tehát be irjuk gyász hanem Jászruhának a' fekete öltözetet. A' Palóczok az az rablók Mosesnél Chilliri nevo alatt jönnek, elő a' Deák Sz. Iráson pedig hívatnak: Chetei vagy Getei, Dákusok Gothusok Leosztrigonoek, Enazeusok, Barbarusok, karameusok, és Szaraczénusoknak, Különösen ezek a' Palóczok mindégyü gyüttnek és gyávátknak neveztetnek.

A' Lófeiök Mósesnél Chirim Chevei vagy Hevei nevo alatt emltetnek azon felül ezen nevek alatt is jönnek elő a' Historiában Hippomolgusok, Equirulusok Arimusok Lykaoneok az az Tatárok

vagy is jól irva Lókuszok, Lukani, Laiones,
Pásztorok nomadesek Bojusok, Bojótár
nunnyák Naradusok és Equitandusok.
Az Uzusok, hivattatnak Tebúzeusoknak
vagy Tobúzusoknak, mert Tób ezek közül
Származott; ochusz vagy Ozusoknak is
Auzitesoknak. A' Válok Mósesnél Phere
zeusoknak, arabesseknek, Pusztaiaknak,
Erembusoknak Eremitáknak, és Troglo
dytáknak. Különösen meg a' szytták
ken never alatt fordúlnak elö: Genuolat.
eyoknum Görögül Colchitáknak Zsidoúl Bar
zélusok, Blessusok, Szigetesek, Seth fiainak
Seleta t. i: annyit teszt mint Seytha Abyssé
nusok Dysenusok a' kik végezten
Vas várnegyében laktak ferroneusok,
mivel vasba voltak öltözve, Petrieknek
Libanaeusoknak, Picenusoknak Paira
itáknak és Petsenégeseknek nevezteltek
mert Péter annyit teszt mint mellyvas
az az kürasz. Parthus annyit teszt
mint Tövevény mósesnel hivattatnak
Siliszteusoknak Palostinusoknak Zsi.
doúl Turkáknak, mert Turk annyit tesz
mint ezul, a' mint Sibo Cardinalis is bi.
zonyit ezen szavai által: nam modo
qui Turci veteri nomine sunt Parthi.
egy Volfenbütteli Kéz iratban a' tizik
Századból, a' magyarok Parthusok

nak nevezteltnek, Leo Sapiens és Constantinus
Porphyrogenitus a' magyarokat Turku
sokhoz hivják a' mostani Törökök késöb
bel elfoglalták ezen Országot, és úgy
maradt rajtok a' Török neo az elöbbi
Lakosoktol. Bizonnyitja ezt továbba
Constantinus Porphyrogenitus azon
könyvében, mellyet az Udvari Cere
moniákról irt, a' mellybe ö a' magyar
Királyoknak irandó levelek titulusá
va teszi ezt: a' Török nemzet vezérei
nek: Továbba 2dik Geyza a' Szent Koro
nának egyik részét egy Görög Czárszár
tol kapta hála Adeisbol és attol Török
Királynak nevezteted. Továbba meg
hivatnak a' Parthusok Illyrusoknak
Epeusoknak Britanusoknak, Varan
gusoknak, Varegusoknak Thracesek
Ket Babyloniusoknak, Profugusok
nak, Metanastáknak, Pelasgusoknak,
Syrus= és Assirinusoknak, Eldeselnek
Elenusoknak Tibet nyelven Ugurokmak
Broszul Cundoknak Galás nyelven
Bogarmárnak Prosebtusoknak Pelas
gusoknak Kenusoknak Sattya=gyer
mekeknek Parthenusoknak az az
Spurii a ezt a' Frantziák Bastar
dusoktá forditják az Oxfordi
[illegible] Magy[illegible]
kik a' Szászok és Kurtnál

Bibliothecában találtatik emlékezet
Basztardiáról mint egész országról
Szinte úgy Mageriáról és Dexiáról
Magdebergben, és tartak Parthusok
Parthenay név alatt Magdeburg pedig
Partheropolis az az Szüz Leány várnak
hivatott. A' Magyarok különösen se
veztetik: Nemzetségeknek Ellenesek Philaeo, Gen
tileo Ethnicusoknak Istókösöknek
Szászoknak, Kuzéledeknek, Créte
sekneck, Batichetaknak, Kamatú
sornak, Conumsátusoknak. — Az Uzu
sok hivattak Brosokhnak, Polumenjok
nak Poenusoknak Punusoknak Phoe
Meesernek Rúszoknak, a' Frigyesek
Különös nevei ezek: foederati; feti
foederij, és Ligieset. A' Kumánesok
hivattallak: homóloroszagiaknak
Ammonitáknak Ematthiasoknak,
Lybiaiaknak. Ezek a' nevek alatta'
Történet írókhól elöfordúló nemzetek
mind a' Magyar nemzethez tartoz
nak.

Itt Kérdés: A' Magyar Nemzetnek leg ré'
giebb Történetiéiöl Arpád elött mit tanúl
halmi Különösen a' magyar nyelv ivszon
tagságaira nézve?

egy
Századból, a' magyarok Parthusok

Régenten Arpád elött 1800 esztendőkkel Pri
flus urunk születése elött, már lak
tak Magyarok Europában, de löttenji
ne háborúskodvák, a' tudományokat
nem kedvelték és igy monumentumo
kat sem hagytak magok után tovább
ba az a' hibájok volt a' Magyaroknak
minden hogy az idegen nyelvet meg
tanúlásában találák kedveret, nem
zeti nyelvöket pedig éppen nem szeret
ték, fel van az is jegyezve a' Sa
gyorról hogy azokkor idegen nem
zetetet véven fel magok közé azoknak
nyelvöket meg tanúlák a' magokét pe
dig elfelejtették vagy pedig két nyelvüekké
lettek. Ugy a' Macedonai Gyrályok a' Ho
merust kivül tudtak magyarok lenni.
A' mi az Regyiu régiő egeket illeti,
ezeket nem a' Magyarok állitottak fel,
hanem az ő kimenetelek utám kés
ben a' Coptusok, egyedül Slaos Ország
ban találtatnak, Magyar nonumen
tumok a' melyekes Hetrusius mon
mentumoknak neveznek de a' magyar
olvasni még mostan nem tud..
ja senki. Ezeken is találtat
nak, melyeknek felyül irá
ja meg egyenik azokkal a'
kik a' Szászok és Kuzoknál

és Erdély országban néha találtatnak.
A' Magyar nyelv úgy el vagyon szórva
Europába Afrikába és Africabá, hogy az
nak különféle viszontagságainak
ki tanulására é' következendőt vól
hának szükségesnek. 1ör meg kellene tze
szemi minden nyelvtanok lexiconait,
a' mi igen sok költséget kíván. 2ör
meg kellene szerezni a' nyelvekről
szóllo leg jelesebb munkáiat. 3ör kü
lömbféle utazásokat leirásat, egy p. o.
egy Afrikai utazáj leirásában olvas
sak hogy Nubiában a' fák fának, a'
kis fák hazaoztnak a' csillagot csillag
nak, a' vajat pedig irónak mondják
4ser végtére szükséges volna a' nap
keleti nyelveket, különös szorgalom
mal tanulni, kiváltkéj en az Arab
nyelvet, mellynek Litterátúrája mai
az ösz idő szakaszokban igen
gazdag volt, egy p. o. Idusoszlan Fró
ó lakott 40,000 Arabs manuscriptus
mot vóltak. Ezek a' négy eszközök
kivántatnak tehát a' Magyar nyelv
nek leg réjtettebb viszontagságai meg
tudásaraz, de minthogy igen sok pénz
kellene erre igy mindeddig meg nem
lehetett.

Kérdés: Minő idő szakaszokra lehet a' magyar
nyelvnek külső viszontagságainak történetei
legalkalmatosabban felosztani és minő okok
tól fogva? A' Historia idő szakaszokra,
~~lehet a' magyar~~ az az Epocha'kra osztatik
el, Epocha, amnyit teszi mint valamely nevezet
es változás, mely valamelly nemzetnek
vagy nyelvére vagy történetére nézve, ki jön.
Ennek fogvást a' magyar nyelvnek külső
tudomanyos' története, és 5 illyen idő sza
kaszokra osztatik fel. Az első idő szakasz
azon időt foglalja' magában, mellyá' kezdve
tény hű felvételéig lefolyott. az az Árpá
dtól Sz. Istvánig. A' Masodik Idő szakasz,
ki. Istvántól egész Robert Károlyig tart,
ekkor történt legelőször meg, hogy kibal
ván Árpád nemzetsége, a' magyarok ny
elva magyarul nem tudott. A' Harmadik
idő szakaszban foglaltatik azon idő melly
Rober Károlytól fogvást a' Valásbéli
Reformátziolig lefolyott, midőn mindenn nem
csak nyelvekkel nagy változásokat történtek.
A' negedik idő szakasz határai a' Reformátziotól
fogva Joszef Császárnak azon rendeléséig tar
tanak a' melly által a' német nyelvet magyar
országban Közönségessé akart tenni.
Az utóbbi idő szakasz végtére fogva Joszef ezen
rendeléséitől fogva a' mostani időig tart
azért veszszük fel ezen 5 idő szakaszokat

mert ezekben nagy és észrevehető részére
kedvező részére pedig kedvetlen változásokon
orszt keresztül a' magyar nyelv. Igy p.o. a'
keresztény Hit felvátolása alkalmatossága
val a' nemzeti nyelvet. az Istem szolgálá
nál a' Deák nyelv váltotta fel. Robertká
rolyról azt irják. a' történet iródt hogy
meg koronázatása alkalmatosságával
Deák nyelven esküdt meg és az eskü vége
egy Polgráf ban magyarázta meg a' népnek, ezen
kés idő szakaszt tehát kedvetlen válto
sokat akozott a' magyar nyelvben. A Re
formatio által is mert a' magyar nyelven
tartandó Istem tiszteletre hozatodott be,
és meg parancsoltatott a' Sz. Irásnak gya
korta való olvasásra, a' Sz. Irás tehát
magyar nyelvre forditatott le, és hogy
annál közönségesebben olvasthassa
az oskolák jobb karban helyheztettek
Midőn azutám sokan a Reformátziót
elfogadni nem akartak volna, sok Theolo
gikai Vetekedések támadtak mellyek
mint hogy az oskolában a' magyar nyelv
tanittatott mind magyar nyelven kellett
folytatni, és igy a' magyar nyelvnek i.
gen sok hasznot szerzett a' Reformatio.
Id. Joszef Czászár azon rendeletére melly
által azt parancsolta hogy az oskolákban

a' tudományok és az Birodalom dolgai is mind né
met nyelven folytatassanak, úgy tekéntettek
mintha az által a' magyar nemzetet akarná
semmivé tenni, azért nemzeti nyelvüket vesze
delemben lenni véltén, egy akarattal felkelé
nek a' Magyarok, és egészen a' mostani időig
minden igyekezetüket arra forditottak hogy
a' magyar nyelvet a' legfelsőbb pontjára
a' virágzásnak felvitessék.

6 Kérdés. Mit tudunk és tudhatunk a' Keresz
ténység felvétele előtt a' magyar nyelvnek két
Dialektusairól? Kevés történeti maradványok
maradtak a' magyar nemzet viszontagságairól
általjában azaz idetől fogva Sz. Istvánig és
a' mi ránk maradtak, az mind külföldiek
idegen mert nékünk egész 2ik Belaig minden
hazai történet iróink a' külföldiek is pedig
töbnyire csak a' Magyarokat hadakozá
sait irták le mellyeket majd Görög majd
német majd Olasz majd Franczia ország
ban folytattak, az különösen nevezne
tes hogy a' Magyarok csak nem mindég
mint szövetségesek hadakoztak nagy ige
reterül lelkesülvén, második sorba a'
sok külső országi háborus kodásokban
az volt hogy Arpád a' Király szerencsés
volt, a' magyar nemzetnek különböző fele
kezeiteit együvé gyüjteni, a' külföldön re
vezelésben Görög Franczia Német Olasz
Birodalomban és Belgiumban lakó Magyarokat
is Zászlói alá akarta gyüjteni és vezetni

hozta ötet mind Magy Országban. Ilyen külföl
di Magyarok voltak azok a kik Magdeburg
nál laktak, Vandalus vagy Dalemintzius neve
alatt, több Német írók bizonyitása szerint
Brüsselbe is, és Alsátziában Franczia ország
szélein laktak magyarok, mellyeket Árpád mind
vissza hozott Magyar országban. A Külföldi
írók közül legneveztezettebb Leo Sapiens és
Constantinus Porphyrogenitus Görög Császárok
Constantinus nem azért hivatik Porphyrogeni
tusnak, mivel bársony öltözelett viselt, ha
nem mivel azon Palotát a mellyben szüle
tett bársony Palotának hivták, ömön bye..
konnyasága szerint. Árpád gyermekeiről
az ország belső elrendeléseiről és háborúsko
dásairól semmit sem tudnánk ha ezen két
írók nélkül szükölködnénk Különösen pedig
Leo Sapiens az ország hadi történeteit irta
le Constantinus Porphyrogenitus pedig Árpád
gyermekeiről az ország belső polgári alkol
mányáról és tulajdonságairol tudósit ben
ünket és ő az, a' ki már akkor a magyar
nemzetnek két féle nyelvéről elmlitest
tesszen, a' mit ezen tulajdon szavaiból vilá
gosan lehet értemi, egy szóval ő tudvillak
„Tudni kell hogy az emlitett Kabarok a'
„Chazarokhoz nemzetségekből voltak. Es
történvén valamelly hasonlás nálok or..

szágokban és polgári háboru támadván az elsőt
közülök hatalmasabbak levének, és ugyan né
mellyek közülök megölettek, némellyek pedig
elszakadtak, és menten és laktak a törökkel Pan
nonia országban, és egy nemzetté lettek, és né
mellyek közülök barbarusoknak neveztettek,
A' horman a' Chazarokhoz nyelvükre magokat
a' Török ökkel meg tamitották és mostanig meg
vagyon a' dialektusok, beszélletükben a' Tö
rökökhez majd nyelvükkel is. Chazar mellyet
ugy kell kimondani mint Császár arabs nyel
ven annyit teszi mint Császári vagy Kiralyi
és a' hun nemzet neve volt Cabar pedig az az
kavar annyit teszi mint öszvekeveredett, hun
országnak egyik részére Nagy és Kis Cabardának
neveztetett, és még most is ugy hivatik a' török
nép alatt pedig több írók bizonyitása szerint
szerint mindég a magyarokat kell értenünk
tenünk, Barbarus pedig annyi teszi mint Palocz
A hunok a' Cabarasokat egyenetlenségbe jöve
vet és mint hogy erősebbek voltak azokat meg
győzték sokat közülök megölték, a' többiek pedig
a' moldaviában és Valachiában laró Magyarok
hoz folyamodtak, a' kiktől Barbarusoknak
az az Palocznak neveztettek, midőn azután
a' Magyarok onan kijötte az utánok oda
Költözött Pannacitaktól az ország is Pannonia
országnak neveztetett, ezeket a Kabarasokat
a' magyarok megtamitták a' magok nyelvükre
de ők is vissza ont a' Kabarusok nyelvéthez

élter, és á dialektusi külömbség most is megva
gyon, és ezekbül áll tudnillik á magyar nyelv
nek törvényei azon épülnek, hogy á magán
hangzók vastagokra, vékonyokra és középöze
rükre osztatnak fel. á vastagok ezek. a, o, u,
á vékonyok; e, ö, ü. á közép szerüek pedig é
és í. A vastag magánhangzók az öszvefszer
kezteletben vastagra változtatják á gyöke
szavakat á vékonyok vékonyra, á közép szerü
ek pedig á közép szerükre, á Palocok ezen rend
szabásokat minden változás nélkül fenntartot
ták, de á magyarok az euphonia az az jól hang
zás végett kémimémü változásokat hoztak be,
és így sok gyökes szabaknak igazi jelentésére
és ~~mi~~ miváltás ellelejtettek, továbba külöm
bözik még á Palocok Dialektus á magyar
tól á magánhangzók külömbféle kimon
dásokban és á mássalhangzók egymással való
elsoreletben sében és felváltozásában.

7 Kérdés. Vagynak ~~e~~ annak nyomai, hogy á
Magyarok á Kereszténység felvétele elött
is szerették nemzeti nyelvüket? A Keresztény
ség felvétele elött semmi Monumentumaink
semmiféle az elöö Magyar régiség Emre Ly
rály idejéböl való. gondatlanok voltak az illyere
kre nézve á Magyarok, mindazonállal mégis
sokszoros hadakozásaik miatt vedelmezni lehet
ölet, ele á Papok leg nagyobb okok ezen tudat
lanságnak, ment nem tsak hogy ök nem

írták le á magyarok viszontagságait de még á régi
Kronikákat is öl irottak ki hogy tudnillik á po
gányságnak minden emlékezetét ellöröl hessék. A
külföldi irókból tudunk tehát mindent, á mit tu
dunk, föképpen Ekkehardus az iffiabik Sz. Galli
Benedictinus szerzetbéli ellyátol, á ki is fel tartott
egy nyomot mellyből világosan ki tetszik hogy
szokatlan á magyarok nemzeti nyelvüket. Ez az
Ekkehardus leirta azon híres Sz. Galli Klastrom
nak viszontagságait, á melly Klastrom Helvétiába feküszik
és egyhorn á Keresztény hit felvételével németh Or
szágban. Midőn á magyarok mint ellenséget közelitené
nek ezen Klastrom fellé, á Barátok mind el futottak,
Egyán egy öreges Barát nem akart elmenni, mivel
á tsijoket ki nem adtak néki, ezel á többiek nem igen
sokat gondoltak, de mintsoggy intzéjöket leg inkább fel
tették meg egy barátot hagy ának ott, á ki jól be
szélet magyarul sokáig volt. ez t. i. Magyar Ország
ban fogoly, és öltöz azatam á fogvágból kiszá
badulván fogadásból Barát lett; á mit tehát ezen
ő barát Ekkehardusnak beszélet á magyarokról
azt ő feljegyezte, és igy egész hitelt érdemel, á ki
is igy szól: elérkezvén á magyarok legelöször is
azon helyeket mutatták meg magoknak á hol
á kincset voltak elrejtve, azatám á Barátok elve
zetik öket oda á hol á Sz. Ereklyét tartottak, ezel
á magyarok nem sokat gondoltak, hanem á jintzéket
szedik fel. ezt leg jobbam jélentik á Barátok, de még
is Ekkehardus igen dicséri öket hogy nem bántottak
á többi borokat, tsak á mennyi szükséges volt
á vendégséget tartására, mellyet á barátok költse

gével adták és tartották, azért tehát jéj fuvel ka-
száltat azlat elterítették a' földre, és letelepedtek,
az ezzelöj barát, a' ki néztt azt asztalnál fölgáll,
és a' mi néztt már nem kellett, megette, azt bi-
zonyítja, hogy meg joba jobb ízzül nem evétt, noha
Dofjet nem téven a' bárakozásra, fel föttibe meg
ettét a' hús, vége lévén az ebednek, a' Szontokkal
mulatságtól abbálództak és a' két barátnak élet-
ben való meg hagyásáj magok közt elvégezték, az
egyikner azért meg hagyták életét mivel magya-
rúl tudott, az ezzelöznek pedig mivel vele megkö-
tek és magokat mulatták vége lévén a' Szontlat
való abbálodzásnak magy az nyelven az Isten
szárét dáladástól énekel tisztelték és kenszeri-
tették a' magyarúl beszellö Barátot hogy ö
is énekelljen ezen az eszelöj Barát úgy felin-
dult, hogy tárfa pogánnyokkal énekel, hogy azonal
nagy mérgesben elkezdette deákúl Salve Regi-
nat énekledni, ezen a' magyarok sokat nevettek,
vége lévén az Istenet tisztelés ének vitézi játékok-
kal kedveskedtek vezéreinek azutám pedig
minden akadály nelkül és kartevés nélkül el
mentek Ugyan d magyar viselte magát illetlenül
kis tudnillik látván a' klastromnak gazdagságát
azt gondolták hogy azon nagy kárfa mellyé a torony
tetejen keresztt hellyet állott arany ból van, fe-
kat felmászták, de leesvén nyakokat kitörték
testeik pedig a' társaiktól megettettek nehogy
a' barátok azokbol tudjon üzzenek, egy napi
magyar pedig a' Templomba karátt. – Mind

ezekbol azt tanúljuk: 1ör) hogy nemzeti nyelvüket
az idegenben is megbötsülték. 2or) hogy már akkor
az Istenecket, énekelve nevekben tisztelték.
3or hogy vitézi játékaik is voltak, mas; de még
ebbol a' tudósitásbol azt is tanúlhatjuk továbbá
a' hol Ekkehardus leinja további járásaikat Eleinte
ner Helveciában és Franczia ország szélein hogy
hajó hidat is tudtak csinálni, mert a Rhenuson
hajó hidat épitettek, és azon menten által, mind
ezekbol kitetszik, hogy nem voltak ollyan dur
vák a' magyarok régentek, mint a' közönség
tartja.

8 Kérdés. Mit állithatunk a' magyar nyelvrol mint
közönséges nyelvrol a' keresztenység felvétele elott?

A' kik a nyelv keletérol irnak megkülömböztet-
tik a' közönséges nyelvet, a' Diplomatikai nyelvtol.
A' közönséges nyelv az, a' mellyen vitetnek az ország
gyi dolgok, a' köz tanácskozások törvénykezé
sek és egyébb köz és különös tárgyaknak elin
tézése, a' Diplomatikai nyelv pedig az, a' mellyen
a' köz és különös irás nemek feljegyztetnek.
Lehet valamelly nyelv közönséges és egyszersmind
Diplomatikai is. A' magyar nyelv a' kereszténység
felvétele elott közönséges volt, t. i. ezen folytattak
a' magyarok országos dolgaikat, tanácskozásai
kat és ügyeiket, a' mint Leo Sapiens és Béla nak
névtelen Jegyzője említik: hogy a' magyar nem
tesz semmit sem tesz, gyarodi együtt tanácskozás
nélkül mivel pedig fel tenni sem lehet hogy
sokan a' magyarok közül idegen nyelveket tudtak
volna termés szerint azt kell következtetni.

hogy immár ezek nemzeti nyelven folytattattak. Ezt kell gondolnunk á magyar nyelvről mint Dyploma tikai nyelvrűl is, mert hagyá magyarok országok rendeleteit és dolgait á kereszténység felvétele előtt is feljegyzettek azt tudjuk Constantinus Porphyrogenitusból, á ki á Byzantium udvarnak rendtartásait leírta és egyszersmind á külső országi Fejedelmeknek titulájait is, ezen munkájába azt írja hogy á magyarok vezéreihez Arandó levelet ez legyen á fölül írása: Constantinus és Romanus Istenben hivő Csá, Czárok á magyar nemzet vezéreihez és hogy ezen levelet két solidus nyomó függő aranyp. Jős alatt küldetős ezek. Ebül tanúljuk, hogy á Görög Császárok más á Vezérek Idejében levelezték á magyarok vezéreivel, s így természetes az, hogy á vezéreket is feleltek á Görög Csá, szárokhoz, s pedig magyar nyelven. á Cseh Historiában is van példa hogy Geyza alatt á Herbszegi udvarral s. Adalbert Püspök magyarul levelezett, mivel idegen nyelveket még akkor ke vesen tudtak, és azért minden uralkodó udvarban Tolmácsok tartottak á nemzeti nyelvek ben iratott leveleknek meg magyarázására, egyebárant á Törvény es Okolgok is magyar nyelven folytattátak, á mint világosan megmutat Dé lának névtelen Jegyzője, hogy t. i. Azzad á szeri gyülésben á magyar népnek törvényeket adott és á polgári ügyeknek folytatását elintézte. Constantinus Porphyrogenitus pedig azt írja, hogy

volta Magyaroknak Káro Kámul az az Kárbírojok á melly is több Kéziratokban megelőjön: mint Jartán Charlán. Azt írja tovább Constantinus Porphyrogenitus hogy á ha á Kárbíró ítéletével meg nem elégedtek akkor á gyűlés. vagy is á mint Const. Porphyrogenitus nevezi: Gilas elrontatta á Kárbíronak ítéletét és kiozólgálta á tiszta igazságot; világosan mondja pedig Const. Porphyrogenitus hogy Gilás és Kárlán nem személynek hanem á tisztségnek neve volt, tudjuk továbba Kézai Simonból, hogy még Sz. István Király alatt is volt damni Judex, és hogy ha ennek az ítéletével meg nem elegédtek á Communitáshoz appellálltak, és pedig nem más volt mint á Gyűlés.

Itt kérdés: Voltak é vallásbeli és más világi énekei á magyar nemzetnek á keresztény hitfelvétele előtt? Á mi á vallásbéli énekeket illeti Georgius Görög író, meg az Ajjában laló magyarokról azt írja, hogy Istenüknek énekeket énekeltek és á földet tüzet és vizet mind az Istenségnek különös jótétemények tiszteletére s hogy á magyaroknak vallásbéli énekeik voltak kitetszik világosan á Sz. Galli tartozkodásokból is. Á magyar nemzetnek vallása nagyon közelitett á Manitheismushoz melly Ajjában igen kiváltt terjedve, mert nem tudtak vala az, embereknek megfogni hogy ugyan egy Istentől jó és rossz is szár mazhasson azért tehát két Istenben hittek egy jóban t. i. és egy rosszban á jót hivták Ormusd nak á rosszat pedig armánnak és az hittek

hogy ez a' Két Istenség örökké való Hatalásában
élnek egymásal, Ennek meg most is gyakran elő
fordul minti Damitia néó a' rossz gyermeket
kéz fedig most is gyakran mondatik: te árma,
most Gyermek. Maneo volt Kezdője a' Mamithei,
musnak és az Evangeliuma ördöng nevet vitt,
és innen az ördöngösség annyit tett, mint
Mamitheiamus ördöngösöknek hivattak fedig
azok, a' kik Maney Evangeliumot követtek. El,
ji András Kiraly alatt a' Kromitak azt irják;
Dedicarunt fel domoni et fecerunt fili magyel
Pitomfoaj. Ezen szavak nem azt felentik, hogy
az ördögel valami Contractust Hináltak. ha
nem hogy iméd Máneo Evangeliumának, az
az az ördönghöz viszsza adatak térni. Utóbb
a' keresztény hit felvétele utánn Maney Evan
geliumat gonoszságnak tartván eredett az ör,
dögtől mint a' gonosz lelknek neve. Vóltak a'
Magyarokhak Magasai kiket Tátosoknak
nevezek, a' régi magyar Szrások, mellyek
Nek emlékezete meg most is sok meszben
fenn tartatik, a' Pitomfoág fedig asszonyok
vóltak és tündérernek, Kesóbben fedig jóló
asszonyoknak és Leányoknak hivattatak kik,
ner fő kötelességet vólt a' jövendölés, a' táto,
sok meg mástéppen ördöngösöknek is nevezte,
tek, t. i. mivel az ördöngöt az az Maney Evan
geliumnak olvasni vólt kötelességek, ez a' szó
ördöng vagy is erdeng a' régi halottas beszéd,
ben is elő fordúl, a' mi közönségesen meg
történik, hogy a' régi vállásokból ha azok

Kesóben eltörültetnek is valami meg is megma
rad; úgy a' Mamitheiamus emlékezete sem ma
radt ki egészen gyakran halyuk p. o. most is
hiszi a' manó, úgy a' Palóczok Emanuels most
is Manónak hiszik. Egyébaránt a' magya
rok az Istenekek a' hegyekre szóltak hozzel
ni, és azoknak főképpen fejér lovakat és marhá,
kat áldoztak. az áldozatott Béla Kiraly néó
telen Győzője szerint áldomásnak hivták,
a' folyó vizeknél is szerettek áldozni legfőké,
pen fedig a' forrásoknál szerettek temetkezni,
így árpád is O'Buda feletti a' meleg forrásnál
temettetett el, Kesóbben azutánn a' Kiralyok
az emlékezetére egy nagy templomot épitettek
hamvai fölibe, a' melly fenn vólt egész a' Mo
hátsi vesztedelemig. Szóltak azon felyül a' Ma
gyarok az eltemettetteknek sirjaik fölötti is
áldozni t. i. legrégiebb időkben a' temetkezés
úgy történt: hogy egy nagy halomba egész nemzet
séget temetkeztek melly halmok fő lebe iszonyú
nagy szikláket helyheztettek, olyan helyeken
is a' hol semmi kő sem találtatik és most is
észre lehet venni, hogy ezen nagy szikláknak több
kisebbekbül vannak ozve ragasztva olly mester
ségesen hogy meg most sem váltak el egymás
tól, ezek kunhalmoknak neveztetnek mellyről
a' gondatlan Magyarok már egészen elfelejtkeztek
volna, hogytta a' Németek emlékezetbe nem
tartottak volna, s: Hünnenbette és Hünnen
Gräber :s nevek alatt, ezek halmokat most

falpontjál és á bennek találtt régiségeket, le
rajzoltatván leirjál. Ilyen kún halmok ta-
láltatnak Fehér Vármegyében á Sághy puszta-
tán Pákord és Pátka Közt Gurgónál de kö-
ver nélkül, így Hunszabés feletti is 88 va-
gyon á hol Attila temetettet el.

10. A Kereszténység felvétele által miné
nagy változásokon ment által á vallás
dolgában a magyar nyelv?

A Kereszténységes á nemmire á köte
retiröl sem tartottál á dolog nyomás
elöszöri Dultsu és Gyula vezérek vettét
fel Constantinápolyban kiket Borghy
rogemtuy Görög Császár Patritzduvolnak
nevezett, Gulcsu vismés Bogány lett és ké
söbben Augusburgnál azon szerencsés
ten elkötöttt dlám Lehellel együtt fel
aradattatott. A Kereszténységnek beho
zását eszközölte legfő képpen Geyza
vezér Sárolta feleségének öszönözési
ből Sz. Adalbert Prágai Püspök keresz
telte meg Geyzát, és Sz. Istvánt. Geyza
á pogányságot is gyakorolta egyszersmind
Sz István pedig erövel is terjesztette á keresztény
vallást á miben á papok ötet hiven segité
tek elevisen ugy Külföldiek de késöbben
Magyar ifjak is, amint Sz. Gellért Csa
nádi Püspök bizonyitja és á nagy nyugoti

Egyháznak szertartásai vetedötek be, melly
által á vallás dolgokban, á deák nyelv kez
dett uralkodni, de csak á Sz mise monda-
sában az éneket és á népnek imadságai
magyarul mondattak, kivált keppen pedig meg
tüggedt á deák nyelv kelete midön már
több magyar ifjak papokká lettek volna
ugyan azért Kálmán Király alatt külö
nös törvény által kelett szüzgetni, hogy
á Canonicusok a ~~de~~ á klasztomokban és
az udvari kaplányok á királyi udvarokban
Deákul beszeljenek. Hogy voltak már á ke
reszténység felvételekor ~~is~~ magyar éneket
és imadságot kitetzik á Kálmán alatt
tartott Zsinatból á mellyben az rendeltet
tet: ut nihil legatur in canatu in Ecclesia
nisi id fuerit in Synodo collaudatum; —
az az: — Ugyan ezen törvényt közt az is
rendeltetik hogy á sipsebb Egyházakban
á mi Atyánk és Apostoli hitvallás á
nagyobbakban az Evangelium és Epis
tolát á mély elött elolvasatassanak és ezen
szokás valójában ugy megtartattott hogy
meg 1000 esztendő közepén á négyszám
ja tsak abban állott hogy á mi atyánkra
üdvözletre Apostoli hit vallásra és 10 pa
rancsolatokra megtanitattnek. Az elsö Pü
spök Deák nyelven predikáltat és á Salmáty
magyarázta meg á szavakat á népnek, á mi
tetni lehet világosan Sz Gellert Csanádi

Rújok Geografiájából a' ki maga is Deákul szó
pad igálmi és Különösen St Benedictinusok
ellen, mint igen helyes és okos Polmátsokat.
Ezeket csodálni eppen nem lehet, mivel azon
időkben igen Kevés papok tudtak magyarul,
és írni egyszerűmód és olvasom; Dela Kyra
névtelen Jegyzője azon Jérjiak mellynek
munkájá ajánlja fő képpen azért dicséri, hogy
írni és olvasni tudott. innen történt, hogy a'
régi Zsinatokban az együgyű papok számára
rövid formulák Készittettek mellyek a' nép
előtt olvasatnak, ezek Pastillárnak nevez
tettek, illyenek azon halotlas beszédek is, mel
lyek magyar nyelven fenn maradtak Imre
Király idiből és Kétfeleк az elsö hozzá a' gá
dagok fellett olvastak a papok, a' masik 5 sor
ból állott pedig a' szegenyek fölött. azon
időkben a' nép ugy szerette az Egyházi beze
deket, hogy topoo és lötten is öszve sereg
lettek, kiváltképpen hogy ha valami hír
és öröméretes jag beszellett, igy midön
az Jeon havbol, a' Ciistertzita rend szerzö
je Keresztes hadat hirdetett volna Fran
tzia és Németh országban, nem ertettek
ötet és mégis 30,000-Kö sereglettek öszve
halgatására szinte úgy halgatták Capis
tranus Jánost is a' Bétsiek, noha nem
értettek

17dik a' másik Darabb